

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

**Problematické jevy ve výslovnosti českých
hlásek a hláskových spojení u nerodilých
mluvčích s mateřským jazykem ukrajinštinou**

Problematic Features in the Pronunciation of the Czech
Phonemes and Clusters by Non-native Speakers with Their
First Language Ukrainian

Magisterská diplomová práce

Bc. Karolína Zborovská

Česká filologie (maior) – Mediální studia (minor)

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Kopečková, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci zpracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 27. 4. 2023

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Michaele Kopečkové, Ph.D., za pomoc při zpracovávání mé diplomové práce, ochotu a čas, který mi věnovala.

Dále děkuji Mgr. Uljaně Cholodové, Ph.D., za konzultace a cenné rady.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat všem dobrovolníkům, kteří mi poskytli zvukový materiál, mj. studentům Ústavu jazykové a odborné přípravy při Univerzitě Karlově, studentům kurzů češtiny pro cizince pod Katedrou bohemistiky FF UP a dalším, kteří mi pomohli se získáváním nahrávek, zejména však Marii Kovalenko.

Obsah

Úvod.....	6
1 Typologie češtiny a ukrajinštiny.....	8
2 Segmentální jevy.....	10
2.1 Vokály.....	10
2.1.1 České vokály.....	10
2.1.2 Ukrajinské vokály.....	12
2.2 Konsonanty.....	15
2.2.1 České konsonanty a jejich základní charakteristika	16
2.2.2 Ukrajinské konsonanty a jejich základní charakteristika.....	20
2.2.3 Ráz.....	25
2.2.3.1 Ráz v češtině.....	25
2.2.3.2 Ráz v ukrajinštině.....	25
2.2.4 Změny výslovnosti konsonantů vlivem hláskového okolí.....	26
2.2.4.1 Asimilace znělosti v češtině	26
2.2.4.2 Asimilace artikulace v češtině	27
2.2.4.3 Asimilace znělosti v ukrajinštině	28
2.2.4.4 Asimilace artikulace v ukrajinštině.....	29
3 Suprasegmentální jevy.....	32
3.1 Přízvuk.....	32
3.1.1 Přízvuk v češtině.....	33
3.1.2 Přízvuk v ukrajinštině.....	34
4 Výuka výslovnosti v lekcích češtiny pro cizince.....	36
4.1 Výuka češtiny jako druhého a cizího jazyka u mluvčích z Ukrajiny.....	37
4.2 Výslovnost v učebnicích češtiny pro cizince	38
5 Praktická část.....	43
5.1 Metodika.....	43
5.2 Legenda.....	47
5.3 Analýza.....	48
5.3.1 Vokály.....	48
5.3.1.1 Kvalita vokálů.....	48
5.3.1.2 Kvantita vokálů.....	57
5.3.1.3 Vokály – dílčí závěr	65
5.3.2 Konsonanty.....	65

5.3.2.1 Ráz.....	70
5.3.2.2 Změny vlivem hláskového okolí.....	73
5.3.3 Suprasegmentální jevy – přízvuk.....	83
Závěr.....	90
Anotace.....	95
Resumé.....	96
Bibliografie.....	98
Tištěné publikace.....	98
Online zdroje.....	99
Učebnice a pracovní listy.....	102
Konzultace.....	105
Seznam tabulek a grafů.....	106
Seznam příloh.....	107
Přílohy.....	110

Úvod

Diplomová práce *Problematické jevy ve výslovnosti českých hlásek a hláskových spojení u nerodilých mluvčích s mateřským jazykem ukrajinštinou* se zabývá mluveným projevem Ukrajinců, kteří se v současné době učí, nebo se v minulosti učili češtinu jako cizí či druhý jazyk. V posledních letech přibývá cizinců učících se česky (mj. vlivem současné situace zejména Ukrajinců), v závislosti na jejich mateřském jazyce po ně mohou být obtížné různé složky jazykového systému. Kromě naučení slovní zásoby a zvládnutí gramatických pravidel je pro nerodilé mluvčí důležité také osvojení správné výslovnosti, jelikož i ta má na porozumění velký vliv.

Cílem práce je analyzovat ve čteném projevu Ukrajinců realizace konkrétních hlásek, hláskových spojení a jiných výslovnostních jevů, zaměřit se na obtíže, jež české hlásky mohou způsobovat, a zjistit případné pozitivní i negativní transfery z mateřského jazyka respondentů. Dílčím cílem je na základě zjištěných odchylek zjistit, zda se výslovnost mluvčích se stoupající úrovní zlepšuje, a také upozornit na důležitost nácviku správné výslovnosti ve výuce češtiny jako cizího (či druhého) jazyka nejen u této vybrané skupiny mluvčích.

V první části práce jsou teoreticky popsány systémy zvukové roviny češtiny a ukrajinštiny, jejich podobnosti a odlišnosti. Je zde uvedena mj. základní charakteristika obou jazyků, a to včetně typologie. Tato práce je však zaměřena na prvky zvukové roviny, proto v ní jsou představeny pouze segmentální a vybrané suprasegmentální jevy obou jazyků. O dalších složkách jazyka není pojednáno.

V kapitolách věnovaných teorii se zabývám realizací vokálů, konsonantů (s přihlédnutím ke specifickým hláskám, jež se v jednom z jazyků nevyskytují), rázu, dále změnám vlivem hláskového okolí, jako je asimilace znělosti a artikulace. Ze suprasegmentálních jevů je popsán pouze přízvuk. Všechny tyto termíny jsou vymezeny a názorně ukázány na příkladových slovech a slovních kombinacích.

Součástí práce je i stručná rešerše role výslovnosti ve vybraných učebnicích češtiny pro cizince, jakým způsobem jsou vysvětlovány a procvičovány korektní realizace českých hlásek atd. Jsou zmíněny obecné učebnice (např. *Česky krok za krokem*,

Česky, prosím, Czech it UP) i specifické materiály zaměřené právě na nácvik výslovnosti (*Výslovnost češtiny pro cizince: ProCzeFor*, kapitola ve *Flip your Teaching 2* apod.).

Teoretické poznatky a z nich vzniklé předpoklady problematických jevů ve výslovnosti Ukrajinců jsou ověřovány na základě nahrávek v praktické části. Analyzuji v ní nahrávky čtyřiceti ukrajinských respondentů různých jazykových úrovní, výzkumu se účastnili úplní začátečníci i velmi pokročilí. Dotázaní byli požádáni o přečtení textu, který obsahoval izolovaná slova a dva krátké texty. Při prověřování výslovnosti se zaměřím na jevy potenciálně obtížné s ohledem na mateřský jazyk oslovených, tzn. na ukrajinštinu.

Výsledky zkoumání konkrétních jevů poté porovnávám s uvedenými pravidly výslovnosti češtiny i ukrajinštiny a dále vyhodnotím množství chybných i správných realizací u osob s různě pokročilými jazykovými znalostmi. V neposlední řadě uvádím zastoupení korektních i mylných artikulací s přihlédnutím k jazykové úrovni respondentů (popis metodiky výzkumu je součástí praktické části práce).

Na základě analýzy jsou v závěru diplomové práce shrnuty zjištěné problematické jevy ve výslovnosti ukrajinských mluvčích a doporučení, která mohou být nápomocná při nácviku správné české výslovnosti v řeči cizinců.

1 Typologie češtiny a ukrajinštiny

Čeština a ukrajinština mají mnoho společných jazykových rysů, jelikož se jedná o genealogicky příbuzné jazyky. Náleží do indoevropské jazykové rodiny, slovanské větve. S ohledem na územní rozložení České republiky a Ukrajiny (či státních útvarů, které těmto zemím předcházely) se však jazyky vyvíjely odlišně, čeština vznikala na západním okraji oblasti obývané Slovany, naopak ukrajinština spíše na východě.

S tímto teritoriálním rozmístěním souvisí zásadní věc týkající se jazyka – písmo. Ukrajinština jako jazyk vyskytující se v „pravoslavné“ části slovanského území v Evropě používá cyrilici. Naopak české území a čeština patřily vždy k části katolické, cyrilice se zde dlouho neudržela, a český jazyk je tak zapisován latinkou (Voegelin–Voegelin, 1965, str. 106). Již z tohoto důvodu může být pro začátečníky, kteří se učí česky, ale ještě nemají plně osvojenou latinskou abecedu, problém správně číst česká slova a rozumět jim.

Pro účely této práce využiji trichotomický model typologie slovanských jazyků, jež je člení na záposlovanské (mj. čeština, slovenština), jihoslovanské (mj. bulharština, chorvatština) a východoslovanské (mj. ukrajinština, ruština). Z uvedeného vyplývá, že čeština a ukrajinština nepatří do stejné podskupiny slovanských jazyků, a proto lze předpokládat několik zásadních rozdílů nejen v písmu, ale i v dalších jazykových rovinách.¹

Anatolij Žuravlev (1994, In Blažek, 2017 [online]) se pokusil dokázat vzájemnou blízkost slovanských jazyků pomocí výpočtu² exkluzivnosti izoglos, a to na základě zděděné slovní zásoby slovanského jazyka. Čím větší číslo, tím větší příbuznost. Jeho výzkum dokazuje, že dělení slovanských jazyků na západní, východní a jižní není bezdůvodné. Na základě jeho výsledků lze k tomuto členění rovněž dospět. Čeština má podle předpokladů nejvyšší shodu se slovenštinou (1,362), následuje polština, horní lužičtina, slovinština, srbochorvatština, dolní lužičtina a ukrajinština (1,027),

¹ S ohledem na charakter práce bude popsána pouze zvuková rovina.

² Žuravlev ke svým výpočtům dospěl na základě vzorce: $G(A,B) = \frac{1}{n_2} \sum [(n+2-i) \times V(A,B)_i] / H(A) \times H(B)$. Přičemž A, B jsou dva jazyky, které porovnáváme, G je blízkost těchto jazyků, $H(A)$ představuje zděděnou slovanskou slovní zásobu jazyka A (podobně B). Neznámá i znamená počet jazyků, jimiž izoglosa prochází. „Nejvyšší váhu tedy má izoglosa procházející dvěma jazyky ($i = 2$).“ (Tamtéž)

kteřá je tak z vřchodoslovanskřkř jazykř řeřtině nejpodobnřjřř (srov. z porovnřnř řeřtiny a ruřtiny dostaneme dle Źuravleva izoglosu 0,945)³.

Čejka (1972, In BlaŹek, 2017 [online]) aplikoval glottochronologii⁴ na 12 slovanskřkř jazykř, podle jeho břdřnř jsou řeřtina a ukrajiniřtina přřbuznř ze 73 %. Čejkovy vřsledky jsou tedy jině neŹ Źuravlevovy a vzřjemnř se nepotvrzujř. Čejka dospěl k zřvřru, Źe ukrajiniřtina a řeřtina majř vřbec nejměně přřbuznřkř rysř ze vřech zkoumanřkř jazykř (srov. slovenřtina 92 %, hornř a dolnř luŹiřtina 87 %, slovinřtina 84 % nebo napřřklad běluruřtina 77 % a ruřtina 74 %).

Glottochronologii dřle aplikoval na slovanskě jazyky ruskř jazykovědec Sergej Starostin a řeskř dvojice lingvistř Petra Novotnř a Vřclav BlaŹek. Z vřzkumu vřech zmřnřnřkř vyvstal podobnř vřsledek jako v přřpadě Čejky, třebaŹe se konkrětnř řřsla liřř. Starostin (1989) udřvř přřbuznost mezi řeřtinou a ukrajiniřtinou 80 %, Novotnř a BlaŹek (2005) 82,7 % (srov. řeřtina a slovenřtina dle Starostina 91 %, dle Novotnř a BlaŹka 96 %) (BlaŹek, 2017, [online]).

Z vřsledkř přrice uvedenřkř lingvistř nevyplřvř jasnř zřvřr o přřbuznosti ukrajiniřtiny a řeřtiny. Je vřsak nutnř zmřnit, Źe lingvistě porovnřvali ve svřch vřzkumech lexikum danřkř jazykř, v těto diplomově přrici se vřnuji pouze zvukově sloŹce řeřtiny a ukrajiniřtiny. Vzhledem k vřře uvedeněmu přředpoklřdřm, Źe se přřbuznost jazykř projevř takě ve zvukově rovině, zřroveň ořekřvřm jistě odliřnosti, a to v realizaci nřkterřkř hlřsek, přřzvuku apod. (viz dřle).

³ Dle Źuravlevovřkř vřzkumř vřbec nejpodobnřjřřmi slovanskřmi jazyky jsou bulharřtina a makedonřtina (1,727), velmi malou shodu nalezl mezi (dnes jřŹ vymřelou) polabřtinou a ruřtinou (0,635) ři např. mezi ruřtinou a dolnř luŹiřtinou (0,785).

⁴ Glottochronologie je metoda zkoumřnř přřbuznosti jazykř, kterř pracuje se změnami slov. „Cřl je analogickř: Zjistit, kdy Źil poslednř spolecnř přředek dvou zkoumanřkř jazykř.“ (Houser, 2004 [online])

2 Segmentální jevy

V této kapitole bude pojednáno o segmentálních jevech zvukové roviny češtiny a ukrajinštiny, tedy těch jevech, jež se týkají jednotek – segmentů zvukového projevu jako celku. Za takovou jednotku považujeme hlásku nebo pauzu (Krčmová, 2008 [online]). Artikulace jednotlivých hlásek je bezesporu důležitá pro správné porozumění. U rodilých mluvčích mohou být odchylky od správné výslovnosti způsobeny rychlým či nedbalým projevem, dialektem apod. V řadě případů však nemají chybné realizace hlásek vliv na porozumění. Naopak v případě cizinců již může větší množství odchylek nedorozumění způsobit. Tato diplomová práce se zabývá mluveným projevem nerodilých mluvčích (konkrétně Ukrajinců) hovořících česky, u nichž předpokládám problematickou výslovnost především vlivem jejich mateřského jazyka a jím způsobených výslovnostních návyků.

Níže se již konkrétně věnuji artikulaci českých a ukrajinských vokálů a konsonantů a nastiňuji předpokládané problematické jevy v segmentální rovině. V první části podkapitol hovořím obecněji o charakteristikách hlásek, ve druhé části vždy zohledňuji odlišnosti v jazycích a možné problematické jevy.

2.1 Vokály

Vokály jsou hlásky, při jejichž tvoření je vokální trakt otevřený (tzv. apertura), artikulace jednotlivých vokálů probíhá především díky pohybu jazyka a rtů. Rty mohou být více či méně zaokrouhlené a jazyk se posouvá po horizontální a vertikální ose. Na základě polohy jazyka pak vokály klasifikujeme konkrétněji (viz níže). Akustickým vjemem vokálu je tón (Skarnitzl–Šturm–Volín, 2016, str. 46–47).

2.1.1 České vokály

Český jazyk má celkem deset samohlásek, pět krátkých a pět dlouhých (*a, e, i, o, u, á, é, í, ó, ú*). České vokály se ve všech slabikách vyslovují plnozvučně, hláskové okolí na jejich artikulaci nemá větší vliv⁵ (Palková, 1994, str. 170). V češtině také vyčleňujeme tři diftongy: původní *ou* a dále *eu* a *au*, jež se vyskytují pouze v přejatých slovech.

⁵ Avšak vokály bývají vyslovovány s rezonancí v dutině nosní, pokud následují za nazálními konsonanty, např. *máma*.

Kvalita vokálů

V českém vokalickém systému jsou samohlásky na základě pohybu jazyka (dopředu–dozadu, nahoru–dolů) uspořádány do tzv. vokalického trojúhelníku (Tabulka č. 1, str. 14). Realizace je dána pohybem jazyka ve směru horizontálním a vertikálním. Na základě horizontálního pohybu po měkkém a tvrdém patru dělíme samohlásky na přední (*i, e*), střední (*a*) a zadní (*o, u*). Podle výšky jazyka v dutině ústní se v češtině dále rozlišují vysoké (*i, u*), středové (*e, o*) a nízké samohlásky (*a*). Vysoké samohlásky jsou hlásky tvořené nejvyšším postavením hřbetu jazyka, nízké naopak nejnižším (Palková, 1994, str. 69).

Je však třeba zmínit, že ačkoli bývá vokalický systém češtiny chápán jako relativně jednoduchý a pravidelný, může se kvalita dlouhých a krátkých vokálů lišit. V tomto ohledu je důležité zmínit krátké a dlouhé *i/í* a *u/ú*, jež jsou kvalitativně rozdílné⁶. Dvojice samohlásek *e/é*, *a/á*, *o/ó* lze pokládat za stejné (Skarnitzl–Volín, 2012, str. 10).

Kvantita vokálů

Považuji za důležité podrobněji popsat kvantitu českých vokálů, jelikož se jedná o jeden ze zásadních rozdílů mezi vokalickými systémy obou jazyků. V češtině délka samohlásek spoluutváří význam, a tak je ve správné výslovnosti potřeba odlišit krátké samohlásky od dlouhých. Dlouhé vokály by měly být dvakrát delší než krátké (tj. poměr 2:1) (Dokulil a kol., 1986, str. 28). Kvantita vokálů je však velmi ovlivněna hláskovým okolím a také mluvním tempem mluvčího. Palková (1994, str. 179–180) na základě výsledků experimentu, který provedli Janota s Jančákem (1970), uvádí, že pro splnění významotvorné funkce krátkých a dlouhých vokálů není třeba poměr 1:2, nýbrž postačuje poměr 1:1,4.

Současné výzkumy potvrzují, že poměr mezi dlouhými a krátkými vokály v běžně mluvené řeči není 1:2. Dlouhé vokály *é* a *ó* jsou průměrně o 70 % delší než krátké *e* a *o*, ve dvojici *u/ú* je dlouhý vokál delší o 60 % a v případě *i/í* pouze o 30 %

⁶ Dle výzkumu Skarnitzla a Volína (2012) se krátké a dlouhé vokály *i/í* a *u/ú* liší v hodnotách obou formantů F1 i F2. Výsledky jejich analýzy jsou následující: pro [i] je F1 = 415 Hz, F2 = 1943 Hz, pro [í] F1 = 272 Hz, F2 = 2255 Hz, pro [u] je F1 = 359 Hz, F2 = 937 Hz, pro [ú] F1 = 304 Hz, F2 = 769 Hz (čísla jsou zaokrouhlena).

(Skarnitzl–Šturm–Volín, 2016, str. 51–52). Výsledky dalších podobných výzkumů, např. Kalové (2017, 2019) a Kopečkové (2016, 2022), tyto hodnoty potvrzují.

2.1.2 Ukrajinské vokály

V ukrajinštině je pouze šest vokálů: *a, e, i, y, o, u*, dlouhé samohlásky zde neexistují, respektive „délka samohlásek zde není významotvorná [jako v češtině – pozn. autorky], je pouze průvodní vlastností přízvukných samohlásek“ (Leška–Savický–Šišková⁷, 2001, str. 16). Anderš a Cholodová (2014, str. 23) řadí mezi ukrajinské vokály také hlásky *я* [ja], *ю* [ju], *є* [je], *ї* [ji]. Pokud následují za konsonantem, tento konsonant měkkčí a samy se vyslovují jako samohlásky [a], [u] a [e], např. *воля* [volja]⁸, *порожнє* [porožně], (výjimkou je jen písmeno *ї*, viz dále). Pouze pokud se *я, ю, є* vyskytují na začátku slova, za apostrofem nebo měkkým znakem, čtou se jako dvě hlásky, s jotací ([ja], [ju], [je]), např. *м'ясо* [m'jaso], *любити* [lju'byty], *Єва* [j'éva]. Písmeno *ї* se čte s jotací vždy, např. *українець* [ukra'jínec] (tamtéž).

Kvalita vokálů

Ukrajinština na rozdíl od češtiny nemá střední vokály, rozlišuje pouze přední (*i, y, e*) a zadní (*u, o, a*⁹). Zároveň se zde ukazuje další velká odlišnost od češtiny, která je patrná již při letném poslechu ukrajinštiny – výslovnost tvrdého *y*. „Široké přední /и/¹⁰ [psáno latinkou *y* – pozn. autorky] je samohláska typická pro ukrajinskou výslovnost. Všechny tvrdé souhlásky obsahují při energické artikulaci příděch právě této samohlásky,“ (Leška a kol., 2001, str. 15). V ukrajinštině jsou *i* a *y* (psáno cyrilicí: *і* a *у*) samostatné fonémy. Oproti tomu čeština rozlišuje tvrdé a měkké *i/y* pouze v písmu, ve výslovnosti nikoli. Je proto možné, že rodilí mluvčí ukrajinštiny budou mít tendenci realizovat tvrdé *y* také v češtině.

⁷ Dále jen Leška a kol.

⁸ Legenda používaných znaků fonetické transkripce se nachází v metodice na str. 47.

⁹ Hláska [a] má dle měření formant F2 v rozmezí 1000–1200 Hz, poměr formantů Fp1 a Fp2 je 3:4 (Vakulenko, 2018, str. 199). Pokud se *a* nachází v nepřízvukné slabice, někteří lingvisté ho charakterizují jako střední středovou samohlásku (Bilodid, 1969, str. 113). České krátké [a] má hodnotu formantu F2 = 1286 Hz (Skarnitzl–Volín, 2012, str. 9).

¹⁰ V publikaci *Mluvnice současné ukrajinštiny* (Leška a kol., 2001) autoři zapisují hlásky cyrilice tímto způsobem (tj. do šikmých závorek), v citacích ponechávám.

Ukrajinaština odlišuje dle výšky postavení jazyka v dutině ústní čtyři druhy vokálů: vysoké (*i, u*), vysoké středové (*y*), středové (*e, o*) a nízké (*a*). Oproti češtině má tudíž ukrajinaština více vysokých samohlásek (tři).

V určitých pozicích se konsonanty *j* a *v* a vokály *u* a *i* mohou vyslovit jako neslabičné samohlásky, tedy mohou být součástí diftongu, např. ve slovech *навчуми* [na'učty], *став* [staʊ], *займенник* [zaj'mennyk]. Avšak toto pravidlo neplatí v přejatých slovech (např. *зайнтересувати* [za'interesuvaty]) (Cholodová, 2023, Leška a kol., 2001, str. 14–16).

Diftongy, které existují i v češtině, tj. *ou, eu, au*, se v ukrajinaštině vyskytují ve slovech přejatých, například *браузер* ([ˈbraʊzɛr]), *шой* ([šou]), *єкаріоту* ([eukari'oty]).

Kvantita vokálů

Kvantita je v češtině značena graficky, čárkou, v daném slově nemá vliv na umístění přízvuku, stejně tak slovní přízvuk nemá v češtině vliv na délku vokálů. Oproti tomu v ukrajinaštině je přízvuk spojen právě s prodloužením samohlásky. Délka vokálů tedy není významotvorná, jak jsem dříve uvedla, avšak je důležitou vlastností přízvukových slabik. Z toho také plynou možné problémy s realizací dlouhých samohlásek v nepřízvukných pozicích, což potvrzuje Šindelářová (2011 [online]) (viz kapitola č. 3.1 o přízvuku).

Šindelářová (tamtéž) dále upozorňuje na krácení, nebo dokonce ztrátu výslovnosti dlouhých vokálů na konci slova. V ukrajinaštině (mj. i v ruštině) k tomuto jevu dochází zejména v adjektivech, např. *новиї* [ˈnov-(ij)], *літній* [ˈlítň-(ij)]. Je proto možné, že se tzv. „polykání“ koncových vokálů bude objevovat také při výslovnosti českých adjektiv.

Postavení českých a ukrajinských samohlásek ve vokalickém systému ukazují Tabulky číslo 1 a 2 na následující straně.¹¹

¹¹ Obě tabulky byly vytvořeny na základě údajů v publikaci *Ukrajinaština vážně i vesele* (Anderš-Cholodová, 2014, str. 16).

	Horizontální posun jazyka		
Vertikální posun jazyka	Přední	Střední	Zadní
Vysoké	i		u
Středové		e	o
Nízké		a	

Tabulka č. 1: Vokalický systém češtiny

	Horizontální posun jazyka		
Vertikální posun jazyka	Přední	Střední	Zadní
Vysoké	i		u
Vysoké středové		y	
Středové		e	o
Nízké			a

Tabulka č. 2: Vokalický systém ukrajinštiny

Případné změny v kvalitě a kvantitě vokálů vlivem přízvuku, tj. vlivem své pozice, resp. vlivem pozice slabiky (přízvučné či nepřízvučné) v ukrajinských slovech jsou popsány v kapitole č. 3.1.2 (str. 34).

Ukrajinský i český jazyk diferencuje labializované a nelabializované vokály, v obou jazycích se shodně vyslovuje labializované *o* a *u* (v češtině i *ó* a *ú*), ostatní vokály jsou tzv. nelabializované. Postavení rtů a tvar retní štěrbinou (úzký či zaokrouhlený) patří k základním vlastnostem hlásek, avšak není jediným diferenciačním znakem, souvisí také s místem artikulace vokálu. Zadní samohlásky se vyslovují se zaokrouhleným tvarem rtů, přední a střední s úzkou retní štěrbinou (Palková, 1994, str. 171). Ačkoli je české *i* ukrajinské *o* labializované, může se lišit mírou zaokrouhlenosti, podle Lešky a kol. (2001, str. 14) je ukrajinské *o* zaokrouhlenější.¹²

¹² Tato skutečnost může mít vliv i na hodnotu formantů. Frekvence F1 hlásky [o] se pohybuje v rozmezí 500–600 Hz, F2 = 1500–1800 Hz (Vakulenko, 2018, str. 200), srov. krátké české [o] má průměrně tyto hodnoty: F1 = 458 Hz, F2 = 1055 Hz (Skarnitzl–Volín, 2012, str. 9).

Považuji za podstatné zmínit také ukrajinské měkké *i*, jedná se o nelabializovaný, přední, vysoký vokál (srov. české *i*). Tento vokál vždy změkčuje předcházející konsonant (např. *міло* [ˈtʲilo], *плід* [plid]), a to i labiály a veláry (*важку* [važ'ki] apod.) (Leška a kol., 2001, str. 15), viz dále.

Důležitá je při artikulaci vokálů také otevřenost, respektive uzavřenost hlásek. České samohlásky by měly být tzv. „neutrální“ a „střední“ (Palková, 1994, str. 171), neměly by být příliš otevřené ani uzavřené. K menší změně dochází v tomto ohledu mezi dlouhým a krátkým vokálem, o tom je pojednáno výše (kap. 2.1.1 o kvalitě českých vokálů). Krátké jsou o něco otevřenější než jejich dlouhé podoby (viz i Dokulil a kol., 1986, str. 32).

V ukrajinštině je stejně jako v češtině přední vysoké *i* nejzavřenější samohláskou. V případě některých vokálů dochází k obměnám široké a úzké výslovnosti podle pozice ve slově (přízvučné či nepřízvučné), např. vokál *o* před slabikou s přízvučným *u* a *i* je užší než jeho výslovnostní varianta neovlivněná hláskovým okolím. Velmi otevřená je samohláska *e*¹³ (ačkoliv v nepřízvučných slabikách je její výslovnost užší). Leška a kol. (2001, str. 15) dodávají, že pro ukrajinskou výslovnost je pak typické široké přední *y*.

Odchytky od normy se ve všech pojednávaných jevech mohou v obou jazycích vyskytovat vlivem dialektu či nedbalé výslovnosti.

V praktické části se zaměřím mj. na otevřenost a zaokrouhlenost vokálů. S ohledem na otevřenou výslovnost ukrajinského *e* předpokládám, že tento způsob artikulace bude mnohými mluvčími přenesen i do češtiny. A podobně také realizace *o*, která je, jak jsem již naznačila výše, zaokrouhlenější než v případě českého *o*.

2.2 Konsonanty

Podstatou artikulace souhlásek je vytvořit překážku výdechovému proudu (struktuře), tato překážka se tvoří rty, jazykem, dásněmi, tvrdým či měkkým patrem nebo v hrtanu (v ukrajinštině také v hltanu, viz dále), anebo kombinací zmíněných.

¹³ Vakulenko (2018, str. 206) uvádí průměrnou frekvenci [e] takto: F1 = 700 Hz, F2 = 2100 Hz. Srov. české [e] má dle výzkumu průměrnou frekvenci F1 = 566 Hz a F2 = 1518 Hz (Volín-Skarnitzl, 2012, str. 9).

Základní akustickou charakteristikou konsonantů je šum, který vzniká třením výdechového proudu o překážku (Dokulil a kol., 1986, str. 35).

2.2.1 České konsonanty a jejich základní charakteristika

Český jazyk obsahuje 24 fonémů¹⁴, 31 hlásek (Dokulil a kol., 1986, str. 35). Z artikulačního hlediska posuzujeme souhlásky podle místa a způsobu vytvoření struktury a z akustického hlediska podle míry šumových, respektive tónových složek hlásky (Skarnitzl–Šturm–Volín, 2016, str. 53).

Artikulační hledisko českých konsonantů

Podle místa artikulace dělíme české konsonanty na labiální, tyto pak členíme na bilabiální (např. *m, b, p*) a labiodentální (např. *v, f*). Dalším typem souhlásek vyděleným na základě místa artikulace jsou konsonanty alveolární, jež je možné specifikovat, a to jako prealveolární (např. *t, d, c, z*) a postalveolární (např. *č, š, ž, ř*). Souhlásky realizované na měkkém či tvrdém patře (patrové) rozlišujeme na velární (např. *k, g, ch*) a palatální (např. *t', d', ň*). Hlásky hrtanové (laryngální) se netvoří v dutině ústní, nýbrž v hrtanu, v češtině sem spadá konsonant *h*¹⁵ (Palková, 1994, str. 208–209).

Podle způsobu artikulace (povahy překážky výdechovému proudu) vyčleňujeme souhlásky úžinové (konstriktivy), polozávěrové (semiokluzivy) a závěrové (okluzivy). Okluzivy jsou konsonanty, při jejichž tvoření dojde k úplnému zastavení cesty výdechovému proudu (např. *p, b, m, t, d*). Konstriktivy jsou realizovány přiblížením artikulačních orgánů, cesta výdechového proudu je výrazně zúžena, ale ne zcela uzavřena (např. *f, v, š, ž*). Při artikulaci semiokluziv se nejprve utvoří krátký, slabý závěr, jenž rychle přechází v úžinu (*c, č, [ʒ], [ʒ̥]*) (Krčmová, 2007 [online]).

České konsonanty lze dále dělit podle postavení měkkého patra. Pokud měkké patro v průběhu artikulace klesne směrem dolů, proniká výdechový proud dutinou ústní a nosní, v nichž rezonuje. Jedná se o souhlásky nosové (nazální), *m, n, ň, [ŋ]* a *[ŋ]*. Jsou-li ostatní konsonanty správně artikulovány, při jejich tvoření prochází vzduch

¹⁴ Fón je konkrétní realizace fonému. Fón (hláska) je tedy tón, zatímco foném funkční jednotka jazyka, nejmenší zvuková jednotka schopná rozlišit význam (Krčmová, 2008 [online]).

¹⁵ Laryngální hláska je i ráz, viz kapitola č. 2.2.3 o rázu (str. 25).

pouze ústy (Internetová jazyková příručka: Tvoření českých souhlásek, 2008–2023 [online]).

Pro češtinu jsou specifické dva kmitavé konsonanty (vibranty), vznikají kmitáním špičky jazyka proti dásňovému výstupku, a to sonorní *r* a šumové *ř* (přičemž *ř* má neznělý protějšek [ř̥]). Tento akustický rozdíl (sonora–obstruent) je podle Palkové (1994, str. 212) způsoben počtem kmitů. Při vyslovování *r* jazyk kmitá pomaleji než při artikulaci *ř*. Vyslovení hlásky *ř* tak vyžaduje větší artikulační úsilí. Jak už bylo zmíněno, *ř* má v češtině dvě varianty, znělou a neznělou. Znělé *ř* mluvčí realizuje na začátku slova, mezi samohláskami či vedle znělé souhlásky (např. *řít*, *pořekadlo*, *břeh*). Neznělé [ř̥] bývá vyslovováno na konci slova před pauzou a po neznělé souhlásce (př. *přestávat*, *kancelář*) (Palková, 1994, str. 213).

Akustické hledisko českých konsonantů

Podíl šumové složky není ve výslovnosti všech konsonantů stejný. Největší šumovou složku mají tzv. konsonanty vlastní (obstruenty), např. *s*, *š*, *f*, *v*, *ch* apod. Obstruenty tvoří znělostní dvojice (např. *f–v*, *s–z*, *t–d*), přičemž při realizaci znělých konsonantů je částečně přítomný tón. Vyšší podíl tónové složky pak mají konsonanty nazývané sonory (*m*, *n*, *ň* apod.), tyto souhlásky jsou jedinečné, netvoří znělostní páry a jsou pouze znělé. Naopak šumová složka chybí v tzv. klouzavých souhláskách (glidech), které jsou blízké vokálům, jejich tónová část je ze všech konsonantů nejplnější (v češtině pouze *j*) (Palková, 1994, str. 213).

Na základě typu šumu členíme české souhlásky na ražené, třené a polotřené. Při artikulaci ražených konsonantů (exploziv), např. *p*, *b*, *t*, *d*, *k* apod., dochází k úplnému přerušení výdechového proudu strikturou. V průběhu výslovnosti třených konsonantů (frikativ), např. *f*, *v*, *s*, *z* apod., vzniká šum, který je však časově omezený. „Jako kombinaci obou způsobů, kratičkou pauzu a slabou explozi přecházející v konstrikcii, je možno označit zvuk vznikající u souhlásek semiokluzivních,“ (Krčmová, 2008 [online]), např. *č*, *c*.

Rozdělení českých konsonantů dle místa a způsobu artikulace, dle typu šumu a také odlišení znělých a neznělých souhlásek zobrazuje Tabulka č. 3 na následující straně.¹⁶

¹⁶ Tabulka vytvořena dle Pořízky, 2008–2023 [online].

Akustický charakter hlásek

Způsob artiklace		Místo artiklace															
		labiální		alveolární				palatální		velární		laryngální					
		bilabiální	labiodentální	prealveolární	postalveolární	-	+	-	+	-	+	-	+				
okluzivy	orální	p		t		d		t'		k		g				obstruent	explozivy
	nazální	m	ɱ		n			ŋ				ŋ				sonora	nazály
semiokluzivy				c		ʒ		č		ž						obstruent	afrikáty
konstruktivy				s		z		š		ž						obstruent	frikativy
	frikativní							ř		ř						obstruent	
vibranty	aproximantní					r										sonora	likvidy
	laterální					l										sonora	
aproximanty	centrální															sonora	glide
										j						sonora	

Tabulka č. 3: Klasifikace českých hlásek

2.2.2 Ukrajinské konsonanty a jejich základní charakteristika

V ukrajinštině je 23 konsonantů, 45 hlásek,¹⁷ které se dále dělí na tvrdé a měkké. Klasifikace ukrajinských souhlásek se nijak zásadně neliší od klasifikace souhlásek českých (viz i tabulka níže), přesto má ukrajinština několik specifických hlásek, jež v češtině nerealizujeme (např. měkké *cj, zj, lj, rj*).

Artikulační hledisko ukrajinských konsonantů

Podle způsobu artikulace se ukrajinské konsonanty člení na okluzivy (stejně jako v češtině se zde dále rozlišují orální, např. *b, p, t, k*, a nazální souhlásky, např. *m, n*) a konstriktivy, z nichž lze vyčlenit likvidy laterální (*l, lj*) a likvidy kmitavé (*r, rj*), a semiokluzivy (např. *č, c, cj*) (Leška a kol., 2001, str. 16).

Podle místa artikulace rozlišuje ukrajinština labiální, alveolární, palatální, velární a faryngální konsonanty. Labiální hlásky jsou stejně jako v češtině dále členěny na bilabiální (např. *p, b, m*) a labiodentální (*v, f*)¹⁸. Alveoláry se dělí na prealveoláry (*t, d, n, s, c, t', d'* apod.) a postalveoláry (*š, ž, č* apod.). Artikulace souhlásek na měkkém či tvrdém patru vyděluje palatální (v ukrajinštině pouze *j*) a velární (*k, g, ch*) konsonanty (Anderš–Cholodová, 2014, str. 33).

Hlásky *h* je v ukrajinštině hltanová (faryngální). Vakulenko (2019, str. 42) s odkazem na další zdroje uvádí, že artikulace konsonantu *h* (v cyrilici *г*) není dána předem určenou polohou jazyka. Při výslovnosti této hlásky se kořen jazyka posouvá směrem k hltanu a poloha jazyka závisí na následující vyslovované hlásce. Tato odlišnost se může projevit i v mluveném projevu mluvčích analyzovaných níže.

Ukrajinské sykavky se tvoří stejně jako české na dásňovém oblouku. Jako prealveolární konsonanty se označují *s, c* a [ʒ], jako postalveolární *š, ž, č*, a [ʒ̣]. Rozdílem je, že v ukrajinštině mají všechny jmenované hlásky měkké varianty (tzn. *sj, cj, [ʒj], šj, žj, čj, [ʒ̣j]*) (viz Tabulka č. 4, str. 24).

¹⁷ Dle tabulky Pompino-Marschalla a kol., 2017, str. 350.

¹⁸ Někteří lingvisté řadí v mezi bilabiální hlásky (např. Vakulenko, 2019), avšak dle Cholodové (2023) se jedná primárně o hlásku labiodentální, viz dále.

Ukrajina patří do konsonantického typu slovanských jazyků¹⁹ (např. i ruština a běloruština), který je typický svým rozlišováním měkkostních dvojic (Dudášová-Křiššáková, 2014, str. 103–104). Většina konsonantů má svůj měkký, respektive tvrdý protějšek (např. *d–d'*, *n–ň*, *c–c'*, *l–l'* ad.), výjimkou je *j*, jež tvrdou dvojici nemá.

Některé zdroje uvádějí, že v ukrajinštině existují tři úrovně palatalizace (změkčování), a to silná, střední a slabá, odtud tedy tři druhy konsonantů: tvrdé (nepalatalizované), např. *t*, *d*, *l*, *n*, měkké (palatalizované), např. *t'*, *d'*, *ň*, *r'*, *l'*, a poloměkké (polopalatalizované) (Pompino-Marschall a kol., 2017, str. 352). Mezi poloměkké konsonanty bývají řazeny *pj*, *bj*, *mi*, *fj*, *vj*, *cj*, *čj*, *kj*, *gj*, *chi*, *hi*. Podle Pompino-Marschalla a dalších se jedná o alofony odpovídajících souhlásek (labiálních, postalveolárních, velárních a faryngálních), jež jsou vnímány jako poloměkké zvuky. Jako příklad uvádím slova *кімната* [k'im'nata], *гін* [h'in].

Měkké souhlásky se tvoří pohybem jazyka k tvrdému patru, palatalizaci konsonantu v písmu naznačuje měkký znak (*ь*), postavení souhlásky před jinou měkkou souhláskou, anebo následnost po souhlásce *i*, *я*, *ю*, *є* (Anderš–Cholodová, 2014, str. 43). Například ve slovech *день* [deň], *черво́ні* [čer'voňi], *літо* ['lito], *шість* [šis'ť].

Ukrajinské konsonanty lze seskupovat do dvojic na základě palatalizovanosti–nepalatalizovanosti. Ukrajina disponuje sedmi takovými dvojicemi (srov. čeština má pouze tři: *t–t'*, *d–d'*, *n–ň*) (Leška a kol., 2001, str. 26).

U tvrdých konsonantů (např. *b*, *p*, *v*, *ch*, *ž*, *č* apod.) dochází k dílčí palatalizaci, pokud se nachází před *i*, *я*, *ю*. Tyto souhlásky se změny na polopalatalizované (viz výše). Je třeba také zmínit, že ukrajinské *ž*, *š* a *č* jsou „tvrdší“ než české obdoby těchto hlásek, což lze zachytit i percepčně. Kombinace souhlásek *dž*, *dz*, *dzi* se v ukrajinštině vyslovují jako jedna hláska [ž], [z] a [zi], tyto hlásky se v původních českých slovech nevyskytují (Anderš–Cholodová, 2014, str. 65) (v přejatých ano, např. *džus*). Ukrajina se odlišuje od češtiny mj. tím, že má konsonanty *dž*, *dz* a *dzi* i v původních slovech, např. *джмі́ль* [žmil'], *дзеркало* [z'erkalo].

¹⁹ Druhou skupinu slovanských jazyků tvoří dle Romana Jakobsona vokalický typ, do nějž řadí srbštinu, chorvatštinu, slovinštinu apod. Tento typ se vyznačuje charakteristickou melodickou korelací (opozice slabik se stoupavou a klesavou intonací) (Dudášová–Křiššáková, 2014).

Výslovnost ukrajinského *v* (psáno v cyrilici *в*) se také liší od češtiny, jak už bylo zmíněno. Ukrajinské *v* je tvrdá frikativní sonora, která může být realizována třemi způsoby. Lingvisté (Vakulenko, 2019, str. 39; Leška a kol., 2001, str. 18; Cholodová, 2023) uvádějí tyto způsoby artikulace konsonantu *v*: jako bilabiální hláska [w], labiodentální hláska [v] a jako neslabičný zvuk [ɰ]²⁰. Primární varianta konsonantu *v* je labiodentální (Cholodová, 2023)²¹, a tudíž podobná českému *v*, takto je realizováno např. ve slově *вода* [ˈvoda]. Bilabiální [w] se vyslovuje např. ve výrazu *вогoнь* [woˈhoŋ]. Konsonant *v* může být taktéž vokalizován na neslabičný zvuk [ɰ], např. *бyв* [buɰ]. Ukrajinské *v* a hláska *j* se označují jako polovokály (Leška a kol., 2001, str. 26) (srov. v češtině je pouze jeden polovokál, a to *j*).

Souhláska *l* může také mít v ukrajinském jazyce tři výslovnostní podoby, střední [l], tvrdé [ɫ] a měkké [l̪]²², a to v závislosti na tom, jaká hláska po něm následuje. Střední *l* se vyslovuje před vokály *e* a *y* a je percepčně podobné českému *l*. Ale častěji se v ukrajinských slovech vyskytuje *l* tvrdé, prealveolární, při jeho výslovnosti se špička jazyka dotýká zubů a jeho zadní část se posunuje směrem k měkkému patru, postavení jazyka je podobné jako při artikulaci vokálu *o* či *y*. Oproti českému *l* se ukrajinské vyznačuje hlubším tónem. Tvrdá varianta tohoto konsonantu se vyslovuje, předchází-li samohlásky *a*, *o*, *u* (Leška a kol., 2001, str. 24). Naopak měkké *l̪* bývá artikulováno před *ь*, *я*, *ю*, *є*, *і* a před jinými měkkými konsonanty (Ukrainian lessons – Ukrainian Alphabet, 2021 [online]).

Akustické hledisko ukrajinských konsonantů

Z hlediska podílu šumové a tónové složky se konsonanty v ukrajinštině dělí na obstruenty a sonory. Rozdělení souhlásek na šumové a sonorní je podobné jako v češtině. Avšak v ukrajinštině je konsonant *v* sonorní, *f* není jeho neznělým protějškem. V ukrajinštině také opozice znělost–neznělost není tak významná jako

²⁰ Skarnitzl (2011, str. 125) s odkazem na Lamprechta (1966, str. 63 a 1977, str. 83) zmiňuje historické mluvnice staročeštiny, jež „podotýkají, že se původně jednalo o bilabiální sonoru, [w], což souvisí s tím, že bylo převzato z indoevropského neslabičného [ɰ]“. Proměna [w] ve [v] začala podle autorů probíhat pravděpodobně v 15. století. Je tedy pravděpodobné, že trojí realizace *v* v ukrajinštině je pozůstatkem z indoevropštiny, který se po dobu vývoje nezměnil.

²¹ Ale např. Leška a kol. (2001, str. 18–19) a Vakulenko (2019, str. 39) uvádějí *v* jako bilabiální konsonant, fakultativně se potom dle nich může vyslovit *v* labiodentální před vokály *a*, *e*, *y*.

²² Ukrajinské měkké *l̪* může znít českému mluvčímu podobně jako slovenské měkké *l̪*.

v češtině, dvojice ukrajinské konsonanty totiž tvoří na základě měkkosti, resp. tvrdosti (viz dále) (Leška a kol., 2001, str. 26).

Systém ukrajinských konsonantů zobrazuje Tabulka č. 4.²³

²³ Tabulka je vytvořena dle údajů publikace Anderš-Cholodová (2014, str. 33) a Pompino-Marschall a kol. (2017, str. 350). Tyto dva zdroje se však liší v zařazení konsonantu *v*, na základě publikace Pompino-Marschalla a Cholodové (2023) řadím hlásku [v] mezi labiodentální konsonanty. V závorkách jsou uvedeny tzv. polopalatalizované konsonanty.

Akustické hledisko

Místo artikulace

	Místo artikulace														
	labiální		labiodentální		alveolární				palatální		velární		faryngální		
	bilabiální				prealveolární		postalveolární								
explozivny	tvrdé	+	-	+	t	+	-	+	-	+	-	+	-	+	obstruent
	měkké	(p')	(b')		t'	d'				(k')	(g')				obstruent
nazální	tvrdé	m			n										sonora
	měkké	(m')			ň										sonora
frikativy	tvrdé		f	s	z	š	ž			x	h				obstruent
	měkké		(f')	s'	z'	(š')	(ž')			(x')	(h')				obstruent
afrikáty	tvrdé			c	ʒ	č	ž								obstruent
	měkké			c'	ʒ'	(č')	(ž')								obstruent
vibranty	tvrdé			r											sonora
	měkké			r'											sonora
aproximanty	tvrdé		v												sonora
	měkké		(v')						j						sonora
laterální	tvrdé			l											sonora
	měkké			l'											sonora

Způsob artikulace

Tabulka č. 4: Klasifikace ukrajinských vokálů

2.2.3 Ráz

Ráz²⁴ je tvrdý hlasový počátek tvořený v hrtanu. Jedná se o „pevnější sevření hlasivek na začátku samohlásky, které se z hlediska sluchové percepce projevuje jako zřetelnější oddělení samohlásky od předcházející slabiky“ (Palková, 1994, str. 325). Ráz bývá řazen ke konsonantům (viz také Tabulka č. 3 na str. 19), s ohledem na jeho akustické vlastnosti spadá mezi explozivy. Ráz (značen fonetickou transkripcí jako [ʔ]) je realizován před vokálem a percepčně tvoří mj. hranici mezi dvěma slovy, či uvnitř slova mezi morfémy (Kopečková, 2020, str. 24).

2.2.3.1 Ráz v češtině

Realizace rázu je dle ortoepické normy češtiny závazná po pauze, pokud slovo (či celá věta) začíná samohláskou (např. [ʔud'elej to ješ'ě dnes], [ʔu'ixli ʔulice]) a dále po neslabičných předložkách *k*, *s*, *z*, a *v* (např. [k ʔobjedu], [f ʔokně], [s ʔevropi] (Hůrková, 1995, str. 25).

V jiných pozicích je použití rázu doporučeno zejména pro profesionální mluvčí, jedná se o následující případy: po nepřízvučné slabice nebo nepřízvučném jedno-slabičném slově (např. [gdiš ʔuvážíš]), po předložce (např. [po ʔobjed'e]), po předponě končící vokálem, pokud vokálem začíná základ slova (např. [poʔukázat], po předponě *nej-* v adjektivech a adverbiích (např. [nejʔoblíbenější]), ve slovech složených (např. [hnedoʔokí]), na rozhraní dvou slov, pokud první slovo končí a druhé začíná vokálem (např. [celá ʔevropa]) (tamtéž, str. 26).

Ráz se v kultivovaném projevu v češtině vyskytuje častěji, než ortoepická pravidla doporučují (Skarnitzl–Šturm–Volín, 2016, str. 77). Avšak z běžné praxe víme, že při spontánní, rychlé řeči dochází k jeho redukci, a to především u mluvčích z oblasti Moravy a Slezska.

2.2.3.2 Ráz v ukrajinštině

V ukrajinštině se dvě sousedící samohlásky v jednom slově vyskytují pouze v cizích slovech nebo na hranici morfémů (Leška a kol., 2001, str. 27), dva vokály se však

²⁴ V diplomové práci je pojmem ráz chápána hlasivková exploziva, ačkoli lze tento pojem vysvětlit jako zastřešující termín glotalizačních jevů (viz Skarnitzl in Palková a kol., 2004, str. 71–72). Další podoby glotalizace nebudou v této práci popsány.

v ukrajinštině vyskytují, stejně jako v češtině, na rozhraní slov (např. prepozice–substantivum). Ale jev, který by od sebe záměrně odlišoval dvě slova a tvořil mezi nimi hranici, v ukrajinštině není, naopak je žádoucí plynulá návaznost po sobě jdoucích slov (Cholodová, 2023).

2.2.4 Změny výslovnosti konsonantů vlivem hláskového okolí

V této kapitole je pojednáno o asimilaci znělosti a asimilaci artikulace v češtině a ukrajinštině. Diplomová práce není zaměřena na ortoepii, proto se v této kapitole zaměřím na zvukové jevy, v nichž jsou odlišnosti mezi češtinou a ukrajinštinou, jelikož z nich mohou podle mého názoru výslovnostní chyby nerodilých mluvčích plynout. S ohledem na charakter práce nepopisuji změny nežádoucí, ovlivněné např. dialektem, zabývám se pouze výslovností, kterou považují normy daných jazyků za správnou či doporučenou.

2.2.4.1 Asimilace znělosti v češtině

V češtině dochází především v bezprostřední blízkosti dvou konsonantů ke dvěma typům asimilace: k asimilaci znělosti a artikulace. Při znělostní asimilaci jeden z dvojice konsonantů nabývá či ztrácí znělost vlivem sousedního (Palková, 1994, str. 328).

U párových souhlásek dochází k asimilaci vždy, přičemž obvyklejší je asimilace regresivní, tj. předcházející hláska se mění dle hlásky následující (např. *kdo* [gdo], *prosba* [prozba], *zpívat* [spívat]). Naopak o asimilaci progresivní hovoříme, pokud předcházející hláska ovlivní následující hlásku (např. *shoda* [sxoda]) (Hůrková, 1995, str. 27–28). Uvnitř slova se asimilace znělosti nerealizuje před konsonanty jedinečnými (např. *směna* [smněna] × *změna* [zmněna], *prát* [prát] × *brát* [brát]) (Palková, 1994, str. 328). Podobně nedochází k asimilaci před konsonantem *v*, který sám být asimilován může (např. *včera* [fčera]), ale asimilaci nezpůsobuje (*tvořit* [tvořit] × *dvořit* [dvořit]) (Skarnitzl, 2011, str. 124).

Uvedené změny probíhají (v případě sonorních hlásek a hlásky [v] neprobíhají) uvnitř slov i na jejich hranici (např. *lov ptáků* [lof ptákú]). Pokud slovo končí znělým konsonantem a následuje pauza, dochází k tzv. desonorizaci a vyslovujeme tento konsonant vždy nezněle (např. *led* [let]) (Palková, 1994, str. 329).

Při asimilaci znělosti nemusí docházet pouze k úplné změně fonému. Při změnách konsonantů *ř* a *ch* se nevysloví jiná souhláska, pouze jejich znělá, resp. neznělá varianta ([ř], [ř̥], [ɣ], [x]), např. *břicho* [břixo] × *přidat* [př̥idat], *dech* [dex] × *dechberoucí* [deɣberoucí].

2.2.4.2 Asimilace artikulace v češtině

Asimilace artikulace je proces, při němž se sobě přizpůsobují sousední hlásky, a tím se vyrovnává rozdíl v jejich artikulaci (Hůrková, 1995, str. 30). Změna artikulace vlivem okolních hlásek se v češtině vyskytuje dvojí: asimilace místa artikulace a asimilace způsobu artikulace. U obou těchto podtypů může docházet k asimilaci regresivní i progresivní (stejně jako je tomu u spodoby znělosti, viz výše) (Dokulil a kol. 1986, str. 58).

Asimilace místa artikulace

Ke změně místa artikulace dochází standardně např. ve slovech *banka*, *Anglie*, *tramvaj*, *nymfa* ad. Konkrétně se zde prealveolární realizace konsonantu *n* vlivem následujícího *k* nebo *g* mění na velární [ŋ] ([baŋka], [aŋglie]) a bilabiální realizace *m* na labiodentální [m̠] působením *v*, resp. *f* ([tramvaj], [nimfa]). Tato výslovnost je ortoepická a jako hyperkorektní se posuzuje snaha vyslovit v těchto a podobných slovech prealveolární *n* a bilabiální *m* (Kopečková, 2020, str. 25–27). Konsonant *n* se dále přizpůsobuje i následujícím palatálním souhláskám jako *t'*, *d'*, proto se v těchto případech (zejména na rozhraní základu slova a sufixu) běžně vyslovuje [ň], např. [poňd'elí], podobně dochází k asimilaci před konsonantem *ň*, např. [vod'ňík].

Asimilace způsobu artikulace

Asimilace způsobu tvoření je proces pravidly většinou nepovolený. Při tomto typu asimilace nastává takové sblížení hlásek, které mnohdy vede k vyslovení pouze jedné hlásky, tj. k asimilaci reciproční, (např. *dětský* [d'eckí], *větší* [vječí]). Jak ukazují i příklady, často dochází ke změně způsobu tvoření, nachází-li se vedle sebe explozivy (*t*, *d*) a frikativy (*s*, *š*), z nichž ve výslovnosti snadno vzniknou afrikáty (*c*, *č*). Plná výslovnost obou hlásek je vyžadována uvnitř slova na hranici předpony a slovního základu, a dále na rozhraní dvou slov, např. *odstavec*: nepovoleno [ʔoctavec], v případě hranice slovního základu a sufixu je zjednodušená výslovnost v běžné mluvě ortoepická. Podobná pravidla platí u spojení souhlásek *t*, *d* a *z*, *ž*. Ale pokud

spolu sousedí *n, ň* a sykavky *s, z, š, ž*, je ve spisovné češtině přípustná pouze plná výslovnost. Např. *ženská*: nepovoleno [žencká] (Palková, 1994, str. 334–335).

Zjednodušená výslovnost se připouští v kombinaci okluziv a semiokluziv, tedy *t, d*, a např. *c* (*dcera* [cera]). Naopak obě souhlásky se musí dle normy zachovat ve spojení dvou sykavek (např. *rozšíření*: nepovoleno [rošíření]) a dále sousedí-li alveolární a palatální souhlásky (např. *oddělení*: správně [odd'eleňí]) (Dokulil a kol., 1986, str. 98).

Pokud se vedle sebe nacházejí dva stejné konsonanty, vyslovují se zjednodušeně, nepociťujeme-li „sklad slova“ (tamtéž, str. 99), např. *Anna* [ʔana], *účinný* [ʔúčiní] apod. Naopak plnou výslovnost obou souhlásek norma doporučuje, pokud zjednodušenou výslovností hrozí záměna slova (*nejasnější–nejjasnější, podaný–poddaný*), pokud se dva konsonanty vyskytují na švu složených slov (*čtverrohý, půllitr*), a ve tvarech imperativu jako *oznamme, uvědomme si* atd. (tamtéž).

2.2.4.3 Asimilace znělosti v ukrajinštině

Jak bylo řečeno výše, pro ukrajinštinu není rozdíl mezi znělými a neznělými hláskami tak výrazný a významný jako v češtině, přesto se podobné změny projevují při sousedství dvou konsonantů i zde.

Pokud se ve slově vyskytuje neznělá souhlásky, za níž stojí souhlásky znělá, vysloví se oba konsonanty zněle jako v češtině (např. *просьба* [ˈprozba], *екзамен* [egˈzamen]). Naopak předchází-li znělá souhlásky neznělou, k asimilaci nedochází, znělý konsonant si svou znělost ponechává, neznělý konsonant výslovnost neovlivní (např. *грябка* [ˈhrjabka], *важкий* [ˈvažkij]). Výjimku tvoří souhlásky *h* (v cyrilici *z*), která často znělost ztrácí a vyslovuje se jako [x]. (Anderš–Cholodová, 2014, str. 89)

Ke ztrátě znělosti nedochází u znělých konsonantů na konci slova, a to ani před pauzou, což ukrajinštinu odlišuje nejen od češtiny, ale i od ostatních slovanských jazyků (např. od ruštiny). Dokazují to například slova *вас* [vas] a *ваз* [vaz] (Pompino-Marschall a kol., str. 353). Nicméně v některých případech může na konci slova ke ztrátě znělosti docházet, zejména z důvodu rychlosti řeči (de Bray, 1951, str. 76).

Ve spisovné ukrajinštině tedy znělé souhlásky nepodléhají desonorizaci, zatímco neznělé se na znělé měnit mohou. Dudášová-Kriššáková (2014, str. 108) udává toto

vysvětlení: „...vlastnosť znelosti pri šumových znelých konsonantoch je vlastnosťou porovnávacieho základu a je neneutralizovateľná. A, naopak, vlastnosť neznelosti pri neznelých šumových konsonantoch je vlastnosťou korelačného príznaku.“ Pojednávaný jav platí uvnitř slova i na rozhraní slov.

Spisovná ukrajinština má devět sonorních hlásek: *m, v, n, ň, l, l̂, r, r̂, j*. V češtině jsou sonorní souhlásky vždy znělé, na konci slova nepodléhají neutralizaci. V ukrajinštině naopak k neutralizaci sonor dochází, a to na konci slova před pauzou nebo na začátku před neznělou souhláskou (výjimkou je dle Anderše a Cholodové *v*, viz výše)²⁵. Konsonanty *m, l, l̂, r, r̂* v uvedených pozicích ztrácí znělost, např. *рум* [ritm̩], *смісл* [smis̩], *фільм* [filt̩] (Dudášová-Kriššáková, 2014, str. 110).

Znělé a neznělé konsonanty v češtině i v ukrajinštině znázorňují tabulky na str. 19 (tabulka českých konsonantů) a str. 24 (tabulka ukrajinských konsonantů).

2.2.4.4 Asimilace artikulace v ukrajinštině

Také v ukrajinštině dochází k posunu místa a způsobu tvoření hlásek vlivem jejich okolí. Tyto změny mohou být způsobeny mj. nedbalou výslovností, dialektem či vadou řeči podobně jako v češtině.

Asimilace místa artikulace

Změna místa artikulace nastává vlivem okolních hlásek i v ukrajinštině. Původní hláska se může artikulačně přiblížit vedlejší hlásce, nebo s ní zcela splynout. Pokud se konsonant *š* nachází před měkkým *č* a *š'*, vysloví se jako *š'* (např. *борешся* [ˈboresʲa]). Ve spojení hlásek *č* a *č'*, *z* a *ž*, *s* a *š*, následují-li v tomto pořadí, první z hlásek zaniká a vyslovuje se pouze hláska druhá, např. *у боццї* [u bocʲi], *зжовкнутї* [ʒovknutʲ], *принісшї* [přinʲišʲi]) (Anderš–Cholodová, 2014, str. 99). Konsonant *z* se v *ž* asimiluje před všemi tupými sykavkami (*ž, š, dž, č*) (Leška a kol., 2001, str. 21).

Konsonant *ž* je v ukrajinštině tvrdý, ale pokud za ním následuje měkké *č* nebo *š'*, artikuluje se jako měkké *z'*, např. *кнїжцї* [ˈknizʲci], *не бентежся* [ne bentezʲsʲa] (Anderš–Cholodová, 2014, str. 99), první konsonant tedy přebírá měkkost

²⁵ Ale dle Dudášové-Kriššákové i u konsonantu *v* může dojít k neutralizaci znělosti, např. *богачств* [ˈbohactʲ].

následující hlásky. Pokud za tvrdou souhláskou následuje další tvrdá hláska, ve výslovnosti se tvrdost zachová, přestože se vysloví jiná hláska, např. konsonant *z*, předchází-li tvrdému *š* nebo *č*, se realizuje na začátku slova jako *š* (*зшумуї* [ʃytyj], *зчечаму* [ščesaty] apod.), uprostřed slova jako *ž* (*безшумнуї* [bežšumnyj] atd.) (tamtéž).

Asimilace způsobu artikulace

Anderš a Cholodová (2014, str. 99) udávají pouze dva příklady, kdy se v ukrajinštině mění způsob tvoření konsonantů vlivem hláskového okolí, oba se týkají spojení konsonantu *t* s frikativou či afrikátou. Explosivní souhláska *t* se mění na afrikativní *cj*, pokud leží před *c* (např. *десяти* [de'sjaci], *чоти* [čuci]). Pokud za *t* následují hlásky *š* nebo *č*, realizuje se *t* jako *č*, např. *вичум* [vičym], *коротшуї* [ko'ročšy] (tamtéž).

Další asimilační změny konsonantu *t* popisuje Leška a kol. (2001, str. 20). Pokud stojí konsonant *t* před měkkými *sj*, *cj*, vyslovuje se jako neznělé *cj*, pokud předchází znělé *zi* a *dzi*, realizuje se jako [ʒ], např. *світський* [svičikyj], *от зяблик* [oz'zjablek], jak vidno z příkladu, toto pravidlo platí i na hranici slov. Následuje-li za konsonantem *t* souhláska *ž* nebo *dž*, realizuje se jako [d] (nebo fakultativně jako [ž]), např. *отже* [odže] i [ože] (tamtéž).

Měkčení konsonantů

Palatalizace konsonantů je typická pro několik slovanských jazyků (i neslovanských, například Bennett a kol., 2018, hovoří také o irštině), avšak při palatalizované výslovnosti lze pozorovat rozdíly v postavení jazyka, výskytu třetího šumu a stupni měkčení mezi jednotlivými mluvčími, dialekty, a tedy i mezi jazyky (Čavar, 2020 str. 51). V ukrajinštině můžeme kontrast měkkosti sledovat u předních hlásek (Shevelov, 1979 ad.), palatalizované konsonanty jsou pouze alveoláry (ostatní hlásky, jež lze měkčit jsou tzv. polopalatalizované, viz výše). Při palatalizaci prealveolár (*t*, *d*, *n*, *s*, *z*, *s*, *c*, *dz*, *r*, *l*) dochází pouze k jejich změkčené výslovnosti, nikoli k posunu místa artikulace, měkké varianty těchto konsonantů tedy zůstávají prealveolární (viz Tabulka č. 4, str. 24).

V češtině jsou pouze tři souhlásky, které se vlivem následujícího měkkého *i* palatalizují – *t*, *d*, a *n* – tyto hlásky jsou prealveolární, ale v kombinaci s *i/í* vyslovujeme

hlásky palatální [tʲ], [dʲ], [ɲ]. Z důvodu jiného místa tvoření měkkých hlásek v ukrajinštině může znít českému recipientovi *tʲ*, *dʲ* a *ɲ* jinak, pokud ho vyslovuje rodilý mluvčí ukrajinštiny, avšak tento rozdíl není tak výrazný, aby měl negativní vliv na komunikaci. Dále se může u Ukrajinců hovořících česky objevit tendence změkčovat i ostatní v ukrajinštině „palatalizovatelné“ konsonanty, budou-li se nacházet před měkkým vokálem *i* (např. *cizinec* [cizʲinec]).

O spojení dvou konsonantů píše Anderš a Cholodová ve své publikaci (2014, str. 99). Pro ukrajinštinu je typická opozice mezi tvrdými a měkkými konsonanty, navzájem se ovlivňují, jsou-li ve slově vedle sebe. Pokud předchází tvrdý konsonant měkký, přizpůsobuje se mu a sám se měkčí. Jedná se o souhlásky *d*, *t*, *n*, *l*, *z*, *s*, *dz*, *c*, *r*. Ve slovech jako: *сьогодні* [sjoʹhodʲni], *низній* [ʲnizʲnij], *коручність* [koʹrysʲnisʲtʲ] atd. se tedy vlivem měkkých konsonantů vysloví *dʲ*, *tʲ*, *ɲ* *lʲ*, *zʲ*, *sʲ*, *dzʲ*, *cʲ* a *rʲ*. Jak upozorňuje i Ian Press (1986, str. 105), je důležité si všimnout, že do této kategorie nejsou řazeny labiální a velární souhlásky.²⁶ Při výslovnosti českých slov tedy mohou mít Ukrajinci tendenci k tomuto typu asimilace taktéž.

S ohledem na výše uvedená pravidla asimilace znělosti v ukrajinštině je pravděpodobné, že ukrajinští mluvčí nebudou realizovat desonorizaci na konci slov před pauzou a uprostřed slov si znělé hlásky znělost ponechají, přestože za nimi následuje hláska neznělá (tj. např. *jed* [jed], *zpívat* [zpívat]). Asimilace místa artikulace se v češtině a ukrajinštině realizuje podobně, avšak některé jevy jsou v ukrajinštině kodifikované, ale v češtině nespisovné, např. změna *s* a *z* v *š* vlivem následující afrikáty *č* (*sčesat* [sčesat] × *зчесаму* [ščesaty]). Měkčení naopak probíhá v ukrajinštině čteněji než v češtině, a proto je pravděpodobné, že k němu bude docházet (korektně i nadbytečně) také při četbě českých slov.

²⁶ Naopak v ruštině se měkčí všechny labiály, dentály a konsonant *k* (velára) (Voegelin–Voegelin, 1965, str. 108).

3 Suprasegmentální jevy

Suprasegmentální rovina zahrnuje více složek zvuku. Souvislý zvuk vzniká zřetěžením jednotlivých segmentů (Palková, 1994, str. 148). V této rovině zvuku, též zvané prozodické, se zkoumají změny výšky hlasu, dynamiky a trvání souvislé řeči. Základní zvukovou jednotkou je slabika. Do suprasegmentální roviny jazyka bývá kromě slabiky řazeno přízvukování, frázování, větná melodie, rytmus, tempo, pauzy atd. (Internetová jazyková příručka: Zvukové vlastnosti souvislé řeči, 2008–2023 [online]).

V diplomové práci se budu zabývat pouze přízvukem,²⁷ který bude v praktické části analyzován jako jediná jednotka suprasegmentální vrstvy jazyka.

3.1 Přízvuk

Přízvuk je popisován jako zvýraznění slabiky (nebo i slova) oproti ostatním úsekům řeči. Přízvuk je v jazycích tvořen různými způsoby, zesílením slabiky, změnou výšky hlasu či prodloužením trvání vokálu, nejčastěji však kombinací vyjmenovaných vlastností (Internetová jazyková příručka: Zvukové vlastnosti souvislé řeči, 2008–2023 [online]), z nichž jedna je považována za dominantní (Krčmová, 2009, str. 81). Jak upozorňuje i Palková (1994, str. 157), důležitý je kontrast mezi přízvučnou a nepřízvučnou slabikou, nikoli absolutní hodnota některého z uvedených signálů přízvuku. Rozlišení přízvučných a nepřízvučných slabik je důležité zejména v jazycích, v nichž je přízvuk spojen s jinou řečovou složkou (např. v ruštině je přízvučná slabika vždy mj. delší) (tamtéž, str. 156).

Podle místa, kam se v konkrétním jazyce přízvuk klade, zda je toto umístění stálé, či se s každým slovem mění, dělíme přízvuk na pevný a volný. V jazycích s pevným přízvukem je přízvuk kladen na určitou slabiku od začátku (hranice) slova, např. v češtině a v maďarštině přízvuk nese vždy první slabika, v polštině slabika předposlední. Naopak v jazycích s volným přízvukem nelze jednoduše určit pozici přízvučné slabiky ve slově, mezi takové jazyky patří ukrajinština, ruština, angličtina, španělština atd. Realizace přízvuku je v těchto jazycích funkční, může mít

²⁷ Přízvuk je v celé práci značen apostrofem: ', vedlejší přízvuk, o němž informuji v této kapitole, bude zaznamenán tímto způsobem: (˘), více viz legenda na str. 47.

distinktivní charakter, jelikož od sebe odlišuje různá slova, jež by v opačném případě vypadala stejně (např. ve španělštině: *zpěv: canto* [ˈkanto] a *zpíval: cantó* [kanˈto]) (Skarnitzl–Šturm–Volín, 2016, str. 141–142). V jazycích s pevným přízvukem tato distinkce přirozeně možná není.

Přízvuk lze popsat na úrovni jednoho slova nebo věty (odtud slovní a větný přízvuk). V práci se budu zabývat zejména přízvukem slovním (tj. přízvukem izolovaných slov a přízvukových taktů) s ohledem na charakter textu přečteného respondenty, na jehož základě byla prováděna analýza.

3.1.1 Přízvuk v češtině

Jak již bylo řečeno, čeština má stálý přízvuk, který leží vždy na první slabice. Má však především funkci delimitativní – může být ukazatelem hranice slov (např. *tabulka* [ˈtabulka] a *ta bulka* [ta ˈbulka]) (Palková, 1994, str. 277). Palková (tamtéž) i Krčmová (2009, str. 172) ale upozorňují, že popisovaná delimitativní funkce přízvuku souvisí s možností každého slova mít vlastní přízvuk – ani jedna potenciální varianta nemusí být využita, jedná se o tyto případy: výrazy s původní slabičnou předložkou, v nichž je přízvuk kladen pouze na předložku a následující substantivum přízvuk nemá (např. *do lesa* [ˈdo lesa] aj.) (Krčmová, tamtéž). Naopak nepůvodní jednoslabičné předložky přízvuk nemají, ten zůstává na jméně (např. *blíž přírodě* [blíš ˈpřírodɛ]) (Hůrková, 1995, str. 40).

Přízvučná nejsou v češtině ani některá další slova, většinou jednoslabičná, která pak tvoří s předcházejícím či následujícím výrazem tzv. přízvukové takty, tj. příklonky (např. *učil se* [ˈučil se]) a předklonky (např. *šla a zakopla* [ˈšla a ˈzakopla]) (Hůrková, 1995, str. 38).

V češtině se dále rozlišuje přízvuk hlavní a vedlejší, a to zejména u složených slov. Hlavní přízvuk leží na první slabice výrazu a vedlejší přízvuk, méně patrný (ale i tak rozpoznatelný), nese první slabika druhé části složeniny (např. *československý* [ˈčesko^(o)slovenskí]) (Krčmová, 2009, str. 172).

Považuji za potřebné připomenout, že přízvučná slabika se v češtině nevyznačuje výraznější kvantitou, hlasitostí či výškou tónu (viz i Štěpánová, 2019, str. 171). Adresáti většinou ani nevnímají, dokud nedojde k odchylce (např. ve slezské nářeční skupině, kde bývá přízvuk ovlivněn polštinou a je posunut na předposlední slabiku).

3.1.2 Přízvuk v ukrajinštině

Přízvuk je v ukrajinštině dynamický, přízvučné slabiky se projevují zesílením hlasu, prodloužením jejich délky a změnou tónu hlasu (ed. Ponomarev, 2005, str. 20–21). Právě delší trvání přízvučných slabik je jeden z nejdůležitějších rysů přízvuku v ukrajinštině (méně významná je i intenzita hlasu) (Brovčenko–Korolova, 2006, str. 140).

Ukrajinský přízvuk je volný, může tedy ležet na kterékoli slabice ve slově, při deklinaci se dokonce může v rámci jednoho slova pohybovat (např. *земля* [zeml'já] × *землю* [zémlju]) (ed. Ponomarev, 2005, str. 20–21). Jak již bylo uvedeno, u jazyků s volným přízvukem může přízvuk plnit několik funkcí, například měnit slovní druh i význam slov, což se děje mj. i v ukrajinštině (Brovčenko–Korolova, 2006, str. 11–12). Například ukrajinské *дорога*, vysloví-li se [do'róha], znamená *silnice*, ale [doro'há] je adjektivum feminina – *drahá, milovaná*, nebo *плачу* je 1. osoba singuláru verba *platit* (pokud je čteno [pla'čú]) i *plakat* (čteno ['pláču]) (Cholodova, 2023).

V ukrajinštině je realizován vedlejší přízvuk nejen ve složených slovech, ale také ve slovech víceslabičných (např. *голова* [ˈholo'vá], *автомарк* [ˈavto'párk]) (ed. Ponomarev, 2005, str. 20–21, Brovčenko–Korolova, 2020, str. 164, Leška a kol. 2001, str. 40).

Rozdíl ve výšce hlasu v přízvučných a nepřízvučných slabikách není v ukrajinštině příliš výrazný (Brovčenko–Korolova, 2006, str. 157).

V ukrajinštině nedochází k redukci nepřízvučných slabik, důvodem je nepříliš výrazná opozice mezi přízvučnou a nepřízvučnou slabikou, pokud je myšlena síla hlasu (Brovčenko–Korolova, 2006, str. 143). Z uvedeného vyplývá, že nejzřetelnější rozdíl mezi slabikami je ovlivněn právě jejich délkou.²⁸ Z toho důvodu dělí Voegelin a Voegelin (1965, str. 108) ukrajinské samohlásky na nepřízvučné (*a, e, i, y, o, u*) a přízvučné (*á, é, í, ý, ó, ú*) – čárka nad samohláskami zde neznačí délku, ale přízvuk.

²⁸ Potvrzuje to i výzkum Brovčenkova a Korolové (2006, str. 156), kteří zkoumali rozdíly v intenzitě a v délce mezi přízvučnými a nepřízvučnými slabikami. Dospěli k závěru, že ačkoli je rozdíl v síle hlasu patrný, mnohem výraznější je rozdíl v trvání přízvučných a nepřízvučných slabik (v izolovaných slovech naměřili průměrnou délku přízvučných slabik na 205 ms a nepřízvučných 134 ms; u výpovědi potom trvaly přízvučné slabiky 159 ms a nepřízvučné 112 ms).

Ukrajinské vokály vlivem své pozice (v přízvučné, resp. nepřízvučné slabice) mění více či méně svou artikulační podstatu, a tím se blíží jinému vokálu dle směru posunu jazyka v dutině ústní. Avšak nejedná se o změnu vokálu jako fonému. Anderš a Cholodová (2014, str. 17) upozorňují na plnozvučnost ukrajinských vokálů, a to v přízvučných i nepřízvučných slabikách. Ve slovech *голова* [holo'va] či *цело* [se'lo] se samohlásky *o* a *e* na rozdíl od ruštiny nezmění vlivem přízvuku na *a* a *i* (ruská výslovnost: [gala'va], [si'lo]) (tamtéž).

Slovní přízvuk tedy nemění foném, avšak realizaci některých vokálů z hlediska jejich kvality pozměnit může, například Leška a další (2001, str. 14–16) uvádějí, že v nepřízvučných pozicích se mění výslovnost *e*, *y* a *o*. Artikulace *e* se v nepřízvučných (tzv. slabých) pozicích zužuje a zvyšuje, tím se blíží vokálu *y* (např. ve slovech *вечна* [ve's'na]²⁹, *мєло* [te'plo]) (tamtéž). Autoři dodávají poznámku, že *e* se vyskytuje nejčastěji po tvrdém konsonantu (viz i příklad *мєло*), ten se vlivem *e* neměkčí (srov. ruština). Vokál *y* je při běžné výslovnosti nezměněné okolím přední, vysoký středový, ve srovnání s českým *i* je nižší. V nepřízvučných slabikách se jeho výslovnost posouvá směrem dozadu a dolů, přibližuje se tak vokálu *e* (např. *жуву* [žy'e'vu], *димок* [de'mok]). Samohláska *o* „... před slabikou s přízvučným /y/ [psáno latinkou *u* – pozn. autorky] a /i/ vystupuje v poziční variantě [o^u], (...) tato varianta je labializovanější, užší, vyšší, blíží se výslovností vysoké samohlásce /y/ [psáno latinkou *u* – pozn. autorky]“ (tamtéž).

Vokály *a*, *u*, *i* se vlivem zvukového okolí nemění (nebo se mění jen nepatrně), nerozlišují se u nich silné a slabé pozice.

V češtině se přízvuk ve spojeních prepozice–substantivum přesunuje na vokalizovanou předložku, toto pravidlo v ukrajinštině neplatí (s výjimkou několika málo spojení) (Leška a kol., 2001, str. 40).

S ohledem na uvedenou charakteristiku ukrajinského přízvuku, zejména jeho pozice a akustických vlastností, předpokládám, že správné kladení přízvuku a jeho realizace budou pro rodilé mluvčí ukrajinštiny učící se česky problematické.

²⁹ Tímto způsobem Leška a kol. (2001, str.) značí hlásku [e], která se při realizaci velmi blíží hlásce [y], podobně i další příklady. Tento způsob zápisu přejímám, viz legenda, str. 47.

4 Výuka výslovnosti v lekcích češtiny pro cizince

V této kapitole bude stručně pojednáno o výuce výslovnosti na lekcích češtiny pro cizince. Správná výslovnost je nedílnou součástí znalosti cizího jazyka, jelikož i na její konkrétní realizaci závisí porozumění a bezproblémová komunikace. Často však bývají před nácvičkou správné artikulace hlásek, slabik, přízvuku apod. upřednostňovány jiné jazykové kompetence, např. gramatika (Kopečková, 2019, str. 102).

Tento jev je patrný i přes to, že většina učebnic a příruček pro lektory cizích jazyků přímo nabádají studenty i učitele, aby nácvička správné výslovnosti neopomíjeli. Nosálková a kol. (2018, str. 215) jako důvod k zaměření výuky na výslovnost udávají kromě usnadnění porozumění i to, že rodilí mluvčí nejsou příliš tolerantní k výslovnostním chybám, často hodnotí špatnou artikulaci hlásek atd. v komunikaci s cizincem negativněji než např. nesprávnou gramatiku.

V češtině existuje několik specifických výslovnostních jevů, jež mohou být pro nerodilé mluvčí neznámé, a proto obtížné. Pro cizince může být problematické vyslovování dlouhých samohlásek, specifických konsonantů *ř* a *h*, palatalizovaných hlásek, sykavek, realizace rázu, kladení přízvuku apod. v závislosti na jejich mateřském jazyce. Často si mluvčí přebírá pravidla ze své mateřštiny do cílového jazyka, hovoříme v tomto smyslu o interferenci (tj. o negativním transferu z mateřského jazyka) (Hradilová, 2020, str. 88).

Tato práce je zaměřena na mluvený projev češtiny u slovanských mluvčích – Ukrajinců, ti mají jistou výhodu oproti Neslovanům při učení češtiny. Jak uvádí odborníci na tuto problematiku (Hradilová, 2020, str. 88–90; Veselý, 1989/1990, str. 208), výhoda spočívá například ve znalosti fungování flexe a v tzv. potenciálním slovníku (tzn. slovech, která student v cílovém jazyce nezná, ale na základě typologické podobnosti s jeho mateřským jazykem dokáže jejich význam odhadnout). Mateřský jazyk může být nápomocný při osvojování cizího (či druhého) jazyka, avšak pouze v počátečních úrovních, v pokročilejších může být slovanský jazyk spíše nevýhodou, jelikož jeho pravidla (výslovnosti, tvarosloví, stylistiky atd.) má v sobě student hluboce zakořeněné a kvůli jejich podobnosti je těžké je odlišovat (Ramasheuskaya, 2014, str. 26).

Uvedené platí zejména pro dospělé studenty češtiny, dá se předpokládat, že děti přivyknou novému jazyku snadněji a rychleji. Aby nedocházelo k interferencím, které mohou výuku češtiny ztěžovat, bylo by ideální se od mateřského jazyka zcela oprostit. O tom píše také Čech (1965, str. 127), ale vzápětí dodává, že „ve věku, kdy již žák uvědoměle užívá své mateřštiny jako nástroje myšlení, (...) kdy již má rozvinutou schopnost gramatických abstrakcí, je [to] prostě nemožné.“

Považuji za nutné podotknout, že se tato práce věnuje pouze výslovnosti, interference jistě probíhá ve všech vrstvách jazyka, ale o nich nebude dále pojednáno.

Výslovnostní jevy, které mohou činit potíže rodilým mluvčím z Ukrajiny učícím se česky, jsem popsala v předchozí kapitole. S ohledem na ukrajinštinu jako slovanský jazyk lze předpokládat, že u těchto studentů nebude problém s výslovností některých izolovaných hlásek a hláskových spojení (např. *r, t, ň, d'*), jež by pro rodilé mluvčí neslovanských jazyků složité být mohly. Naopak odhaduji, že největší obtížnosti budou způsobené právě interferencí z mateřského jazyka, např. kladení přízvuku.

4.1 Výuka češtiny jako druhého a cizího jazyka u mluvčích z Ukrajiny

Cizí jazyk může být chápán obecně jako každý nemateřský jazyk, který si jedinec osvojuje. Avšak v českém prostředí se odlišují termíny cizí jazyk a druhý jazyk. Cizím jazykem je míněn ten jazyk, který se nerodilý mluvčí učí na jiném místě, než na jakém se daným jazykem mluví. U tohoto typu výuky se předpokládá budoucí komunikace v cílovém jazyce (Hradilová, 2020, str. 18).

Termínem druhý jazyk³⁰ se označuje nemateřský jazyk jedince, který se učí přímo v destinaci, v níž se konkrétním jazykem hovoří, tzn. například Ukrajinci žijící v České republice se učí češtinu. V praktické části této diplomové práce jsou podrobeny analýze nahrávky Ukrajinců, kteří se z velké většiny učili nebo učí česky v České republice, tedy čeština je pro ně druhým jazykem, pouze několik z nich se již před pobytem v tuzemsku učilo česky.

³⁰ Prvním jazykem je chápán jazyk mateřský.

V případě, že si studenti osvojují češtinu jako druhý jazyk, potřebují (dle své úrovně) spolupráci svých komunikačních partnerů – rodilých mluvčích. „Zejména v počátečních úrovních se předpokládá, že rodilý mluvčí bude v komunikaci s nerodilým mluvčím kooperovat, že bude vstřícný a nápomocný,“ (Hradilová, 2020, str. 71). Například by měl uzpůsobit tempo řeči, dbát na zřetelnou artikulaci a používat jednoduchou (a spisovnou) slovní zásobu³¹ (tamtéž, str. 73–77).

Jak upozorňuje Hradilová (2020, str. 94), ukrajinští studenti češtiny mají výhodu v množství učebnic, jež vznikly přímo jim „na míru“, jelikož byly buď utvořeny ukrajinskými bohemisty, anebo používají ukrajinštinu jako mediační jazyk – obojí může být zejména pro začátečníky velice nápomocné. Ukrajincky psané učebnice češtiny jsou například: *Čes'ka mova* (Danylenko, 2007), *Čes'ka mova dlja Ukrajinčiv* (Hasil–Lobur–Palamarčuk, 2011), *Vyvčajmo čes'ku movu* (Ostaš, 2018) (tamtéž), avšak domnívám se, že tyto učebnice jsou používány zejména pro výuku češtiny jako cizího jazyka na Ukrajině.

V České republice může být pro Ukrajince učící se česky výhodou ukrajinská mutace učebnice *Česky krok za krokem* (Holá, 2017) pro úroveň A1 a A2. Dále, poněkud starší učebnice, ukrajinská verze *Chcete mluvit česky?* (Čechová, 1999), k níž později vznikl také pracovní sešit (Remediosová–Čechová, 2014), a *Čeština pro ukrajinsky mluvící* (Pařízková, 2021). Pokud by bylo pro některé studenty obtížné učit se z učebnice s angličtinou jako mediačním jazykem, lze využít například učebnice *Čeština pro cizince* (Boccou Kestřánková, 2019 a 2020) pro úroveň B1 a B2, či jiné učebnice, které mediačního jazyka nevyužívají.

4.2 Výslovnost v učebnicích češtiny pro cizince

V této kapitole je uvedena krátká rešerše vybraných učebnic češtiny pro cizince s přihlédnutím k zastoupení procvičování výslovnosti v nich, s ohledem na charakter mé práce se další, podrobnější charakteristikou učebnic nezabývám.

³¹ Další diskuse se vedou o varietě jazyka, kterou by se měli cizinci učit, jelikož – jak známo – čeština psaná a mluvená, případně spisovná a nespisovná se od sebe velmi liší, což může činit velké potíže zejména začátečníkům. Tomuto tématu se ale dále věnovat nebudu, protože není předmětem této diplomové práce.

Nosálková (2018, str. 216) radí, aby byla výslovnost procvičována za použití konkrétních slov a smysluplných frází, jež například současně rozšiřují slovní zásobu a souvisí s danou lekcí v učebnici. Učebnice Lídy Holé, *Česky krok za krokem* a *Čeština expres*, tuto formu často využívají.

V učebnici *Česky krok za krokem* jsou výslovnostní cvičení v průběhu lekce průměrně dvakrát až třikrát. Jedná se o krátká cvičení, většinou typu „Poslouchejte a opakujte“, přičemž je upozorněno na určitý jev, v jehož rámci jsou slova k opakování vybrána. Také podle Nosákové (2018, str. 216) je důležité studentům předvést mluvní vzory, například z poslechového CD, což tedy *Krok za krokem* splňuje.³² V příloze prvního dílu *Česky krok za krokem* (Holá, 2017) se nachází základní informace o české výslovnosti, např. jak vyslovit samohlásky, konsonanty *ť, d', ň*, jak v češtině funguje asimilace znělosti, co je to ráz a kdy se v češtině uplatňuje, přízvuk, intonace české otázky apod. Toto považuji za velmi užitečné, jelikož jsou zde přehledně a na jednom místě shrnuta nejdůležitější ortoepická pravidla. V lekcích druhého dílu *Česky krok za krokem* (Holá, 2012) je výslovnostních cvičení méně, avšak v některých lekcích jsou taktéž.

Jak jsem dříve psala, podle mého názoru budou mít cizinci problém s vyslovováním kvantity vokálů a se správným kladením přízvuku, což učebnice Lídy Holé potvrzuje, jelikož největší část cvičení je věnována právě nácviku délky samohlásek a správnému přízvukování.

Podobně jsou základní pravidla české výslovnosti shrnuta na jedné straně v učebnici *New Czech Step by Step* (2004, 2006), konkrétně na konci publikace, str. 217. Jsou zde vysvětleny následující jevy: měkké souhlásky *ť, d', ň*, dlouhé a krátké samohlásky, jak číst *i* a *y*, dále *ú* a *ů*, slabiky *bě, pě, vě, mě* a je zde zmíněn také přízvuk a asimilace znělosti.

V učebnici *Čeština expres 1–4* (Holá–Bořilová, 2011, 2014, 2019) je za každou lekcí krátké cvičení na výslovnost. Nejprve jsou uvedeny pouze slabiky, poté celá slova tak, aby byl procvičován jev na každé pozici ve slově (cvičení se týkají týchž jevů

³² V učebnici *Česky krok za krokem 1* jsou však některé nahrávky problematické, jelikož mluvčí má vadu řeči, nelze ho proto považovat za mluvní vzor ve smyslu, v jakém ho chápe Nosáková (2018).

jako v *Česky krok za krokem*, např. výslovnost krátkých a dlouhých vokálů, *de, te, dě, tě...*, asimilace znělosti: *kdo* apod.).

Učebnice Jitky Cvejnové *Česky, prosím I* (2008) obsahuje v každé lekci jedno až tři výslovnostní cvičení, jevy, které se jimi mají zdokonalit, jsou obdobné jako u jiných učebnic, např. dvojhlasiky, slabiky *bě, pě, vě, mě*, asimilace znělosti apod. Na konci učebnice je poté samostatná část věnována fonetice, kde se na několika stranách (str. 173–181) popisují důležitá pravidla výslovnosti v češtině. Pracovní sešit je řazen do kapitol, v každé lekci je poté jedna z nich věnována výslovnosti (její délka je přibližně půl strany až jedna strana). Při práci s učebnicí i pracovním sešitem má být i zde využito poslechového CD jako mluvního vzoru.

Cvejnová vydala další pokračování, *Česky, prosím II a III* (2012, 2016), avšak v nich konkrétní úkoly na procvičení výslovnosti chybí, jsou obsaženy pouze v pracovním sešitě strukturovaném stejně jako u prvního dílu.

Učebnice *Čeština pro cizince* (Boccou Kestřánková a kol.) se skládají ze tří svazků, pro úroveň A1 a A2 (2020), B1 (2019) a B2 (2020). Všechny uvedené díly mají lekce rozděleny na několik oddílů: *Minidialogy, Slovní zásoba, Dialogy, Gramatika, Čtení, Poslech, Zopakujte si, Výslovnost a Reálie*, případně *Psaní*. Tedy pro výslovnost je vyčleněn samostatný oddíl, kterému je poskytnuta zpravidla jedna až dvě strany a postupuje se podobně jako u předchozích učebnic – na základě poslechu CD má student pečlivě vyslovovat příkladová slova a věty, k důkladnějšímu procvičení slouží úkoly, v nichž mají studenti podle poslechu například doplňovat vokály do slov, diakritiku, označit přízvuk ve slovech, či se soustředit na melodii a rytmus souvislé řeči, tzn. nejenže vnímají a opakují výslovnost, ale taktéž si tyto jevy graficky znázorňují, a tím více procvičují.

Učebnice *Czech it UP* se skládá z pěti dílů. První (2020) a druhý (2022) díl (Švarcová–Wenzel), tj. učebnice určené pro úroveň A1 a A2, mají stejný koncept, každá lekce je rozdělena na několik oddílů, z fonetického hlediska je důležitá kapitola *Poslech a Video*, jelikož v jednom či druhém je vždy výslovnostní cvičení. Ta se týkají většinou již několikrát uváděných jevů (krátké a dlouhé vokály, slabiky *bě, pě, ti di, ty, dy...*, asimilace znělosti, přízvuk atd.). Autoři třetího (2021), čtvrtého (2020) a pátého (2019) dílu *Czech it UP* (Hradilová a kol.) procvičování výslovnosti

přesunuli z učebnice do pracovního sešitu, zde jsou mu vyčleněna dvě až tři cvičení v lekci (srov. v pracovních sešitech k prvnímu a druhému dílu cvičení pro výuku výslovnosti nejsou). Charakter cvičení se v jednotlivých dílech *Czech it UP* liší, např. v pracovním sešitě určeném úrovni B1 se výslovnost procvičuje formou básniček, dále u studentů úrovně B2 má nácvik probíhat čtením vět a krátkých textů, v pátém díle (C1) se vyskytují mj. i cvičení na doplňování.

Pro cizince-děti také existuje řada učebnic přizpůsobených jejich věku, znalostem a schopnostem. Např. *Domino. Český jazyk pro malé cizince 1, 2* (Škodová, 2010, 2012), *Česky raz dva* (Halaštová a kol., 2022), *Paráda! Učíme se česky* (Převrátilová a kol., 2022), *Hezky česky I, II* (Táborková, 2016, 2017) ad. Svatava Škodová a Markéta Lisá vytvořily dále publikaci zaměřenou na fonetická cvičení pro malé cizince: *Jazykové hry pro malé školáky – 1. díl*. Autorky zde uvádějí několik návodů a tipů na hry, při nichž lze procvičovat výslovnost.

Pouze na výslovnost se zaměřují nové cvičebnice autorek Zdeny Palkové a Jitky Veroňkové: *Výslovnost spisovné češtiny pro cizince – cvičení pro cizince a Souhrnná a tematická cvičení* (2022). Obě uvedené cvičebnice obsahují teoretický rámec české ortoepie a velké množství úkolů a tipů k nácviku, opakování i testování výslovnosti, a to na základě drilových cvičení, vlastní percepce ad. Cvičení v tištěných publikacích jsou doplněny nahrávkami a transkribovanými texty v aplikaci *ProCzeFor*, do níž se uživatel dostane přes konkrétní QR kódy, které jsou uvedeny u daných cvičení v cvičebnicích. Texty i nahrávky mohou být taktéž velmi užitečné při nácviku korektní výslovnosti (viz výše) (Kopečková, 2023, str. 297–302).

Specifickým materiálem pro studenty a lektory češtiny jako cizího, resp. druhého jazyka je *Flip (your) Teaching*, která obsahuje mj. pokyny pro lektory, preaktivitu ad. Ve druhém díle *Flip (your) Teaching* (Bednaříková–Sovová–Kopečková, 2017) je velká část učebnice věnována nácviku výslovnosti: *Classroomwork II – procvičujeme výslovnost* (str. 77–148). Michaela Kopečková, autorka této sekce, zde nejprve popisuje základní pravidla výslovnosti, na následujících stranách jsou pracovní listy, které mají za úkol důkladně procvičit výslovnost všech jevů, jež by mohly činit studentům učícím se česky potíže. U každého problematického jevu je uvedena vstupní aktivita, hra a poté příklady, básničky apod., které by mohly výuku výslovnosti

oživit. Dále tato část obsahuje tipy pro lektory, jak popisované jevy studentům vysvětlit a přiblížit.

Ze stručné analýzy vybraných učebnic češtiny pro cizince vyplývá, že každá z nich výslovnostní cvičení obsahuje. Liší se jen zařazením těchto cvičení – některé jimi prokládají jednotlivé lekce, některé dávají procvičování výslovnosti na konec (lekce i celé publikace), jiné učebnice fonetická cvičení nezahrnují vůbec, avšak objevují se v k nim přidružených pracovních sešitech. Podle mého názoru je vhodné umístit úkoly na výuku a procvičení výslovnosti do každé lekce (i na úkor toho, že by se probírané jevy měly opakovat), a to z již pojednávaného důvodu důležitosti korektní výslovnosti jako významné (klíčové) kompetence porozumění. Avšak považuji za vhodné shrnout na začátku nebo na konci učebnice (případně v příloze či pracovním sešitu) základní ortoepická pravidla češtiny, zejména pro větší přehlednost, aby byla kdykoli, rychle a bez problémů zjistitelná.

5 Praktická část

5.1 Metodika

Výzkum v této diplomové práci je zaměřen na problematické jevy ve výslovnosti českých hlásek a hláskových spojení v projevu nerodilých mluvčích, konkrétně mluvčích s mateřským jazykem ukrajinštinou. Cílem práce bylo zjistit a popsat jevy, které činí Ukrajincům potíže, a upozornit tak na významnou roli nácviku výslovnosti ve výuce češtiny pro cizince. Součástí je také srovnání problematické výslovnosti sledovaných respondentů různých jazykových úrovní.

V první části diplomové práce jsem popsala fonetický systém češtiny a ukrajinštiny, z čehož lze vyzorovat možné potíže ve správné artikulaci českých hlásek a dalších jevů zvukové roviny. V analýze zjišťuji, do jaké míry se u studentů češtiny projevuje negativní i pozitivní transfer z jejich mateřštiny, které jevy způsobují největší obtíže, a zda se problémy s výslovností s pokročilou jazykovou úrovní vyskytují méně často, či naopak přetrvávají.

Sběr materiálu probíhal od června roku 2022 do ledna roku 2023, celkem jsem nashromáždila data od čtyřiceti ukrajinských mluvčích, kteří v době nahrávání pobývali v České republice (v Praze, Olomouci, Brně a Kobylí na Moravě). Většina z nich se v té době aktivně učila česky, pouze několik dotázaných již studium češtiny ukončilo, jelikož se dostali na (pro ně) dostačující úroveň. Čtyři respondenti se češtinu na kurzech pro cizince nikdy neučili, jazyk si osvojují pouze při nahodilých příležitostech v praxi.

Respondenti byli požádáni o přečtení předem připraveného textu (viz příloha, str. 110–112), jenž se skládal ze dvou částí. První část sestávala z izolovaných slov, na nichž byla zkoumána artikulace hlásek a hláskových spojení, rázu, realizace asimilace znělosti i artikulace a přízvuku (blíže ke zkoumaným jevům níže). Druhá část obsahovala dva souvislé texty, na nichž byla výslovnost výše uvedeného ověřena. Respondenti neměli možnost si četbu předem připravit, z toho důvodu nebude brán zřetel na frázování a intonaci. V průběhu čtení textu byli nahráváni, o čemž byli vždy předem informováni.

Analyzována byla výslovnost čtyřiceti osob ve věku 10–68 let, z toho devět mužů a třicet jedna žen. Respondenti byli dle úrovně rozděleni do čtyř skupin: pre-A1, A, B, C, s ohledem na nevelké rozdíly nevyužívám užšího vymezení (A1, A2, B1, B2 apod.). Mluvníci byli rozděleni blíže jen v kategorii A, resp. pre-A1, jelikož jsem považovala za důležité odlišit úplné začátečníky, kterým působí problémy již čtení latinského textu, od pokročilejších, avšak nedosahujících úrovně B. Úrovně byly stanoveny dle Společného evropského referenčního rámce³³ na základě kurzů, které osoby navštěvovaly, a učebnic, jež při výuce používaly. Do kategorie pre-A1 bylo zařazeno šest dotázaných, jednalo se o úplné začátečníky. Do kategorie A devět respondentů, jejichž úroveň odpovídala úrovním A1 a A2 dle SERR. Ve skupině kategorie B (tj. B1–B2 dle SERR) bylo šestnáct mluvčích. Do skupiny C bylo zařazeno devět respondentů, část z nich již ukončila studium češtiny, jelikož jejich jazykové kompetence dosáhly úrovně C1.

Bližší informace o dotázaných, věk, úroveň a délku studia češtiny atd. lze vyčíst z tabulky v příloze na str. 113–114 (jména jsou anonymizována pro zachování jejich soukromí), mluvčí jsou seřazeni dle jazykové úrovně.³⁴

V praktické části jsou analyzovány realizace vokálů, konsonantů a hláskových změn, jež jsem výše popsala teoreticky. Výzkum samohlásek je rozdělen do dvou celků, a to dle výslovnosti kvality a kvantity jednotlivých hlásek. Blíže jsou prověřovány správné artikulace vokálů *o*, *e*, a hlásky [i], u níž předpokládám mylné dělení na měkké a tvrdé *i/y* (kromě grafického rozlišení) také ve výslovnosti.

V další části se zaměřuji na kvantitu vokálů, zda je její provedení pro Ukrajince obtížné, pokud ano, v jakých pozicích, a zda je tento jev problematický zejména pro začátečníky, nebo činí potíže i pokročilým mluvčím. S ohledem na grafický systém ukrajinštiny, který diakritikou neznačí délku samohlásky, předpokládám, že čárky nad vokálem v českých slovech nebudou mít na vyslovenou kvantitu samohlásky vliv. Analyzuji také slova, v nichž je více dlouhých vokálů, a naopak výrazy, v nichž

³³ Blíže viz: Referenční úrovně pro češtinu jako cizí jazyk (MŠMT) (Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>).

³⁴ Jsem si vědoma převážného zastoupení mluvčích ve věku 17–25 let, zejména v kategorii B, a nerovnosti počtu ženských a mužských respondentů, ale cílem práce není porovnat mezi sebou výslovnost češtiny různých věkových skupin ani pohlaví, nýbrž různých jazykových úrovní.

dlouhé samohlásky nejsou. U některých mluvčích očekávám spojitost mezi realizací kvantity vokálů a přízvukováním.

Dále jsou zkoumány konsonanty, a to zejména konsonanty *h*, *ch* a *ř*, které se v ukrajinštině tvoří v jiných místech artikulačních orgánů, či se v ní nevyskytují vůbec. Část kapitoly je věnována také rázu, který – jak bylo výše uvedeno – v ukrajinštině není žádoucí, proto je zajímavé sledovat, jak s jeho realizací nakládali respondenti při četbě českého textu (například ve složeném slově *hnědooký* či ve spojení prepozice a substantiva *na okně* apod.).

V teoretické části byly uvedeny i hláskové změny, jež jsou také součástí analýzy. V ní zjišťuji, do jaké míry Ukrajinci učící se česky realizují asimilaci znělosti a artikulace a jak velký vliv na výslovnost v češtině má zvyk dotázaných měkkit konsonanty (např. *č*, *c*, *z*, *l*, nebo po souhláskách *t*, *d*, *n* ve slovech přejatých), předcházejí-li měkkému *i*.

Ze suprasegmentálních jevů jsem se zaměřila pouze na slovní přízvuk z důvodů uvedených výše. Přízvuk má v ukrajinštině zcela jinou funkci než v češtině (např. pozice přízvuku odlišuje význam slova i slovní druh) a taktéž jeho rysy jsou odlišné, a to zejména jeho umístění, které není stálé, nýbrž se mění. Z uvedeného (a výše popsaného podrobněji) plynou možné potíže při artikulaci českých slov a realizaci přízvuku v nich.

Výslovnost respondentů byla hodnocena především na základě poslechu, pro ověření byl využit program Praat (například při vyhodnocení artikulace znělé, či neznělé hlásky, vokálu *o*, konsonantu *h* a realizace, resp. nerealizace rázu).³⁵ Výslovnost je poté zaznamenána převážně českou fonetickou transkripcí, některé znaky byly použity i z mezinárodní abecedy IPA, pokud příslušný symbol v české abecedě chyběl (vysvětlivky a legendu lze nalézt v této kapitole níže, str. 47). Posuzované jevy byly následně určovány jako správně či chybně artikulované. Pokud došlo k nesprávné výslovnosti, zabývám se blíže důvody, které mohly k této realizaci vést vzhledem k mateřskému jazyku dotázaného. Ty jsou následně uvedeny v analytické části v komentářích k jednotlivým posuzovaným jevům. V některých případech nebylo možné realizaci vyhodnotit jako správnou či chybnou, a to

³⁵ Pro ukázkou jsou vybrané snímky uvedeny v příloze na str. 115–119.

zejména z důvodu nesprávného čtení slova (hojně například ve skupině pre-A1 a A, kde respondenti zaměnili písmena latinky a cyrilice), zkomolení výrazu či kvůli hlasitému okolnímu ruchu. Tyto případy jsou v grafech značeny: *Nelze určit*.

Analyzované nahrávky (odchyly i korektní realizace) byly porovnány v rámci dané jazykové úrovně a následně byla zkoumána chybovost skupiny (tj. jedné jazykové úrovně) v konfrontaci s ostatními jazykovými úrovněmi. Pro přehlednost je u vybraných posuzovaných jevů zobrazen graf, ten je doplněn komentářem. V analytické části není prováděn rozbor všech slov, jež se v textu určeném k přečtení nacházely, nýbrž byly vybrány výrazy, které prezentovaly výraznější chybovost.

Tabulky, v nichž jsou uvedeny konkrétní počty správných a chybných realizací, jsou uvedeny na konci práce v příloze (str. 119–132).

Na následující straně se nachází legenda použitých znaků fonetické transkripce.

5.2 Legenda

Neslabičné <i>u</i> a <i>i</i> , které jsou součástí diftongu	[ɯ], [ɨ]
Otevřené <i>e</i>	[ɛ]
Tvrdé <i>y</i> ve výslovnosti	[ɤ]
Vokál <i>e</i> , jehož výslovnost se blíží <i>y</i>	[eʏ]
Vokál <i>y</i> , jehož výslovnost se blíží <i>e</i>	[ɤe]
Vokál <i>o</i> , jehož výslovnost se blíží <i>u</i>	[oʊ]
Měkké a poloměkké konsonanty neexistující v češtině	[pʲ], [bʲ], [mʲ], [lʲ], [fʲ], [vʲ], [sʲ], [cʲ], [zʲ], [ʒʲ], [ʒʲ], [ʒʲ], [ʃʲ], [čʲ], [kʲ], [gʲ], [xʲ], [hʲ]
Měkké konsonanty existující i v češtině	[tʲ], [dʲ], [ň]
Znělé <i>c</i>	[ʒ]
Znělé <i>č</i>	[ʒ]
Velární <i>n</i>	[ŋ]
Labiodentální <i>m</i>	[m]
Neznělé <i>ř</i>	[ř]
Neznělé <i>ch</i>	[x]
Znělé <i>ch</i>	[ɣ]
Tvrdé <i>l</i>	[ɫ]
Slabikotvorné <i>r</i>	[r̩]
Ráz	[ʔ]
Přízvuk	[ˈ]
Vedlejší přízvuk	[˘]

5.3 Analýza

V této části uvádím výsledná data na základě analýzy nahrávek respondentů, rodilých mluvčích z Ukrajiny. Zaměřuji se na jevy popsané v teoretické části práce a v metodice, případné nové poznatky vzešlé z analýzy také porovnávám s informacemi uvedenými výše.

5.3.1 Vokály

5.3.1.1 Kvalita vokálů

Kvalita vokálů je dána formanty, jež vznikají v rezonančním prostoru při jejich artikulaci (výše byly některé hodnoty formantů uvedeny), přestože se frekvenční hodnoty vokálů v obou jazycích liší a odchylky od české realizace hlásek lze vnímat, nebrání artikulace ukrajinských rodilých mluvčích porozumění. Nejpatrnější rozdíl jsem zpozorovala při výslovnosti hlásky [e], která byla v některých pozicích realizována otevřeněji, hlásky [o], jež bylo v přízvučných pozicích vyslovováno spíše jako diftong [uo], a velmi časté bylo i rozlišování tvrdého a měkkého *i/y* ve výslovnosti českých slov.

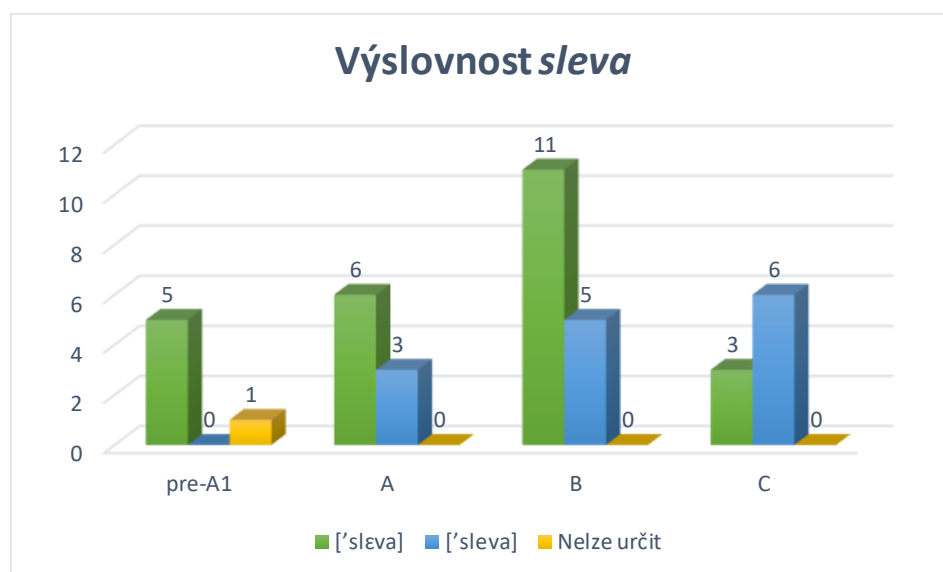
Vokál *e*

Vokál *e* je cyrilicí zapisován stejným znakem jako v latině, proto jeho identifikace nebyla problémem ani u skupiny respondentů s jazykovou úrovní pre-A1. Tvrdé konsonanty, za kterými následovalo *e* byly vyslovovány správně (bez měkčení aj.), např. *denní* [deńí], *zpívej* [spívej], *česnek* (ve slabice [ne]: [česnek]). Také pokud se ve slově vyskytlo *e* v kombinaci s ř, jeho výslovnost povětšinou nečinila potíže (např. *pořekadlo* [pořekadlo]). Výzkum dokazuje, že na artikulaci *e* má velký vliv hláskové okolí. V případě, že před *e* leží měkký konsonant, výslovnost *e* se blíží *i* (či [ije]), například ve slovech *okně*, *dvoje*, v programu Praat jsem naměřila tyto hodnoty formantů F1 a F2 vokálu *e* pro mluvčí-ženu: v *okně* F1 = 482,9 Hz, F2 = 2175,9 Hz, *tvoje* F1 = 443,5 Hz, F2 = 2013,8 Hz. U mužského respondenta byly hodnoty: v *okně* F1 = 508,9 Hz, F2 = 2019,6 Hz, *tvoje* F1 = 507,5 Hz, F2 = 2004,0 Hz.

Naopak slovo *sleva* bylo několikrát vysloveno s otevřenějším *e*, než je ve spisovné češtině (podobně je tomu tak například v nářečích v Čechách). Například

u jednoho z dotázaných byly naměřeny poměrně nízké hodnoty formantů, a to $F1 = 492,9$ Hz a $F2 = 1475,1$ Hz, tyto hodnoty se blíží artikulaci českého *a*.

Následující Graf č. 1³⁶ poukazuje na výslovnost slova *sleva*, při němž velmi často docházelo k otevřenější artikulaci, než je zvykem v češtině.

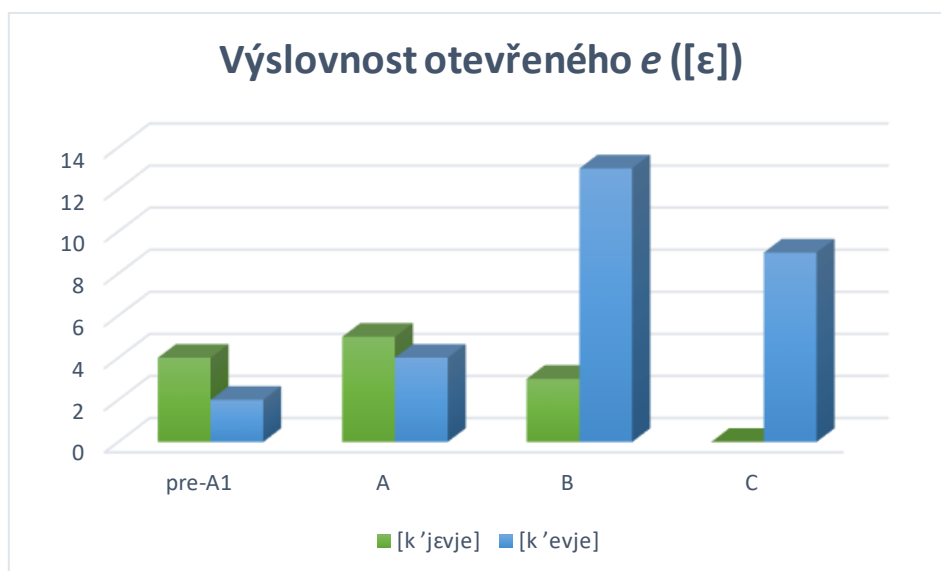

Graf č. 1 – výslovnost otevřeného *e* ve slově *sleva*.

Ve slově *sleva* otevřená *e* realizovalo celkem 25 ze 40 respondentů. Nekorektní výslovnost hlásky převažovala v kategoriích pre-A1, A i B. V kategorii C si již lze všimnout zlepšení, ale přesto 3 z 9 dotázaných otevřená *e* vyslovili. Tuto odchylku český rodilý mluvčí při pozorné percepci vnímá, avšak nepůsobí obtíže v porozumění.

Otevřená *e* bylo hojně artikulováno také ve slově *Eva*, ve čteném textu se vyskytlo v kombinaci s předložkou: *k Evě*. Jeho výslovnost zachycuje Graf č. 2:

³⁶ V grafech je uvedena realizace přízvuku pouze, pokud může mít vliv na výslovnost popisovaného jevu.

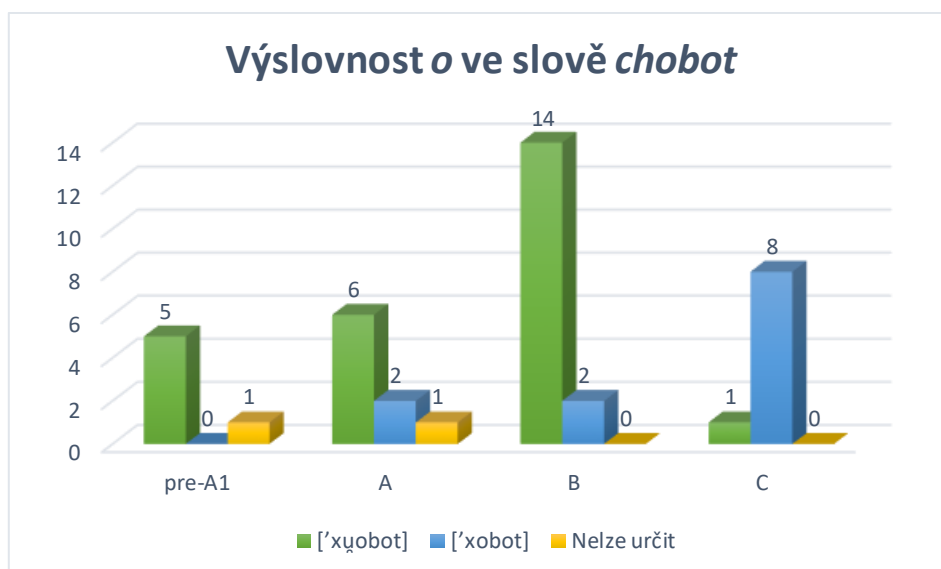
Graf č. 2 – výslovnost jména *Eva* s prejotací.

Graf ukazuje silnou tendenci zejména v začátečnických kategoriích přejímat výslovnostní zvyklosti z mateřského do cizího jazyka. Jméno *Eva* existuje také v ukrajinštině, avšak zde se čte s prejotací (*Єва* [ˈjéva]). Při četbě českého textu 9 z 15 dotázaných úrovní pre-A1 a A vyslovilo analogicky s ukrajinským jménem protetické *j* také v češtině. Respondentům pokročilejších kategorií v tomto smyslu již nečiní potíže se od mateřštiny odpoutat a v souladu s povědomím o českém jméně *Eva* jej správně vysloví [ˈɛva]. Přesto několik osob, které vyslovily slovo bez prejotace, vlivem přízvukování počáteční *e* prodloužilo ([k'ʔévje] či [k'évje]), čímž byla dána také mírně otevřenější artikulace.

Vokál *o*

Vokál *o* byl v přízvucných slabikách čten velkým množstvím respondentů jako stoupavý diftong [ɯo]. V textu k tomuto jevu došlo ve všech pozicích, např. *chobot*, *móda*, *do potoka*. Podle pravidel české výslovnosti by se měla příkladová slova číst: [ˈxobot], [ˈmóda], [ˈdo potoka]. V případě slova *chobot* byl vždy správně přízvuk kladen na první slabiku [xo], ale jak ukazuje i graf (č. 3), 26 respondentů přečetlo přízvucnou slabiku s kvantitou a zaokrouhlením jako [xɯo], naopak druhé *o* bylo ve slově mírně kvalitativně redukováno.

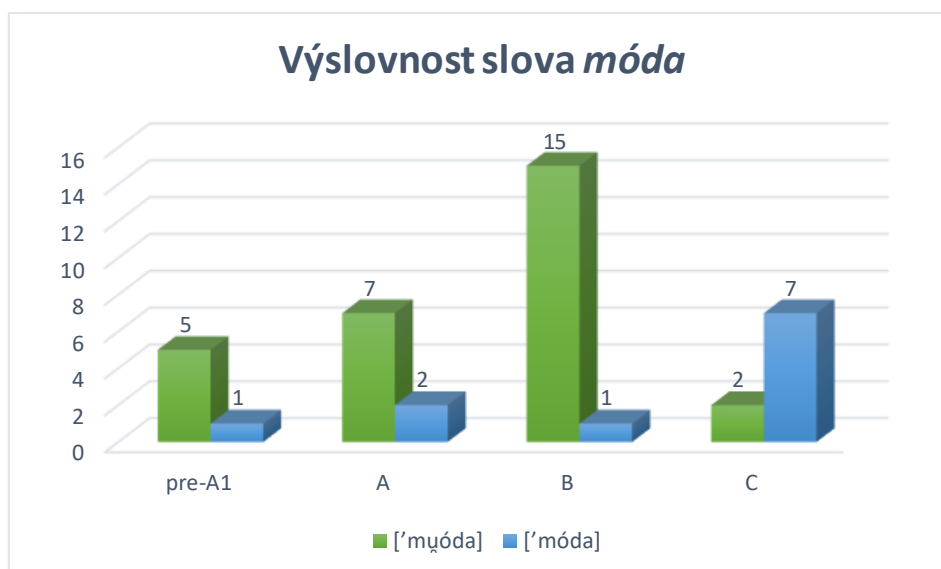
Poměr chybné a správné výslovnosti slova *chobot* v různých skupinách dle jazykové úrovně ukazuje následující Graf č. 3.

Graf č. 3 – výslovnost zaokrouhleného *o* ve slově *chobot*.

Zatímco žádný respondent jazykové úrovně pre-A1 nepřečetl správně vokál *o*, ve skupině nejpokročilejších dotázaných (až na jednu výjimku) bylo *o* realizováno korektně, lze proto u tohoto vokálu konstatovat zlepšení výslovnosti v souvislosti s pokročilou znalostí češtiny.

Podobné výsledky vzešly také z porovnání artikulace slova *móda* a spojení substantiva s prepozicí *do potoka*. V případě prvního příkladového slova nebylo problematické protažení dlouhé samohlásky *o*, nýbrž opět diftongizace [o] v [ɔ]. Ze 40 respondentů 29 přečetlo [ˈmɔda], zbylých 11 korektně [ˈmóda], přičemž největší zastoupení správné realizace měla podle očekávání nejpokročilejší skupina C (7) (viz Graf č. 4). Odchyly od české výslovnosti u téměř dvou třetin respondentů lze podle mého názoru vysvětlit tím, že v ukrajinštině slovo *móda* taktéž existuje, a to ve stejné podobě (jediným rozdílem je zápis diakritiky v češtině: *móda* × *мода*). Naopak pozitivně zde mateřský jazyk respondentů působí při přízvukování, v němž nechyboval nikdo z dotázaných (o přízvuku pojednává blíže kapitola č. 5.3.3, str. 83).

Graf č. 4 – výslovnost zaokrouhleného *o* ve slově *móda*.

Spojení *do potoka* bylo mluvčími realizováno třemi způsoby, korektně [ˈdo potoka] (13 respondentů, z toho 7 z kategorie C, 3 z kategorie B, 3 z kategorie pre-A1 a A), dále chybně s přízvukem na slabice [to], v níž však byla samohláska protažena a změněna: [do poˈtʊ́oka]³⁷. Tímto způsobem spojení artikulovalo 24 mluvčích (4 z 6 úrovně pre-A1, 6 z 9 úrovně A, 12 z 16 úrovně B a 2 z 9 úrovně C). Několik respondentů realizovalo přízvuk na první slabice substantiva, tedy vyslovili: [do ˈpʊ́otoka] (podobně jako ve slově *chobot* byla samohláska ve slabice po přízvuku mírně kvalitativně redukována). Podobnou tendenci lze vysledovat také ve výslovnosti jiných slov, např. *národnost* (často čteno [narʊ́odnost]), *do přírody* ([do pɾiˈrʊ́odi]), *před domem* ([pɾet ˈduómem]).

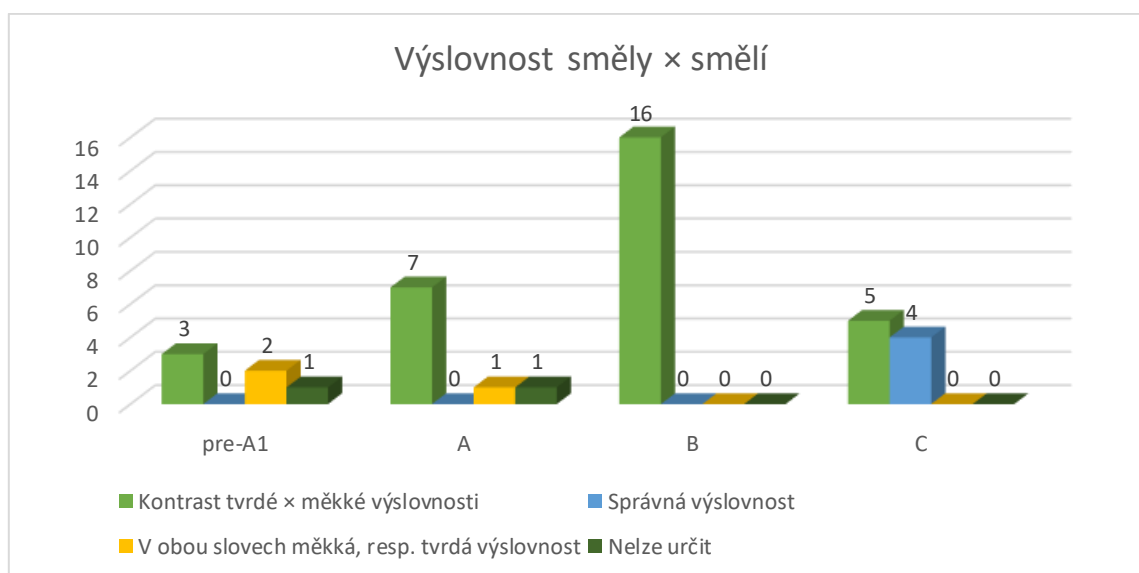
Vokály *i* a *y*

S ohledem na různou výslovnost měkkého a tvrdého *i/y* v ukrajinštině, ale stejnou výslovnost obou grafémů v češtině, bylo možné predikovat, že pro rodilé mluvčí ukrajinštiny bude složité nerozlišovat kvalitu obou vokálů v jejich realizaci. Text,

³⁷ Odlišnou realizaci *o* potvrzují i hodnoty formantů, které vygeneroval program Praat. Bylo zkoumáno slovo [narʊ́odnost]), konkrétně slabika [rʊ́o], na niž kladli respondenti často přízvuk, hlásku [o] změnili na stoupavý diftong. Například uvádím hodnoty F1 a F2 dvou respondentů: F1 = 507,1 Hz a F2 = 1276,5 Hz (žena), F1 = 592,2 Hz a F2 = 1134,1 Hz (muž). Srov. již uváděné hodnoty formantů Skarnitzla a Volína, (2012, str. 9) pro české [o] (u mužů): F1 = 457,7 Hz a F2 = 1054,8.

jenž respondenti četli, obsahoval několik jevů, které potvrdily obtížnost vyslovení jednotného českého [i].

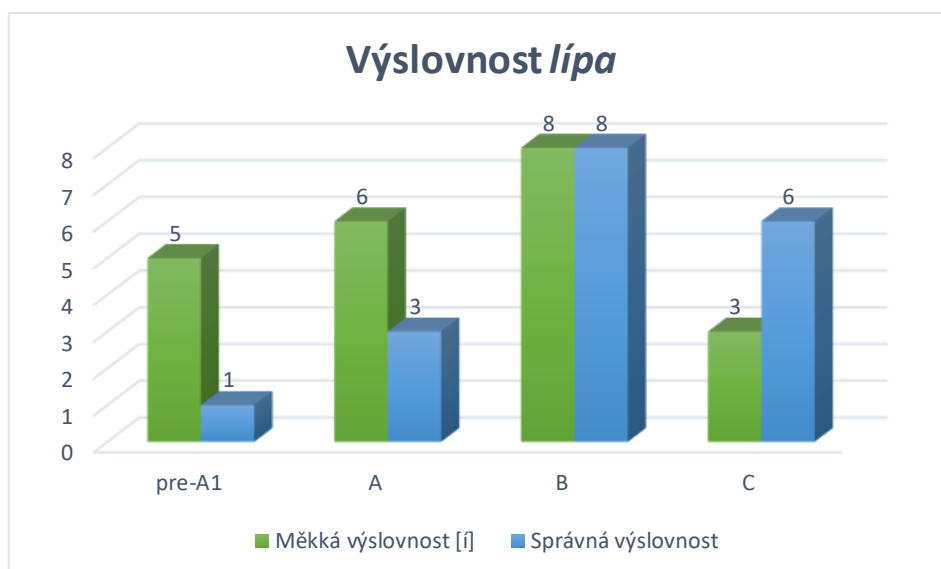
Výslovnost měkkého *i* a tvrdého *y* se podle výsledků mé analýzy ukázala jako velmi problematická. Jako příklad uvádím slova, jež ve čteném textu následovala ihned po sobě, právě v nich byl často zřetelný kontrast v realizaci *i*, respektive *y*: *smělí* × *směly* (jak zobrazuje Graf č. 5). Měkké *i* bylo dále vysloveno velmi často ve slovech *lípa* či *cizinec* (v těchto slovech byly vlivem měkkého *i* změkčeny i předcházející konsonanty, o tom více na str. 80 a dále).

Graf č. 5 – kontrastní výslovnost tvrdého [ɣ] a měkkého [i] ve slovech *směly* × *smělí*.

Graf ukazuje, že kontrast mezi měkkou ([i]) a tvrdou ([ɣ]) výslovností realizovali mluvčí ze všech kategorií, celkem takto vyslovilo uváděná slova 31 dotázaných. Korektní výslovnost byla zaznamenána u 4 respondentů (všichni z kategorie C). Ostatní realizovali obě slova měkce (jako [smněli]) nebo obě slova „tvrdě“ (tzn. [smněly]). Domnívám se, že vysoké číslo nesprávné výslovnosti ve všech kategoriích je způsobeno právě řazením slov *směly*–*smělí*, mnoho respondentů se nad téměř stejnými slovy v těsné blízkosti pozastavilo a ve snaze odlišit je od sebe chybovali.

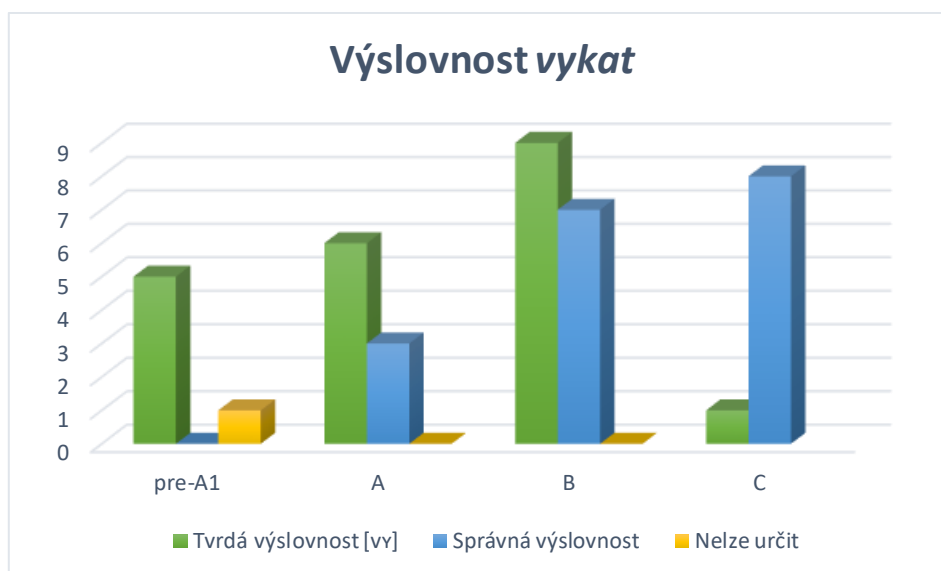
Tuto domněnku potvrzuje analýza výslovnosti slova *lípa*, v níž se chybovalo výrazně méně. Měkkou výslovnost ([lípa]) realizovalo 22 dotázaných (vlivem čtení měkkého [i] byl vysloven měkce i konsonant *l*). Správná výslovnost byla poté vyhodnocena u 18 mluvčích, přičemž největší zastoupení správné výslovnosti bylo ve skupinách úrovní B (8) a C (6).

Graf č. 6 – měkká výslovnost slova *lípa*.

Realizace tvrdého *y* byla zjištěna například ve slovech: *obydlený*, *umýt* a *vykat*. Tento jev (i jev výše popisovaný u měkkého *i*) potvrzuje, že pro ukrajinské mluvčí je velmi obtížné odpoutat se od naučené schopnosti diferencovat ve výslovnosti obě *i/y*.

Nejvíce nesprávných (tj. tvrdých) realizací jsem zaznamenala ve slově *obydlený* [ʔobydlení] (24 chybných oproti 16 správným). Dle jazykových úrovní mluvčích bylo dále zjištěno, že v kategorii pre-A1 k nekorektní výslovnosti došlo ve 3 z 6 případů, v kategorii A v 5 případech z 9, v kategorii B dokonce ve 13 čteních z 16, a v kategorii C ve 3 artikulacích z 6. V realizaci slova *obydlený* není patrné zlepšování se vzrůstající jazykovou úrovní, naopak tak ve výslovnosti slova *vykat* ano (viz Graf č. 7).

Graf č. 7 – tvrdá výslovnost slova *vykat*.

K mírně lepším výsledkům jsem dospěla při vyhodnocení výslovnosti slova *umýt*, při níž více než polovina dotázaných (23) tvrdé *y* ve výslovnosti nerealizovala, a tak se jejich výslovnost dala považovat za správnou. Nekorektní výslovnost (tj. [ʔumyt]) se naopak objevila u 15 mluvčích.³⁸

Z analýzy výslovnosti měkkého a tvrdého *i/y* vyplývá, že mluvčí s mateřským jazykem ukrajinštinou mají měkkou, respektive tvrdou výslovnost silně zakořeněnou a není pro ně jednoduché nepřenášet tento zvyk do češtiny, o čemž svědčí i vysoké procento respondentů kategorie C, kteří ve výslovnosti chybovali. Přesto je nutné zmínit stoupající procentní body v korektní výslovnosti dotázaných pokročilejších úrovní.

Grafém ě

V češtině existuje specifický grafém *ě*, jehož výslovnost může činit nepoučeným studentům českého jazyka potíže. Obecně platí, že háček nad grafémem změkčuje výslovnost předchozí hlásky, stejně tak *ě* je měkčí než *e*. Vyskytuje se v kombinaci s konsonanty *v, p, b, d, t, n*, a *m* a dle ortoepických pravidel by měly být slabiky *vě, pě, bě, dě, tě, ně, mě* artikulovány jako [vje], [pje], [bje], [d'e], [t'e], [ňe] a [mňe]. Respondenti měli v textu přečíst několik slov, v nichž je *ě* psáno (např. *obědvat*,

³⁸ U dvou respondentů nebylo možné určit jejich výslovnost z důvodů uvedených výše (viz metodika).

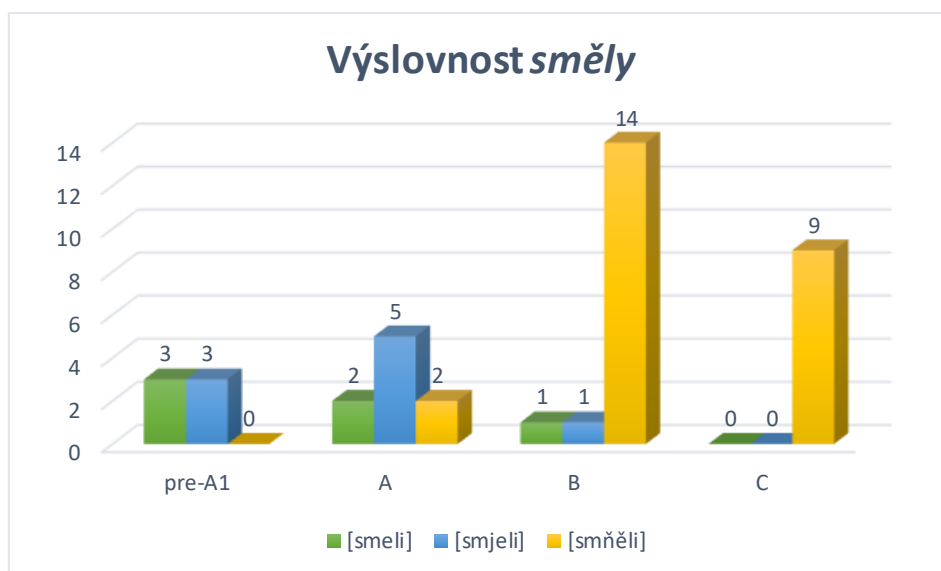
neděle, město, pěnkava), a proto lze na základě nahrávek jejich četby vyhodnotit také tento aspekt.

V případě výslovnosti slabik s *ě* lze upozorovat dva jevy: mluvčí (zejména začátečníci) neznají tento grafém, a tudíž nevědí, jak vokál s háčkem číst – tato skupina diakritiku nad samohláskou zcela opomenula, slova tak přečetla jako [peŋkava], [obedvat], [nedele] apod. Celkem přečetlo [peŋkava] 8 ze 40 respondentů (z toho 7 z kategorie pre-A1 a A), [obedvat] vyslovili 4 dotázaní (z toho 3 z kategorie pre-A1). Druhá skupina oslovených s přečtením slabiky s *ě* neměla potíže a správně je vyslovila jako [pjeŋkava], [objedvat], [ned'ele] atd.

Ve spojení s konsonantem *m*, tj. při artikulaci slabiky *mě* (slova *směly, město* apod.) dotázaní prokázali nejednotnost, jelikož někteří četli pojednáváná slova jako [smněli] a [mňesto], avšak několik jednotlivců vyslovilo [smjeli] a [mjesto]³⁹. Podle Cholodové (2023) mohla druhá jmenovaná varianta vzniknout nejen z neznalosti výslovnosti správné, ale i vlivem analogie ukrajinských slov, v nichž se mezi konsonant a vokál *e* ve výslovnosti vkládá *j* (a tedy se vysloví velmi podobně jako české *ě*), např. *б'є (є дзвiн)* [bje v zvin], *в'є (вiнoк)* [vje vinok]. Znalost tohoto pravidla mohla být převedena do češtiny (a do slabiky *mě*) přesto, že v ukrajinštině slovo se slabikou *m'є* neexistuje.

Následující Graf č. 8 ukazuje četnost správných i chybných výslovností slova *směly* (výsledky analýzy slova *město* se tomuto verbu velmi blížily, [mesto] bylo vysloveno 2×, [mjesto] 11×, správně [mňesto] vysloveno 27×, z toho 23× dotázanými kategorie B a C).

³⁹ Tato výslovnost je typická např. také pro uživatele lašského nářečí, tudíž může být realizována i rodilými mluvčími češtiny.

Graf č. 8 – výslovnost grafému ě ve slově *směly*.

Při výslovnosti vokálů *a* a *u* nebyly zaznamenány percepčně vnímatelné odchylky v kvalitě⁴⁰ (v kvantitě ano, viz další kapitola).

5.3.1.2 Kvantita vokálů

Jak již bylo několikrát uvedeno, kvantita vokálů je v ukrajinštině ovlivněna přízvukem, přízvučné slabiky bývají dluženy, zatímco nepřízvučné naopak mírně redukovány.⁴¹ Nadto se v ukrajinštině délka samohlásky neznačí diakritikou jako v češtině. Tato část analýzy se zabývá kvantitou vokálů, jestli značení délky samohlásky pomáhá nerodilým mluvčím ve výslovnosti či ne, zda pro ně čárka nad vokálem znamená přízvučnou (a tedy protaženou) slabiku, nebo zda je realizace kvantity vokálů jinak problematická.

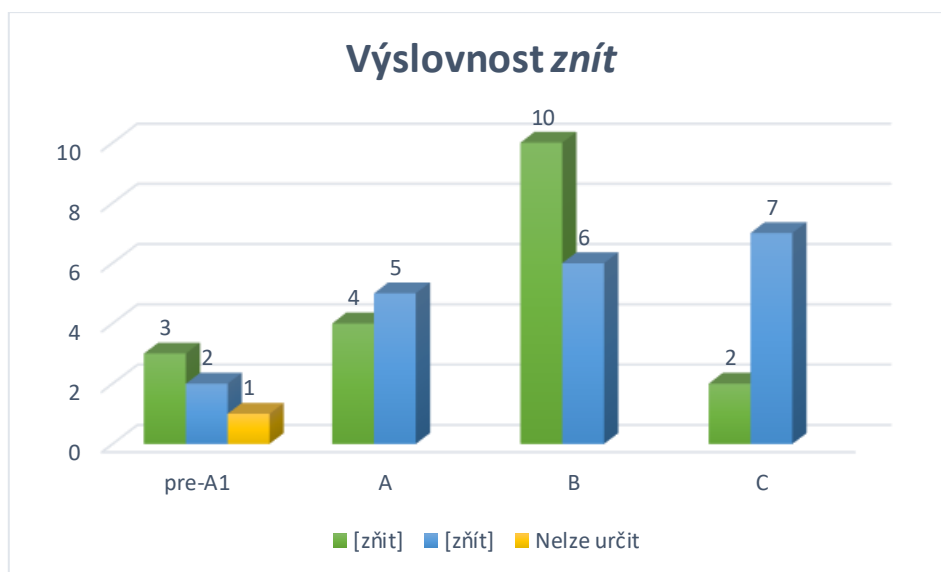
Jednoslabičná slova

V izolovaných jednoslabičných slovech přízvuk nelze hodnotit, avšak kvantitu ano. Bude vyhodnocena realizace délky ve slovech *pít* a *znít*.

⁴⁰ U vokálů *u* (cyrilicí zapisován *y*) a *i* (v cyrilici *u*) došlo několikrát k záměně způsobené právě odlišností grafických systémů češtiny a ukrajinštiny, a to zejména dotázanými kategorie pre-A1 a A. V analýze tento jev blíže nespecifikuji, tyto případy jsou v grafu uvedeny jako: „Nelze určit“, jelikož z důvodu vyslovení jiné hlásky není možné realizaci hlásky hodnotit z fonetického hlediska jako správnou či chybnou.

⁴¹ Z uvedeného důvodu bude v této podkapitole okrajově pojednáno i o přízvuku, avšak pouze pokud ovlivňuje délku vokálu. Samostatná kapitola bude přízvuku věnována níže (od str. 83).

Analýza uvedených slov prokázala nesystematičnost realizace dlouhých samohlásek v jednoslabičných slovech ukrajinskými mluvčími. Slovo *znít* vyslovilo krátce téměř 50 % respondentů (viz Graf č. 9).

Graf č. 9 – realizace kvantity ve slově *znít*.

Z grafu vyplývá, že ve skupině respondentů kategorie pre-A1 chybně (tj. krátce) vyslovili slovo *znít* 3 dotázaní, správně poté 2. U mluvčích úrovně A mírně převážila korektní výslovnost, avšak v úrovni B realizovalo dlouhý vokál pouze 6 z 16 osob. V kategorii C lze rozpoznat největší procento správných výslovností (79 % z celkových 9 respondentů).

Při výslovnosti *pít* byly zaznamenány podobné výsledky, 19 ze 40 dotázaných vyslovilo správně dlouhou samohlásku, 20 chybně krátkou (5 z kategorie pre-A1, 5 mluvčích ze skupiny A, 6 z úrovně B a 4 z úrovně C).

Dlouhý vokál v první slabice slova

V textu bylo několik víceslabičných slov, jejichž první slabika byla dlouhá a ostatní krátké, tedy přízvučná slabika byla protažena. V tomto případě by mohla být diakritika respondentům nápomocná.

Analýza slov *národnost*, *výsledek* a *útulek* zmíněnou domněnku potvrdila. Většina respondentů v těchto slovech kladla délku (i přízvuk) korektně na první slabiku. Slovo *národnost* realizovalo správně 25 ze 40 dotázaných (zbylých 15 vyslovilo [na'ruódnost], z toho 9 osob z kategorie pre-A1 a A). Ve skupinách úrovně B a C

naprostá většina respondentů vyslovila slovo dle pravidel české výslovnosti, v úrovni B konkrétně 11 z 16, v úrovni C 8 z 9 respondentů.

K podobnému výsledku jsem dospěla také u slova *útulek*, 28 ze 40 mluvčích jej realizovalo správně s kvantitou a přízvukem na první samohlásce *ú*. Ve slově *výsledek* chybovali respondenti nejméně z uvedených příkladů, 35 ze 40 dotázaných vyslovilo [ˈvísleděk] (nebo [vʲýsleděk]), respondenti z kategorie B a C pojednávané slovo vyslovili korektně ve 100 % případů.

Dlouhý vokál v poslední slabice slova

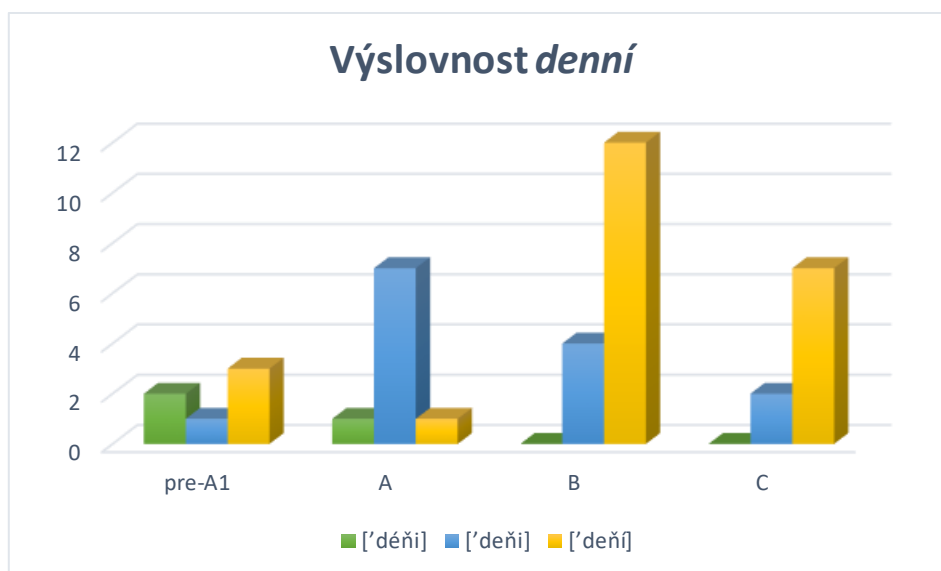
Kvantita na poslední slabice slova se v textu, který respondenti četli, vyskytla v substantivech, adjektivech a verbech. S ohledem na výslovnost adjektiv východoslovanskými mluvčími, jež byla popsána v teoretické části,⁴² je nutné tyto slovní druhy odlišit, je totiž možné, že se tato tendence bude vyskytovat také v českých přídavných jménech.

Substantivum *kancelář* bylo u všech respondentů vysloveno správně s dlouhým vokálem na konci slova (mnohdy spojeno i s přízvukem, o tom níže). V realizaci slova *paní* byla chybovost výrazně vyšší. Ve skupině dotázaných úrovní pre-A1 a A se všichni mluvčí (tj. 15 osob) dopustili chyby a vyslovili dlouhou samohlásku *a*, přečetli [ˈpáɲi]. Podle ortoepických pravidel realizovalo pojednávané slovo 56 % mluvčích kategorie B a 67 % osob kategorie C. Z celkem 40 čtení jsem vyhodnotila pouze 13 správných výslovností.

Verbum *tulí se* s kvantitou realizovanou na druhé slabice vyslovilo 20 ze 40 respondentů, z toho 15 mluvčích kategorií B a C a 5 z kategorií pre-A1 a A, jedna respondentka kladla přízvuk i délku na zájmeno, přečetla [tuli ˈsé].

Dále byla zkoumána adjektiva *denní*, *holčičí*, *turistický* a *obydlený*, na nichž bylo možné hypotézu s krácením koncovek přídavných jmen potvrdit nebo vyvrátit. Slovo *denní* bylo nejčastěji realizováno správně (ve 23 čteních), ostatní respondenti vyslovili dlouhý vokál *e*, a tudíž prodloužili první slabiku ([ˈdění]), nebo slovo přečetli celé krátce ([deɲi]), viz Graf č. 10.

⁴² Například v ukrajinštině a ruštině je zvykem „polykat“ poslední vokál adjektiv, tzn. jej krátit či vůbec nevyslovit (např. *літній* [ˈlʲitɲ-ij]).

Graf č. 10 – realizace kvantity ve slově *denní*.

Problematičtější se ukázalo slovo *holčičí*, jež bylo vysloveno většinou dotázaných celé bez kvantity jako ['holčiči] (25 ze 40 osob). Takto bylo adjektivum realizováno převážnou většinou mluvčích ve všech skupinách (2 z 6 kategorie pre-A1, 7 z 9 kategorie A, 10 z 16 kategorie B, 6 z 9 kategorie C). Jiná chybná výslovnost byla zaznamenána u 4 respondentů, a to ['hólčiči], tedy s prodloužením první slabiky. ['holčičí] s alespoň mírně prodlouženým koncovým *i* přečetlo 7 osob. U zbývajících 4 respondentů nebylo možné výslovnost hodnotit z důvodu přeřeknutí či zkomolení slova.

Při vyslovení adjektiva *turistický* se podle mého názoru u respondentů projevila interference ruštiny a ukrajinštiny, jelikož v ruštině existuje slovo *туристический* ([turis'tičeskij]) a v ukrajinštině *туристичний* ([turys'tyčnyj]). Ve 2 případech bylo vysloveno přímo ruské slovo, v několika dalších byla pravděpodobně po vzoru uvedených adjektiv prodloužena slabika [tí] (na ni byl taktéž kladen přízvuk), [turis'tički]⁴³ bylo artikulováno 14× ze 40 čtení. Někteří respondenti (3) prodloužili druhou slabiku (tj. přečetli slovo [tu'rístički]). Korektní výslovnost [turistickí] (resp. [turist'ickí]⁴⁴) byla vyhodnocena u 20 dotázaných (z toho po jednom úrovně pre-A1 a A, 11 úrovně B a 7 úrovně C).

⁴³ V tomto případě si lze všimnout měkčení *t* před měkkým *i*, tento jev bude dále popsán v kapitole o konsonantech, str. 80.

⁴⁴ Jak bylo výše uvedeno, v této kapitole se problematikou měkčení nezabývám, hodnotím pouze kvantitu koncového vokálu.

Při výslovnosti slova *obydlený* se vyskytlo více „variant“ realizace kvantity. Správně bylo adjektivum vysloveno 24 dotázanými (z toho 17 úrovně B a C). Hojně byla poslední slabika měkčena a krácena, 12 respondentů přečetlo [ʔo'bídleňi]⁴⁵ či [ʔobid'léňi], přičemž nejvíce mluvčí kategorie B (7, oproti korektní výslovnosti 8 osob, celkem bylo do této skupiny zařazeno 16 respondentů). Dále bylo slovo realizováno jako [ʔo'bídleňi] a [ʔobid'léňi], a to 4 dotázanými.

S přihlédnutím k vysokému množství chybných realizací předpokládám, že mluvčí začátečnických kategorií ještě nejsou schopni rozlišovat slovní druhy, tudíž pro ně není podstatné, že k tzv. polykání dochází v ukrajinštině zejména v adjektivech, a proto krátili koncové vokály v českých slovech nezávisle na slovním druhu. U respondentů pokročilejších úrovní je patrné zlepšení a vyšší podíl správných výslovností. Domnívám se, že je to způsobeno lepším povědomím o nutnosti realizace dlouhých vokálů (a jejich odlišení od vokálů krátkých), přesto je zastoupení nekorektní výslovnosti mluvčích úrovní B a C poměrně vysoké, což z tohoto jevu činí jev potenciálně problematický.

Více dlouhých vokálů v jednom slově

Analýza výslovnosti dvou dlouhých vokálů v jednom výrazu byla provedena na slovech *okopává, pátého, pracující, k významným a na náměstí*. S ohledem na již několikrát zmiňované propojení délky vokálů a přízvuku v ukrajinštině bylo možné predikovat, že pro ukrajinské mluvčí bude obtížné realizovat kvantitu dvakrát v jednom slově.

Výsledky zkoumání slova *pátého* zmíněný předpoklad potvrzují, pouze u 9 dotázaných byly obě dlouhé samohlásky realizovány (a to 6 osobami z kategorie C a po jedné osobě z kategorií ostatních). Pouze první samohlásku (*a*) prodloužilo 28 respondentů, vyslovili tedy [pátého]. Dále jsem zaznamenala 2× krátkou výslovnost všech vokálů (tj. [pateho] nebo [pa'teho]), 2× nebylo možné jev vyhodnotit.

Taktéž ve verbu *okopává* byla zjištěna velká chybovost, správně slovo vyslovilo 9 respondentů (5 z úrovně C, 3 z úrovně B a 1 z úrovně A). V 60 % případů (tj. 24 osob) bylo přečteno [ʔoko'páva], byla tedy realizována (stejně jako ve slově *pátého*) pouze

⁴⁵ Několika dotázanými bylo v tomto slově vysloveno tvrdé *y* (po konsonantu *b*), o tom více v předchozí kapitole.

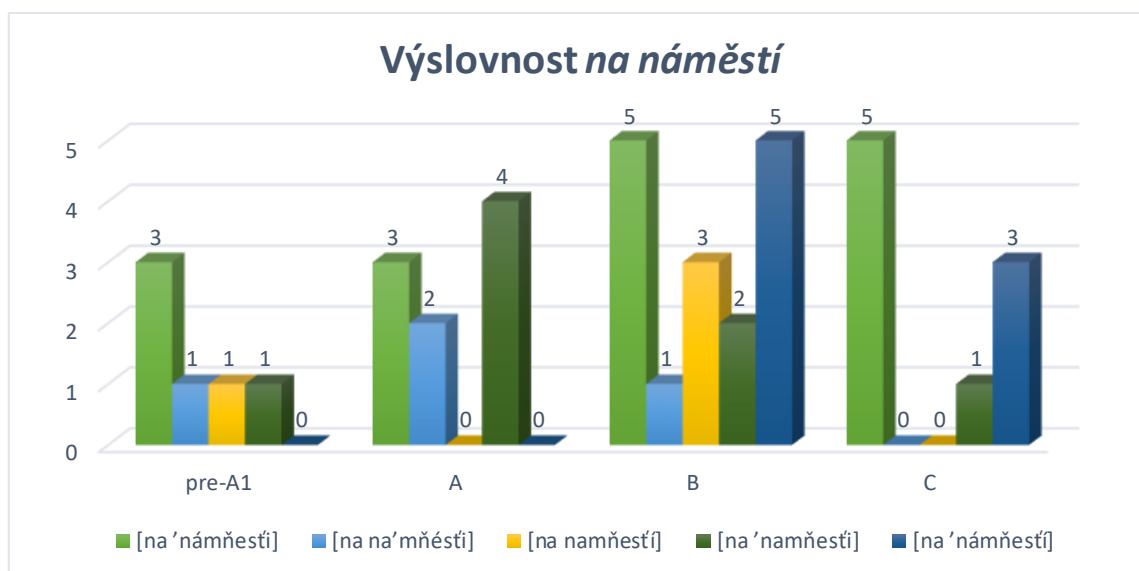
první dlouhá samohláska. Všechny vokály krátce ([ʔokopava]) vyslovilo 7 dotázaných, viz Graf č. 11.

Graf č. 11 – realizace kvantity ve slově *okopává*.

Adjektivum *pracující* vyslovilo správně 9 respondentů (přestože se počty správných realizací ve slovech *pátého*, *okopává* a *pracující* shodují, nejedná se o realizace stejných osob). Nejhojněji bylo artikulováno slovo s prodloužením slabiky [cú] jako [pra'cújici], a to 20×. Realizace délky v pojednávaném slově se ukázala jako velmi problematická, jelikož zbývajících 9 dotázaných (u nichž bylo možné výsledky získat) přečetlo popisované slovo několika způsoby, [pracu'jici] bylo vysloveno 2×, [pracuji'cí] také 2×, [ʔpracujici] 1× a zcela bez kvantity [pracujici] 4×.

Více různých čtení bylo zachyceno také při výslovnosti spojení prepozice a substantiva *na náměstí*, jak ukazuje následující graf. Nejčastěji respondenti realizovali kvantitu pouze na první slabice (16 osob), 8 mluvčích neprovedlo prodloužení u žádného vokálu, 4 vyslovili [na na'mněst'í], další 4 [na namňes'tí]. Pouze 20 % dotázaných (tj. 8) korektně dloužilo obě požadované samohlásky (všech 8 mluvčích z kategorií B a C), více v Grafu č. 12.

Graf č. 12 – realizace kvantity ve spojení *na náměstí*.

Výsledky analýzy výrazu *k významným* potvrzují výše uvedené statistiky. Stejně jako u předchozích slov nejvíce respondentů (13 ze 40) realizovalo kvantitu pouze u prvního dlouhého vokálu, opět velké množství mluvčích neprodloužilo žádnou samohlásku (11) a znovu 9 dotázaných vyslovilo korektně [k 'vɪznámním] s oběma provedenými délkami. U zbývajících osob (s výjimkou jedné, která slovo nepřčetla) byla zaznamenána výslovnost [k viz'námnim] a [k vyznam'ním], tedy s realizací kvantity, ovšem pouze v jedné slabice (nadto v některých případech nesprávné).

Diftongy

Jak bylo výše zmíněno, v ukrajinštině existují vokály vyslovující se neslabičně, v přejatých slovech dokonce existují dvojhlasíky stejné jako v češtině, a to *ou*, *eu*, *au*, předpokládala jsem proto, že většina respondentů ví, jak tyto hlásky vyslovit.

Text určený k přečtení obsahoval následující slova s diftongy: *autobus*, *pseudonym*, *palouček*, *poslouchají*, *touhou* a *zábavnou*, z nich se nejproblematictější jevíly výrazy *autobus*, *palouček* a *poslouchají*. Při výslovnosti substantiva *autobus* se 5× objevila artikulace ukrajinského slova stejného významu – [ʔaɪtobus], a to 3× respondenty z kategorií pre-A1 a A a 2× kategorie B. Mluvní úroveň pre-A1 a A dále chybně realizovali i *palouček* (celkem 4×), a to jako [paloček] nebo s rázem [paloʒuček]. Začátečnický při čtení verba *poslouchají* pravděpodobně opět ovlivnila mateřština, jelikož několik z nich vyslovilo [posluxají] (5 z celkových 8 mylných realizací) (srov. v ukrajinštině je slovo *нослухаму* [pos'lúxaty]). Ve slovech *touhou* a *zábavnou* byly

vyhodnoceny 3 chybné artikulace (2× *touhou*, 1× *zábavnou*). Výraz *pseudonym* byl všemi účastníky výzkumu vysloven správně.

Na základě výše uvedených výsledků lze konstatovat, že realizace diftongů v českých slovech mluvčím z Ukrajiny nečiní výrazné potíže. V začátečnických kategoriích se sice chybné výslovnosti vyskytly, avšak příkládám to nedostatečné poučenosti těchto osob, či rychlému nedbalému čtení (zejména v úrovni B). V 98 % případech vyslovili respondenti kategorie B a C správně všechny dvojhlasiky v právě popsaných slovech.

Nadměrná kvantita ve slovech bez dlouhých vokálů

S ohledem na uvedené údaje, z nichž vyplynulo, že poměrně velká část respondentů měla při realizaci kvantity potíže, jsem podrobila analýze také slova, která by měla být vyslovena pouze s krátkými vokály, avšak při jejich výslovnosti se vyskytla tendence některé samohlásky prodlužovat. Jednalo se například o slova: *vykat*, *hraje*, *pořekadlo*, *pěnkava*.

U pojednávaných slov vždy větší část dotázaných přečetla výrazy chybně. Slovo *vykat* vyslovilo 29 mluvčích s kvantitou na první slabice. Jako [ˈvíkat] (nebo [ˈvýkat]) slovo realizovalo 5 z 6 osob kategorie pre-A1, 7 z 9 kategorie A, 11 z 16 kategorie B a 6 z 9 kategorie C. Oproti tomu pouze 10× ze 40 případů byla provedena správná výslovnost [vikat], jeden respondent kladl přízvuk i kvantitu na druhou slabiku slova, a tudíž přečetl [viˈkát].

Podobné výsledky vzešly z analýzy slova *hraje*. Zde však považuji za nutné upozornit na slovo *грає* ([ˈhráje]) v ukrajinštině, v němž se první slabika vlivem přízvuku prodlužuje. V tomto případě mylně přečetlo verbum *hraje* jako [ˈhráje] 27 ze 40 respondentů (tedy téměř 68 %). Korektní výslovnost jsem vyhodnotila u 12 osob (9 z nich ze skupin pokročilejších úrovní B a C).

V substantivech *pořekadlo* a *pěnkava* respondenti nejčastěji prodlužovali prostřední slabiky, [pořekádlo] vyslovilo 23 dotázaných (dále [poˈřekadlo] 3), [pjeŋˈkáva] 21 ze 40 mluvčích). Bez kvantity, tedy korektně, byl výraz *pořekadlo* realizován 14×, výraz *pěnkava* 19×.

5.3.1.3 Vokály – dílčí závěr

V této kapitole byla prezentována data výslovnosti vokálů, zaměřila jsem se na realizování jejich kvality i kvantity. Na základě výsledků je možné tvrdit, že Ukrajincům činí potíže nejvíce artikulace hlásky [o], zejména pokud leží v přízvučné (či domněle přízvučné) slabice, a nerealizace diference mezi měkkým a tvrdým *i/y*. Zároveň z výsledků vyplývá, že se stoupající jazykovou úrovní klesá počet výslovnostních chyb způsobených interferencí mateřštiny do cizího (či druhého) jazyka mluvčích z Ukrajiny.

Toto postupné zlepšování je patrné také při realizaci kvantity vokálů, přesto je však zřejmé, že správné provedení délky samohlásky je obtížné pro začátečnické i pokročilejší skupiny respondentů. Domnívám se, že velká chybovost pramení zejména z rozdílu v grafických systémech jazyků češtiny a ukrajinštiny, jelikož v ukrajinštině se délka vokálu nezapisuje diakritikou nad dané písmeno, délka vokálu přímo souvisí s přízvukem. Z tohoto důvodu nemusí (zejména studenti úrovní pre-A1 a A1) brát na diakritiku v českém slově ohled.

Avšak studenti pokročilejších kategorií taktéž hojně chybovali v realizaci dlouhých a krátkých vokálů, což může svědčit o silném vlivu ukrajinštiny a nedostatečném poučení a procvičování správné výslovnosti českých dlouhých a krátkých vokálů a rozdílu mezi nimi. Z vlastních zkušeností vyučování češtiny jako cizího jazyka mohu potvrdit, že i pro studenty, jejichž jazykové kompetence jsou v češtině na velmi vysoké úrovni, je obtížné korektně vyslovovat (i zapisovat, pokud se jedná o psaný projev) dlouhé samohlásky tak, aby byly realizovány zřetelně v kontrastu se samohláskami krátkými.

Tyto potíže podle mého názoru vycházejí ze zvyku dloužit přízvučné slabiky. Pro studenty češtiny, v níž na sobě délka vokálu a přízvuk nejsou závislé, je obtížné prodlužovat samohlásky bez přízvuku, či – jak ukazuje výzkum – realizovat kvantitu vícekrát v jednom slově. Přízvuku se blíže věnuji níže.

5.3.2 Konsonanty

Z teoretické části této práce vyplývá, že velká část konsonantů existuje v češtině i v ukrajinštině, proto jejich artikulace nemusí být pro Ukrajince učící se česky obtížná. Avšak ve slově je hláska ovlivňována hláskovým okolím, a v tomto již potíží

být může. V této kapitole jsou analyzovány konsonanty *ř* a *h*, ráz a asimilační změny, respektive jejich realizace.

Konsonant *ř*

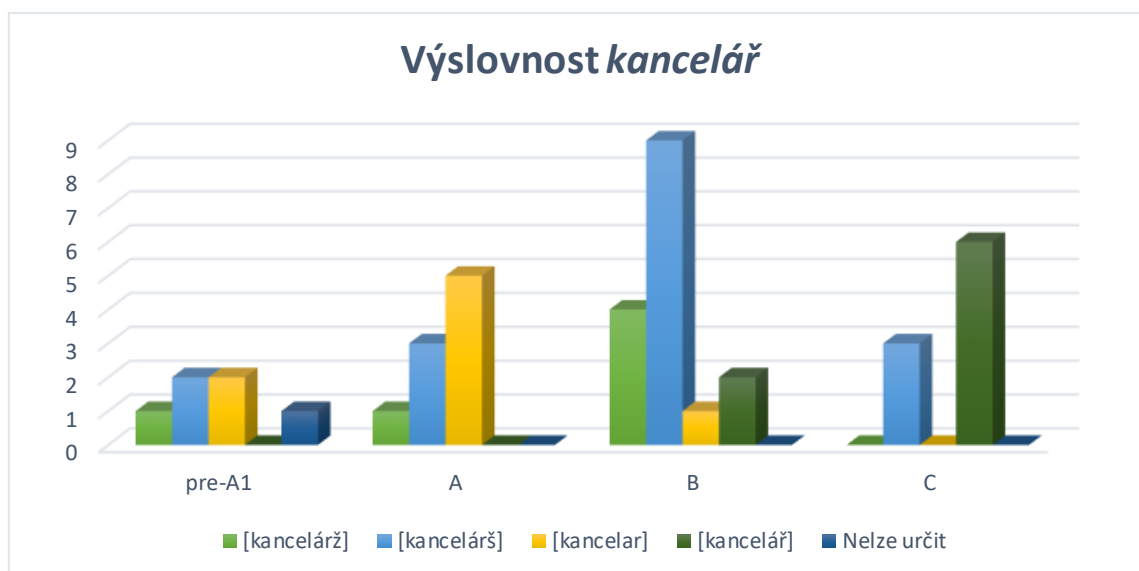
Souhláska *ř* je jedna z nejproblematictějších při učení češtiny jako cizího jazyka, jelikož ji jiný slovanský jazyk nemá, výzkum v této diplomové práci to potvrzuje. Respondenti četli několik slov, v nichž se *ř* vyskytlo, v následujících odstavcích je proveden rozbor výslovnosti slov: *přestávat*, *říct*, *pořekadlo* a *kancelář*, jelikož v každém z nich se analyzovaná hláska nachází v jiné pozici.

Ve slovese *přestávat* správně artikulovalo *ř* 13 respondentů (z toho 4 z kategorie C, 7 z kategorie B a po jednom mluvčím z kategorií A a pre-A1). Zbývající dotázaní přečetli [pržestávat], [pršestávat], [pžestávat], [pšestávat] nebo [prestávat]. Nejpočetnější skupinu tvořili respondenti vyslovivší [pršestávat] nebo [pšestávat] (celkem 18). Je třeba upozornit, že problematická výslovnost *ř* byla zaznamenána u respondentů všech kategorií (např. i 4× v úrovni C, 7× v úrovni B), nejedná se tak pouze o začátečníky. Místo konsonantu *ř* vyslovilo *r* 6 dotázaných, z nichž 5 náleželo do skupin pre-A1 a A, přičítám to tedy neznalosti grafému či snaze zjednodušit si výslovnost obtížné hlásky.

V dalším analyzovaném slovese *říct* byla korektní realizace vyhodnocena u 15 mluvčích (a to u 7 respondentů úrovně C, 6 úrovně B a 2 úrovní pre-A1 a A). Více než polovina dotázaných (21) vyslovila [ržíct] (neznělá varianta [rš]) tentokrát nebyla artikulována ani jednou). Opět se vyskytla výslovnost *r* namísto *ř*, a to celkem 4× mluvčími kategorií pre-A1 a A.

K podobným výsledkům jsem dospěla také po zpracování nahrávek se substantivem *pořekadlo*, jež bylo korektně artikulováno 25 % respondentů (tj. 10: 6 z nich kategorie C a po dvou osobách kategorií B a A). Celkem 4 dotázaní realizovali tento výraz jako [porekadlo]. Největší část respondentů, 65 % (tj. 26), vyslovila [poržekadlo].

U slova *kancelář* se objevilo více variant realizací, podobně jako u výrazu *přestávat* popisovaném výše dotázaní vyslovili [kancelárž] (celkem 6×), [kancelárš] (17×), [kancelár] (8×) a i korektně [kancelář] (8×), přičemž v tomto slově chybovali všichni mluvčí začátečnických kategorií, jak zobrazuje následující Graf č. 13.

Graf č. 13 – výslovnost konsonantu ř ve slově *kancelář*.

Z výše uvedeného je patrné, že se velké procento nerodilých mluvčích snaží vyslovit namísto ř hlásky [rž] nebo [rš], a přiblížit se tak co nejvíce korektní výslovnosti této specifické hlásky. Jak známo, takto se cizinci ke správné artikulaci navádějí ve výuce. Avšak s ohledem na výsledky se zdá, že je pro mluvčí s jiným mateřským jazykem složitější se dostat od výslovnosti [rž] (či [rš]) ke korektně znějícímu ř, jelikož i v pokročilých úrovních lze shledat několik takto realizovaných výslovností.

Ačkoli bude asimilaci znělosti věnována samostatná podkapitola, upozorňuji i na tomto místě, že ze zkoumání konsonantu ř vyvstává další zajímavý výsledek, a to že i ti mluvčí, kteří neumí vyslovit správně ř, slyší a podvědomě si uvědomují rozdíly ve výslovnosti hlásky podle pozice, v níž se nachází. Například nikdo z oslovených nerealizoval neznělé ř (ani [rš]) na začátku slova či mezi vokály. Několik osob sice vyslovilo [rž] po neznělém *p* (*přestávat*) nebo na konci slova (*kancelář*), avšak jednalo se pouze o malé procento.

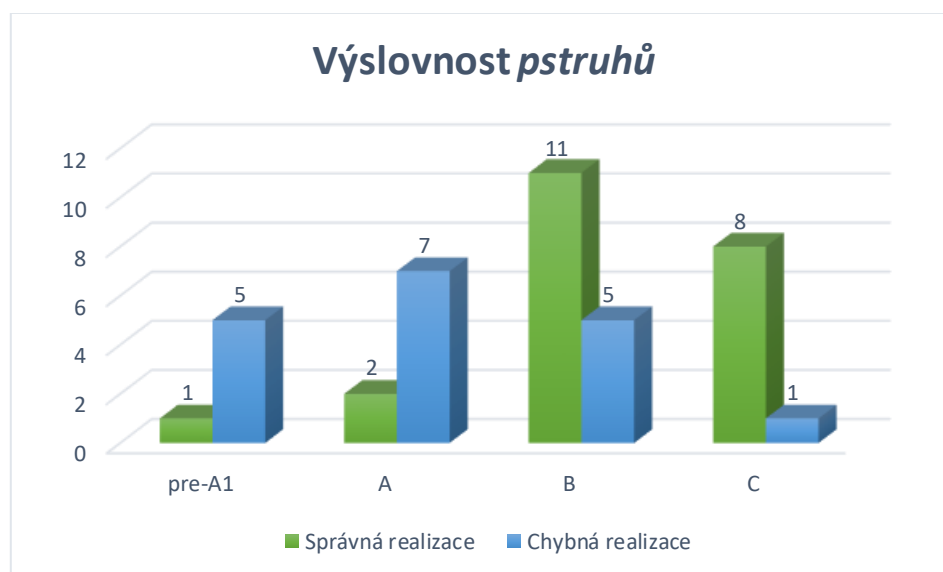
Konsonant *h*

Na rozdíl například od ruštiny v ukrajinštině hlásky [h] existuje, jak bylo uvedeno výše, tvoří se v hltanu (srov. čeština), z toho důvodu má [h] v ukrajinštině jiný zvuk než v češtině, avšak percepčně téměř nerozeznatelný.

V průběhu analýzy se obtíže s realizací *h* vyskytly, někteří respondenti namísto [h] četli [x] (často i znělou variantu této hlásky: [ɣ]). Podle Cholodové (2023) je jedním

z důvodů fakt, že se do ukrajinštiny přejímají cizí slova přes ruštinu,⁴⁶ ta – jak bylo uvedeno – konsonant *h* nemá, proto mohou mít Ukrajinci tendenci v cizích slovech (i v těch českých) vyslovovat [x]. Domnívám se, že na realizaci [x] (či u několika respondentů [g]) v pozicích [h]) má vliv také oblast, odkud Ukrajinci pocházejí, jelikož ti, kteří obývají východní část Ukrajiny, běžně používají ke komunikaci ruštinu.⁴⁷

Ve slovech: *pstruhů*, *touhou*, *hnědooký*, *hospodářství*, *hlaholit* a *pátého* jsem v několika případech zaznamenala chybně vyslovené [x] či [ɣ], anebo [g]. Substantivum *pstruhů* realizovalo správně s [h] 55 % dotázaných (tj. 22), z nichž byla převážná část osob jazykových úrovní B a C (19), naopak s výjimkou tří respondentů kategorie pre-A1 a A všichni dotázaní těchto kategorií zaměnili hlásky a vyslovili [pstruxú] nebo [pstruyú],⁴⁸ viz Graf č. 14.

Graf č. 14 – realizace hlásky [h] ve slově *pstruhů*.

Podobné výsledky vyvstaly z analýzy výrazu *hnědooký*, v němž se dopustilo chyby ve výslovnosti 15 respondentů (z toho bylo 9 mluvčích kategorií pre-A1 a A), více než 60 % (tj. 25) oslovených přečetlo korektně hlásku [h]. K mírně horším výsledkům jsem dospěla při vyhodnocení slova *touhou*, v němž korektně [h] vyslovilo 50 %

⁴⁶ V ukrajinštině je například přejaté slovo *хокеї* [xokej], *хотел* [xostel] apod.

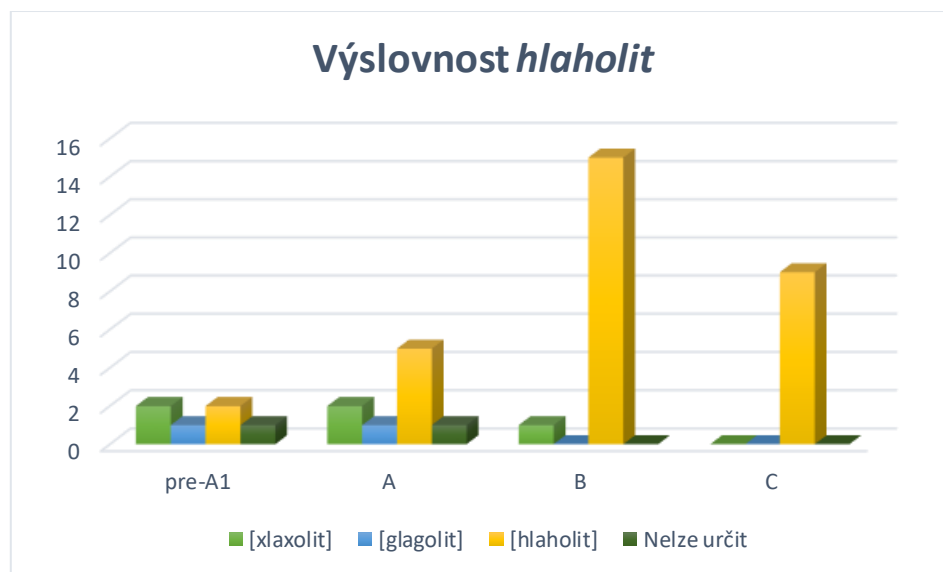
⁴⁷ Místo bydliště na Ukrajině jsem u oslovených respondentů nezjišťovala.

⁴⁸ Tato výslovnost byla ověřena v programu Praat.

mluvčích (z toho 18 z kategorií B a C). Z kategorií pre-A1 a A vyslovily korektní hlásku pouze dvě osoby.

Naopak více správných realizací bylo detekováno ve slovech *hospodářství*, *hlaholit* a *pátého*. Ze skupiny mluvčích kategorií B a C ve výslovnosti substantiva *hospodářství* mylně vyslovil hlásku [x] pouze jeden respondent (z 25). Celkem správně artikulovalo [hospodářství] 33 osob. Ve výrazu *pátého* byla vyhodnocena správná realizace 31×, naopak chybná 8×, přičemž 7 mluvčích (3 úrovně pre-A1, 3 úrovně A, 1 úrovně B) vyslovilo [pátéxo] a jeden [pátégo] (či s jinou realizací kvantity).

Realizace *g* se vyskytla ve dvou případech také při čtení slovesa *hlaholit*, dále byla 5× provedena mylná záměna *h* v *ch*, a tedy bylo vysloveno [xlaxolit]. Zbývajících 31 mluvčích správně vyslovilo [hlaholit], viz Graf č. 15.

Graf č. 15 – realizace hlásky [h] ve slově *hlaholit*.

Výsledky analýzy výslovnosti *h* – navzdory tomu, že v ukrajinštině je téměř totožná hláška – ukazují, že výslovnost tohoto konsonantu může činit mluvčím z Ukrajiny potíže. Avšak je nutné si povšimnout, že se stoupající jazykovou úrovní množství chybných výslovností [h] klesá. Velké procento mylně provedených realizací konsonantu *h* v začátečních kategoriích pre-A1 a A proto přikládám zejména nedostatečné znalosti správné artikulace této české hlásky.

Ostatní konsonanty

Jednotlivým konsonantům se dále věnovat nebudu, jelikož jsem v jejich výslovnosti nezpozorovala výrazné (či většinově realizované) problematické jevy. Je ale třeba upozornit na konsonanty *ž* a *š*, jež jsou v ukrajinštině tzv. tvrdé. Tvrdou výslovnost jsem zaznamenala například ve slovech *protože*, *zážitek*, *šít* apod. Tímto jevem se dále nezabývám, jelikož je podle mého názoru při běžné percepci málo rozpoznatelný a především nepůsobí komplikace v komunikaci.

Téměř ve všech slovech s konsonantem *d* se objevila tzv. dentální výslovnost této hlásky. Tento způsob realizace [d] není ortoepickými pravidly povolen, u některých rodilých mluvčích češtiny se však tato výslovnost objevuje také, je ale hodnocena jako dyslalie (porucha výslovnosti hlásky). Předkládaná práce není zaměřena na ortoepii, proto specifickou výslovnost zmiňuji, ale dále se jí nevěnuji.

V dalších slovech jsem upozorovala chybnou realizaci například konsonantu *ch* (jako [č] nebo [š], např. [bučtáš] – *buchtách*), nebo konsonantu *c* (jako [č], např. [nočlex]), jednalo se však o výjimečné pochybení, které nelze systémově zdůvodnit, bylo tudíž způsobené spíše nepozorností.⁴⁹

V teoretické části jsem uvedla rozdíl v místě tvoření měkkých konsonantů *t'*, *d'*, *ň* v ukrajinštině a v češtině. Avšak tuto odlišnost, která není ani percepčně rušivá, nepovažuji za zásadní v porozumění, proto se na ni nezaměřuji.

5.3.2.1 Ráz

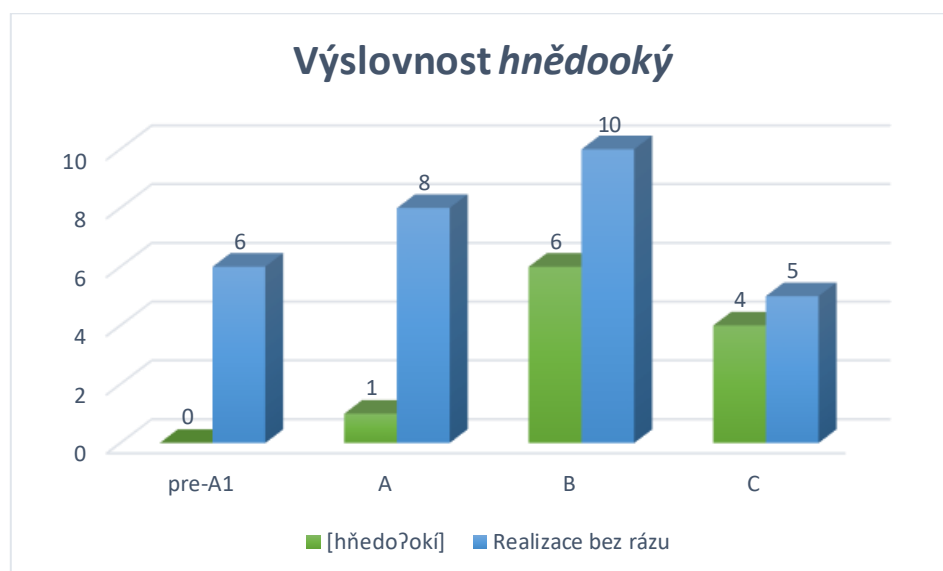
Výše bylo popsáno, v jakých případech se ve slově či na hranici slov má obligatorně nebo doporučeně v češtině realizovat ráz. A taktéž bylo uvedeno, že v ukrajinštině žádná ostrá hranice mezi slabikami (resp. slovy) žádoucí není, proto realizace rázu není běžná. S ohledem na uvedenou skutečnost je v této podkapitole zkoumáno užívání rázu v českých slovech a slovních spojeních, zda lze ve výslovnosti respondentů shledat určité tendence, nebo je naopak používán náhodně. Analyzovala jsem

⁴⁹ Takto mylné výslovnosti se dopustily dvě respondentky kategorie pre-A1 a A. Jedna z nich chybovala ve slově *buchtách*, které přečetla jako [bučtáš], avšak v dalších slovech s *ch* provedla korektní realizaci, např. [next'el], [rixle] apod.

následující výrazy: *poukázat, nejoblíbenější, hnědooký, k Evě, v okně, na okně, do okna a kolem Olomouce*.

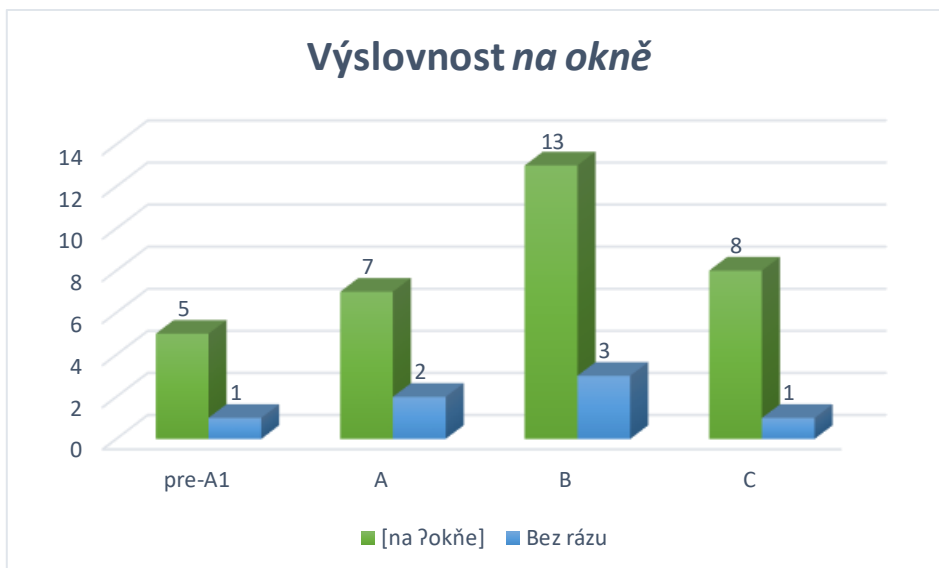
Nejjednoznačnější výsledek vzešel z rozboru slova *poukázat*, v němž ráz nerealizoval žádný z respondentů. Adjektivum *nejoblíbenější* vyslovilo s rázem 10 dotázaných (po 4 osobách úrovní B a C, po jedné osobě kategorií pre-A1 a A), u tří mluvčích tento jev nebylo možné zkoumat, jelikož slovo nebylo vysloveno řádně. Bez rázu tedy výraz *nejoblíbenější* artikulovalo 27 mluvčích, tj. téměř 68 %.

Velmi podobný výsledek vyplynul z analýzy slova *hnědooký*, jež s rázem vyslovilo 11 osob, naopak bez něj 29 respondentů. Graf č. 16 níže ukazuje, že v začátečnických kategoriích byl vysloven ráz pouze jednou, vyšší procenta lze pozorovat u skupin úrovní B (přibližně 38 %) a C (přibližně 44 %), přesto je zastoupení správných realizací poměrně malé.

Graf č. 16 – realizace rázu ve slově *hnědooký*.

Při čtení prepozice a substantiva byl větším množstvím dotázaných ráz proveden. *V okně* vyslovilo jako [v ?okně] (nebo [f ?okně], avšak asimilaci znělosti bude věnována kapitola níže) 35 respondentů, tzn. ve všech skupinách ráz realizovalo přes 80 % osob. Obdobná spojení *na okně* a *do okna* byla taktéž vyslovena s rázem převážnou většinou účastníků výzkumu, [na ?okně] bylo přečteno 33× (tzn. zbylých 7 realizací bylo bez rázu) (viz Graf č. 17), [do ?okna] bylo artikulováno 32× (tj. 8 mluvčích ráz nevyslovilo).

Graf č. 17 – realizace rázu ve spojení *na okně*.

Korektně s rázem byla vyslovena většinou dotázaných i jiná kombinace prepozice a substantiva, *kolem Olomouce*, a to 90 % z nich. Bez rázu bylo substantivum *Olomouc* za předložkou přečteno pouze 4 respondenty, z toho 3 osobami náležejícími do skupiny úrovně C a jedním mluvčím kategorie B.

Provedla jsem též analýzu spojení *k Evě*, ale jak bylo uvedeno výše, několik respondentů jméno *Eva* přečetlo s prejotací jako [jéva] (12). Ze zbývajících 28 osob ráz vyslovilo 26 dotázaných.

Dva souvislé texty, jež se nacházejí za izolovanými slovy na konci dokumentu určeného k přečtení, využívám spíše k ověření jevů popisovaných na jednotlivých výrazech, avšak považuji za vhodné zde pro příklad uvést realizaci rázu uprostřed věty. V textu byla věta: „*Chodím se koupat a opalovat*“, zde by tedy měly být vysloveny dva rázy, a to následovně: [ʔa ɔopalovat]. Vyslovení obou rázů bylo zaznamenáno u 22 respondentů (3 z kategorie pre-A1, 5 z kategorie A, 8 z kategorie B, 6 z kategorie C). Dále 11 oslovených přečetlo ráz pouze před spojkou *a* (tj. jako [ʔa opalovat], před verbem *opalovat* byl ráz realizován 2×, jeden mluvčí artikuloval výrazy bez rázu. U zbývajících 4 osob nebylo možné pojednávaný jev vyhodnotit.

V případě realizace, respektive nerealizace rázu nelze konstatovat větší zastoupení korektních výslovností se stoupající jazykovou úrovní, naopak některá spojení byla vyslovena bez rázu pouze mluvčími pokročilých jazykových úrovní. Z výsledků je zřejmé, že pro Ukrajince, kteří se učí česky, je jednodušší a přirozenější vyslovit ráz

na hranici slova mezi prepozicí a substantivem než jeho artikulace uvnitř slova. Domnívám se, že několik z nich realizovalo ráz bezděčně, aniž by o něm byli poučeni. U začátečníků byl nadto ráz realizován pravděpodobně i vlivem pomalejší četby, jelikož kvůli tomu od sebe slova (a i slabiky) více oddělovali. Menší procento osob realizujících ráz uprostřed slova podle mého názoru koresponduje s užíváním rázu českými rodilými mluvčími, pro něž taktéž není vyslovení této hlásky samozřejmé.

5.3.2.2 Změny vlivem hláskového okolí

V této kapitole jsou podrobně vyhodnoceny hláskové změny a jejich realizace, zaměřuji se na asimilaci znělosti a artikulace a měkčení konsonantů.

Asimilace znělosti

V češtině je zvykem, že se znělé párové hlásky na konci slova (a v kombinaci s neznělým konsonantem) desonorizují. V ukrajinštině toto pravidlo neplatí, na konci slov i uprostřed slova před neznělou hláskou se znělé konsonanty ponechávají (až na výjimky, viz kapitola na str. 28 o asimilaci znělosti v ukrajinštině). Obdobně jako v češtině se mění neznělá hláska na znělou, pokud za ní následuje znělý konsonant. Například v obou jazycích existuje slovo *prosba* (*просьба*), vyslovované [prozba].

Realizaci asimilace znělosti na různých pozicích ve slově i na hranici slov jsem analyzovala v těchto výrazech: *kdy*, *kde*, *kdo*, *zpívej*, *posbírat*, *jed*, *běž*, *k domovu*, *v tramvaji*, *z Francie*, *v květnu*, *v okně*, *v úterý* apod.

Asimilace znělosti na začátku a uprostřed slova

Výrazy *kdy*, *kde*, *kdo* byly vysloveny převážně [gdi], [gde], [gdo], tedy počáteční neznělé *k* bylo asimilováno vlivem *d*, konkrétně [gdi] bylo artikulováno 36×, [gde] 37× a [gdo] 35×, nekorektně s *k* byla pojednávána slova přečtena pouze osobami úrovní pre-A1 a A. Jedna respondentka z úrovně B vyslovila hlásku, jež byla vnímatelná na pomezí znělého a neznělého *k*.

Při četbě výrazu *posbírat* bylo třeba provést stejný typ asimilace znělosti, a tedy vyslovit [pozbírat]. Tato realizace byla zjištěna u 26 dotázaných (z toho 18 mluvčích jazykových úrovní B a C a 8 z úrovní pre-A1 a A). Nekorektní [posbírat] s neprovedenou asimilací bylo zaznamenáno u 13 respondentů.

Verbum *zpívej* bylo správně vysloveno jako [spívej] 27 mluvčími, přičemž korektní artikulaci provedla více než polovina dotázaných všech kategorií (4 z 6 osob úrovně pre-A1, 6 z 9 osob úrovně A, 10 z 16 osob úrovně B, 7 z 9 osob úrovně C).

S ohledem na pravidla asimilace znělosti v ukrajinštině by bylo možné předpokládat, že mluvčí budou ve větším počtu provádět změny neznělých konsonantů na znělé, a naopak neprovedou změnu ze znělé souhlásky na neznělou. Tato domněnka se však nepotvrdila. Výsledky realizací hláskové změny ve slovech *zpívej* a *posbírat* jsou velmi podobné. Podle mého názoru nebyly konsonanty ve výslovnosti některých mluvčích asimilovány z důvodu přílišné snahy o korektní výslovnost (zejména u respondentů pokročilých úrovní) či kvůli scházějícímu poučení (u začátečníků).

Asimilace znělosti na konci slova

Již bylo uvedeno, že na konci slova nedochází v ukrajinštině k neutralizaci znělosti, proto je v této části vyhodnoceno, zda byla realizována v českých slovech. Analýza byla provedena na slovech *jed* a *běž*.

V souvislosti s rozbořem substantiva *jed* je důležité upozornit, že se tento výraz nacházel v textu v sousedství slova *jet*, což mohlo mít na konečnou výslovnost vliv. Přesto byla 75 % dotázaných (tj. 30 osob) správně provedena asimilace znělosti na konci slova a přečetli [jet] (tzn. při četbě vyslovili dvakrát za sebou [jet]). Mylná artikulace popisovaného slova byla vyhodnocena 9×, přičemž se chyby dopustili 4 dotázaní skupiny jazykové úrovně A, 4 úrovně B a jeden úrovně C (z těchto výslovností bylo 5× bylo přečteno [jedə]).

Větší chybovost jsem zpozorovala při poslechu verba *běž*, které bylo korektně vysloveno [bješ] 22 mluvčími (z toho 17 kategorie B a C). Naopak neutralizaci znělosti na konci slova nerealizovalo 9 respondentů úrovně pre-A1 a A a 8 oslovených úrovní B a C (tj. celkem 17 jedinců).

Souvislý text obsahoval několik výrazů, v nichž měla být neutralizace znělosti na konci slova realizována, např. *hned*, *rád*, *když*. Pouze 3 z dotázaných neprovedli v těchto slovech hláskovou změnu (jeden z kategorie pre-A1, a to ve všech zmíněných slovech, a 2 kategorie B ve spojení *když*, tzn. vyslovili [gdiž]). Z tohoto důvodu se domnívám, že výše uvedené výsledky realizace slov *jed* a *běž* jsou velmi ovlivněny soustředěním respondentů na správnou výslovnost a povědomím o nahrávání jejich

projevu. Podle mého názoru by počet chybných realizací pojednávaných slov byl nižší, jednalo-li by se o běžnou komunikaci.

Asimilace znělosti v kombinaci s prepozicí

Neznělá nevokalizovaná prepozice měla být sonorizována ve spojení *k domovu*, tuto změnu korektně provedlo 35 respondentů (přičemž zastoupení měli mluvčí všech kategorií), pouze 4 osoby kategorie pre-A1, resp. A, a jeden dotázaný kategorie B vyslovili [k domovu].

Naopak namísto znělého konsonantu měly být vysloveny nezněle vlivem následujícího substantiva předložky v těchto příkladech: *v tramvaji*, *v květnu* a *z Francie*. S realizovanou asimilací znělosti přečetlo výraz jako [f tramvaji] 31 respondentů, a to 9 osob jazykové úrovně C, 14 osob úrovně B, 6 úrovně A a 2 úrovně pre-A1. Chybné čtení [v tramvaji] provedlo 7 dotázaných (z toho 5 začátečníků). U 2 jedinců tento jev nebylo možné vyhodnotit, protože z důvodu nedbalého čtení přečetli jinou hlásku.

Při vyslovení *v květnu* taktéž většina mluvčích asimilovala hlásku [v] na neznělé [f], konkrétně 28 respondentů (z nich 18 náleželo do úrovně B a C), bez desonorizace realizovalo toto spojení 11 osob. Podrobnosti zobrazuje Graf č. 18.⁵⁰

Graf č. 18 – asimilace znělosti v ve spojení *v květnu*.

⁵⁰ V grafu je pouze možnost, že respondenti přečetli slovo *květen* (*květnu*) korektně, několik z nich (převážně začátečníků) vyslovilo [kvitňu] nebo [kvitňi] (srov. ukrajinské *в квітні* [v kvitňi]), avšak v této kapitole analyzuji realizaci asimilace znělosti, proto na tento jev není brán ohled.

S ohledem na skutečnost popisovanou výše, že v ukrajinštině konsonant *v* nemá neznělý protějšek *f*, jedná se o sonoru, je poměrně překvapivé, kolik oslovených (a to i začátečníků) asimilovalo hlásku [v] v předložce na neznělé [f]: v případě čtení [f kvjetnu] to bylo 70 %, [f tramvaji] dokonce přes 77 % z celkových 40 respondentů.

V textu se vyskytlo několik výrazů, v nichž k asimilaci dojít nemělo, jelikož prepozice byla tvořena znělým konsonantem a následující substantivum znělým konsonantem začínalo, popřípadě byly obě hlásky neznělé. V příkladech z *Brna*, *v dubnu* a *s tatínkem* žádný z respondentů (u nichž bylo možné výslovnost vyhodnotit) prepozici nijak nezměnil, všichni oslovení tak přečetli [z bɾna], [v dubnu] a [s taťínkem]. Téměř stejných výsledků bylo dosaženo při rozboru výrazů z *Norska* a *v létě* (tzn. za prepozicí se nacházel sonorní konsonant), výjimku tvořila pouze jedna respondentka (úroveň A), která přečetla [s norska], zbývající mluvčí správně hlásky neměnili a přečetli [z norska] a [v lét'e].

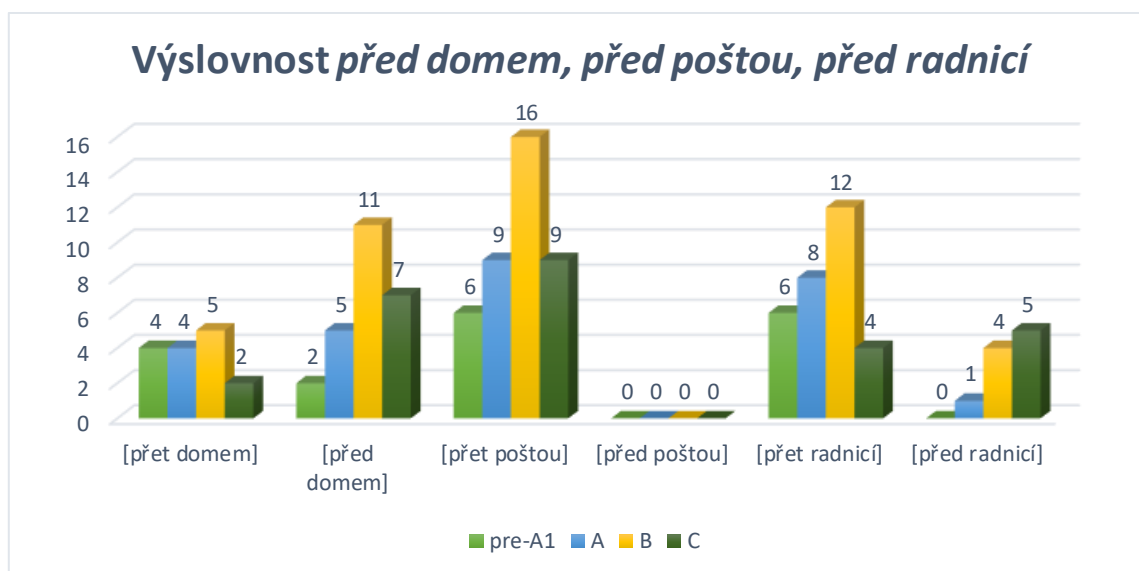
Následující příklady (*před domem*, *před poštou*, *před radnicí*), jež se v textu nacházely vedle sebe, výše zmíněné potvrzují pouze částečně. Ačkoli jednopísmenné znělé prepozice před znělým počátečním písmenem substantiva všichni respondenti přečetli zněle, jednoslabičné *před*, za nímž následovalo *domem*, realizovalo zněle pouze 25 mluvčích (z toho 18 úrovní B a C). 15× byla zaznamenána neutralizace znělosti na konci předložky, spojení tak bylo přečteno jako [přet domem]. U méně pokročilých oslovených tuto tendenci příkládám pomalejšímu čtení, jelikož většina z nich vyslovila [přet], následovala krátká pauza a až poté [domem].

Podobně i při analyzování *před radnicí* jsem nezaznamenala jednoznačné výsledky jako u spojení z *Norska* a *v létě*, 75 % oslovených (tj. 30) desonorizovalo koncové *d* a přečetlo [přet rad'nicí], 10 respondentů artikulovalo [před rad'nicí]⁵¹, a to zejména osoby pokročilejších jazykových úrovní B a C. Kombinace prepozice a substantiva *před poštou* byla všemi dotázanými realizována jako [přet poštou].

Podrobnější informace a počty realizací různých jazykových kategorií zobrazuje Graf č. 19.⁵²

⁵¹ Tento způsob výslovnosti je typický pro Moravany, avšak dle ortoepických pravidel není správný, před sonorním konsonantem by měla být vyslovena hlásky neznělá.

⁵² Upozorňuji na mimořádně jiné značení, pro lepší přehlednost vertikální osa neznázorňuje jazykové úrovně, ale varianty realizací.

Graf č. 19 – asimilace znělosti ve spojeních *před domem, před poštou, před radnicí*.

Asimilace znělosti před rázem

Realizace asimilace znělosti před rázem byla analyzována na výrazech *v okně* a *v úterý*. Ráz při četbě *v okně* artikulovalo 35 respondentů, 22 z nich prepozici neasimilovalo a vyslovilo [v ʔokně], takto bylo spojení realizováno převážně mluvčími začátečnických kategorií (5× osobami úrovně pre-A1, 7× úrovně A, 9× úrovně B a 1× úrovně C). Variantu [f ʔokně] vyslovilo 13 oslovených Ukrajinců.

Ráz při čtení *v úterý* realizovalo 34 osob, přičemž 16 z nich vyslovilo [v ʔúterí] a zbylých 18 [f ʔúterí]. Stejně jako v předchozím případě větší zastoupení těch, kteří asimilovali předložku na neznělou hlásku, bylo ve vyšších úrovních B a C.

Asimilace znělosti – dílčí závěr

Přestože je v češtině častější ztráta znělosti znělých konsonantů v porovnání s ukrajinštinou, pro ukrajinské mluvčí není obtížné neutralizaci znělosti realizovat. Domnívám se, že u začátečnicků byla asimilace znělosti (ať už změna ze znělé hlásky na neznělou či naopak) prováděna z velké části neuvědoměle, přesto ji v mnoha případech realizovali přirozeně dle pravidel české spisovné výslovnosti. U osob pokročilejších úrovní může mít na asimilování hlásek vliv také percepce českých mluvčích a napodobení jejich mluveného projevu.

Na základě výzkumu se ukázalo, že převážná část respondentů asimilaci znělosti realizovala. Pokud ve slově či na hranici slov hlásková změna provedena nebyla,

přikládám to – jak jsem naznačila výše – přílišné snaze o korektní výslovnost a pomalejšímu čtení, jehož součástí byly pauzy mezi slovy (ve složitějších slovech i mezi slabikami).

Asimilace artikulace

Asimilaci artikulace se v práci budu věnovat pouze okrajově. V teoretické části byla uvedena pravidla změny hlásek vlivem místa či způsobu artikulace v češtině i ukrajinštině. V této podkapitole se zaměřuji na výslovnost zdvojených souhlásek a asimilaci místa a způsobu artikulace při realizaci sousedních hlásek.

Výslovnost zdvojených konsonantů

Jak bylo uvedeno výše, v češtině je zvykem zdvojené souhlásky vyslovovat jednotně, pokud již hranice na předělu slovního základu a sufixu není pociťována, v textu se se zdvojenou hláskou vyskytla například slova *denní*, *ranní*, *Anna* a *nejjasnější*. V ukrajinštině by však zdvojené souhlásky měly být vždy vysloveny, což se při analýze slova *denní* potvrdilo. Při čtení výrazu *denní* přečetlo zdvojeně [deňní] více než 90 % dotázaných (37), pouze 3 osoby tedy vyslovily [deňí], všechny jazykové úrovně C. Také výrazy *ranní* a *Anna* byly převážnou většinou mluvčích vysloveny se zdvojeným *n*, popř. *ň*.

V adjektivu *nejjasnější* hranice mezi prefixem a kořenem slova zřejmá je, a proto by se toto slovo mělo vyslovit se dvěma *j*. Více než 80 % respondentů přečetlo [nejjasnější], tedy *j* ve výslovnosti zdvojilo.⁵³ Zjednodušeně, pouze s jedním *j*, slovo artikulovali 3 oslovení kategorie C, což bylo pravděpodobně způsobeno nedbalou výslovností.

⁵³ V tomto případě je nutné upozornit na skutečnost, že tento výraz byl do textu zařazen později, a to na základě zkušenosti z analýzy již dostupných nahrávek, v průběhu výzkumu se ukázalo, že by bylo vhodné ověřit i tento jev. Z důvodu pozdějšího zařazení nebyl čten všemi respondenty, nýbrž jen 17 (zastoupení jednotlivých jazykových úrovní bylo následující: 3 osoby kategorie A, 6 kategorie B, 8 kategorie C, v kategorii pre-A1 rozšířenou verzi textu neměl k dispozici nikdo). Tento fakt je významný, jelikož má vliv na procentuální zastoupení správných a chybných výpovědí.

Asimilace místa a způsobu artikulace

Změna místa tvoření v závislosti na hláskovém okolí byla analyzována na výrazu *s tatínkem* a dále *dětský*, *větší* a *dcera*. Poslední tři jmenovaná slova však četlo pouze 17 respondentů (viz pozn. pod čarou č. 53), relevance těchto výsledků je tím snížena.

Při korektní realizaci spojení *s tatínkem* by mělo být vysloveno velární *n* (tj. [ŋ]), nikoli *n* prealveolární, nezměněné hláskovým okolím. Z četby českého textu ukrajinskými mluvčími a následné analýzy vyplývá, že tento způsob výslovnosti je zcela přirozený i pro nerodilé mluvčí, všichni oslovení respondenti (tj. 40) přečetli korektně [s taťiŋkem].

Adjektivum *dětský* bylo všemi dotázanými (kteří tato slova četli, tj. 17 osob) vysloveno zjednodušeně jako [d'eckí], také tuto změnu lze tedy považovat za bezděčně (samozřejmě) realizovatelnou. V tomto případě však pro jednoznačné konstatování chybí větší zastoupení mluvčích začátečnických úrovní.

Také substantivum *dcera* bylo převážnou částí respondentů artikulováno zjednodušeně. Ze 17 osob [cera] vyslovilo 14, ze 3 plných realizací pocházely 2 od mluvčích úrovně B (vysloveno [tcera]) a jeden od začátečníka úrovně A.

Naopak výraz *větší* byl většinou oslovených přečten jako [vjetší], nezjednodušili tedy výslovnost a přečetli všechny hlásky, konkrétně se jednalo o 15 (ze 17) osob. Pouze dva respondenti nejpokročilejší úrovně C vyslovili [vječí] a namísto dvou hlásek realizovali pouze jednu.

S ohledem na výše uvedené lze konstatovat, že některé změny jsou pro Ukrajince učící se česky přirozeně realizovatelné a bez obtíží (a v souladu s pravidly) výslovnost zjednoduší. Naopak na artikulaci zdvojených souhlásek jsou ukrajinští mluvčí natolik navyklí, že se objevuje i u pokročilých jednotlivců kategorie C, u nichž (na rozdíl od začátečníků) nepředpokládám, že by o správné české výslovnosti nebyli informováni.

Jiné závěry si nedovoluji tvrdit, jelikož by bylo vhodné tyto jevy analyzovat na větším počtu respondentů.

Měkčení konsonantů

Jak bylo již uvedeno, v ukrajinštině je mnoho konsonantů, které tvoří tzv. měkkostní dvojici měkký–tvrdý, v češtině jsou pouze tři (*t-t'*, *d-d'*, *n-ň*). Proto bylo možné předpokládat, že „palatalizovatelné“ souhlásky budou ukrajinskými mluvčími měkčeny i v těch případech, v nichž to v češtině není žádoucí.

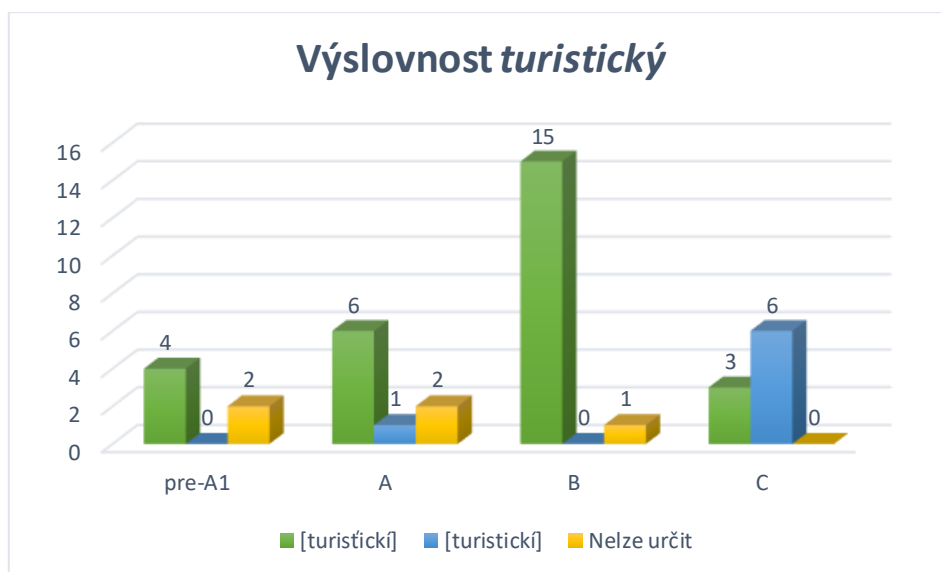
Měkké *t'*, *d'* a *ň* v ukrajinštině existuje stejně jako v češtině, avšak v ukrajinštině se jedná o prealveolární konsonanty, v češtině palatální – tímto rozdílem se dále zabývat nebudu, jelikož je sice při pozorné percepci slyšitelný, ale nepůsobí obtíže v porozumění. Z důvodu existence těchto hlásek v obou jazycích a podobných pravidlech jejich výslovnosti se domnívám, že jejich realizace bude pro dotázané Ukrajince snadná. Toto tvrzení jsem ověřila na rozboru slov *denní*, *nic*, *díky* a *ticho*. U žádného z těchto slov jsem nezaznamenala chybnou artikulaci, všichni správně vyslovili [deňí], [ňic], [d'íki] a [t'ixo].

Výraznou odlišností češtiny a ukrajinštiny je však výslovnost přejatých slov, jež obsahují kombinaci konsonantů *t*, *d*, *n* a vokálu *i*. V ukrajinském jazyce se měkčí konsonanty také v původem cizích slovech, v češtině nikoli. Výzkum ukázal, že měkkou výslovnost uvedených konsonantů mají Ukrajinci silně vžitou. V textu, který oslovení četli, se vyskytly výrazy: *turistický*, *rádio*, *optika*, *univerzita* a *gramatika*, v ukrajinštině existují obdobná slova: *туристичний* (čteno [turis'tyčnyj]), *радіо* ([r'ád'io]), *оптика* ([optyka], *університет* ([uňiversytét]) a *граматика* ([hra'mátyka]). Je nutné si všimnout, že v ukrajinštině se některé z těchto výrazů píší s tvrdým *y* (*туристичний*, *оптика*, *граматика*) a také se tak vyslovují.

Tvrdá výslovnost hlásky [t] v substantivech *optika* a *gramatika* byla u několika respondentů realizována více než v jiných slovech. Celkem 12 osob (kategorií B a C) přečetlo [ʔoptika], 27× byla upozorována měkká výslovnost [ʔopt'ika], a to zejména dotázanými úrovní pre-A1, A a B (z této pokročilejší úrovně dokonce měkce vylovilo [ti] 12 mluvčích). Bez měkčení byl výraz *gramatika* realizován 15 respondenty (2 z kategorií pre-A1 a A, 5 z kategorie B a 8 z kategorie C), naopak [gramat'ika] 24 oslovenými.

Tvrdé *t* by mělo být realizováno také v ukrajinském překladu slova *turistický*, avšak v tomto případě při čtení českého textu vyslovilo [turistickí] pouze 7 osob (z toho 6

úrovně C a jeden překvapivě úrovně A). Celkem 28 dotázaných chybně artikulovalo měkké *t'*. V tomto slově však mnoho z mluvčích chybovalo, došlo ke zkomolení slova, přehrknutí, či vyslovení ukrajinského nebo ruského slova, viz Graf č. 20.

Graf č. 20 – měkčení konsonantu *t* ve slově *turistický*.

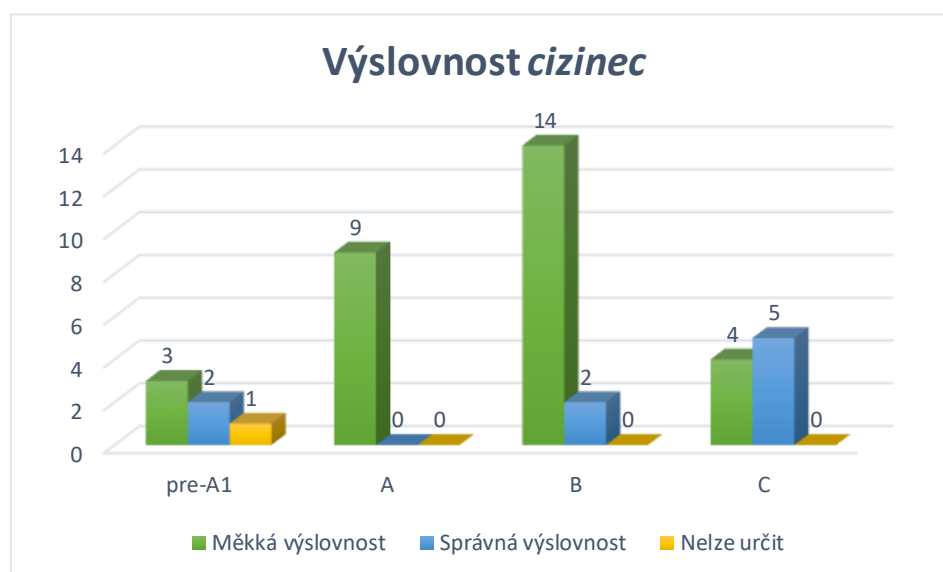
Přestože je tedy v právě analyzovaných slovech vyslovováno tvrdé *t* v ukrajinštině i v češtině, ukázalo se, že mnoho respondentů analogicky s ostatními výrazy (*univerzita*, *rádio* apod.) konsonant předcházející měkkému *i* palatalizovala, což je pravděpodobně dáno zápisem v češtině, v níž se píše ve všech podobných přejatých slovech shodně vokál *i*. Je však třeba dodat, že počet správných artikulací byl vyšší než ve slovech *rádio* a *univerzita*.

V substantivu *rádio* měkčilo konsonant *d* 33 oslovených všech jazykových úrovní (4 z úrovně pre-A1, 9 z A, 16 z B a 4 z C), správná výslovnost byla detekována pouze 6× (z toho 5× mluvčími kategorie C a překvapivě jedním z kategorie pre-A1). *Univerzita* byla vyslovena jako [ʔuniverzita] 34 osobami, většina respondentů ve všech skupinách tedy ve výslovnosti tohoto slova chybovala. Korektně [ʔuniverzita] přečetlo pouze 5 oslovených.

Dále jsem analyzovala slova, v nichž se vyskytly konsonanty v češtině „nepalatalizovatelné“ před vokály *i* a *e*, u nichž jsem zaznamenala v několika případech nežádoucí měkčení. Jednalo je například o výrazy *panáček*, *v létě*, *cizinec*, *do rákosí*.

Při čtení substantiva *panáček* (podobně také *palouček*) jsem vyhodnotila u 34 výpovědí měkčení konsonantu *č* (ve srovnání s tím, jak by ho četl rodilý mluvčí češtiny), této chyby se dopustili respondenti všech kategorií. Pouze 6 dotázaných (4 z úrovně C a po jednom úrovní B a A) hlásku [č] neměkčilo. Ve spojení *v létě* jsem zaznamenala více korektních realizací slabiky [le], a to 27 (oproti 12 měkkým).

Velká část oslovených Ukrajinců palatalizovala konsonanty, jež předcházely měkkému *i*. Z rozboru slova *cizinec* vyplynulo, že hlásky [c] a [z] měkčilo v tomto slově 75 % mluvčích, přečetlo tedy [cizinec]. Převážná část korektních realizací pocházela od respondentů úrovní B a C (7 z celkových 9), jak zobrazuje následující Graf č. 21.

Graf č. 21 – měkká výslovnost slova *cizinec*.

Analýza slova *rákosí* (v textu v kombinaci s prepozicí: *do rákosí*) potvrzuje vše výše uvedené, opět pouze malá část dotázaných neměkčila konsonant *s* (15 %, tj. 6 osob, z toho 5 úrovně C) v porovnání s měkkou výslovností [rákosí] 34 mluvčími.

S ohledem na výše uvedené výsledky lze konstatovat, že mateřský jazyk respondentů zde působil pozitivně i negativně. Ukrajinci nemají potíže vyslovit měkké *t', d', ň*, jež by zejména pro neslovanské národy bylo méně intuitivní. Avšak vlivem negativní interference palatalizují také hlásky, které v češtině měkčit nelze. Tento jev hodnotím jako problematický, jelikož se mylných výslovností dopouštějí mluvčí všech jazykových kategorií, a přestože jednotlivci úrovně C již realizují i správné

hlásky (tj. neměkčené), nejedná se o takový vzestup (ve srovnání s méně pokročilými kategoriemi) jako u jiných výslovnostních jevů.

5.3.3 Suprasegmentální jevy – přízvuk

Ze suprasegmentálních jevů byl podroben analýze jen slovní přízvuk. Výše byly uvedeny odlišnosti mezi kladením přízvuku v češtině a ukrajinštině a jeho funkcí. Z toho důvodu předpokládám, že správné přízvukování pro mluvčí z Ukrajiny nebude snadné. Tuto domněnku ověřuji na izolovaných slovech (dvou a víceslabičných) a slovních spojeních (taktech), v nichž ne všechna slova v češtině nesou přízvuk (předklonky a příklonky).

Přízvuk ve dvouslabičných slovech

Zaměřila jsem se na dvě dvouslabičná slova, a to *paní* a *umýt*, při nichž jsem dospěla k výrazně jiným výsledkům. Ve výrazu *paní* správně kladli přízvuk na první slabiku všichni dotázaní (někteří také protáhli vokál *a* a naopak zkrátili vokál *i*, ale v této kapitole bude rozebírán pouze přízvuk, nikoli chybná realizace kvantity).⁵⁴ Sloveso *umýt* korektně vyslovilo 12 osob, přičemž 5 z nich náleželo do úrovně C, 6 do úrovně B a jeden do úrovně pre-A1. Celkem 70 % respondentů tedy artikulovalo slovo s přízvukem na druhé slabice, přečetlo [ʔu'mít] (nebo [ʔu'mýt]). S výjimkou kategorie C většina z oslovených v rámci ostatních skupin tedy realizovala přízvuk mylně. Na pochybení velké části mluvčích mohla mít vliv diakritika, tedy čárka nad vokálem *y*.

Přízvuk ve tříslabičných slovech

Z tříslabičných slov obsažených v textu jsem se zaměřila na výrazy *přestávat*, *palouček*, *protože*. Sloveso *přestávat* (viz Graf č. 22) bylo korektně vysloveno (tj. [přestávat]) 27 respondenty (z toho 19 pocházelo z kategorií B a C). Dále jsem zaznamenala realizace [přes'távat] a [přesta'vat], na druhou slabiku kladlo přízvuk 6 osob (z toho 3 úrovně B a po jednom z ostatních úrovní), na poslední slabiku 7 dotázaných (3 z kategorie pre-A1, 2 z kategorie B a po jednom kategorií B a C).

⁵⁴ Chybná realizace kvantity je analyzována výše, str. 57.

Graf č. 22 – realizace přízvuku ve slově *přestávat*.

Správným přízvukováním spojky *protože* se prezentovalo 23 respondentů (2 úrovně pre-A1, 4 úrovně A, 8 úrovně B a 9, tj. všichni, úrovně C). Naopak 30 % (tj. 12) oslovených přečetlo důraz na slabice [to] (tzn. [pro'tóže]) a 10 % na slabice poslední (tzn. vyslovilo [proto'žé]), celkové zastoupení chybných realizací přízvuku bylo tedy 40 % ze 40 dotázaných.

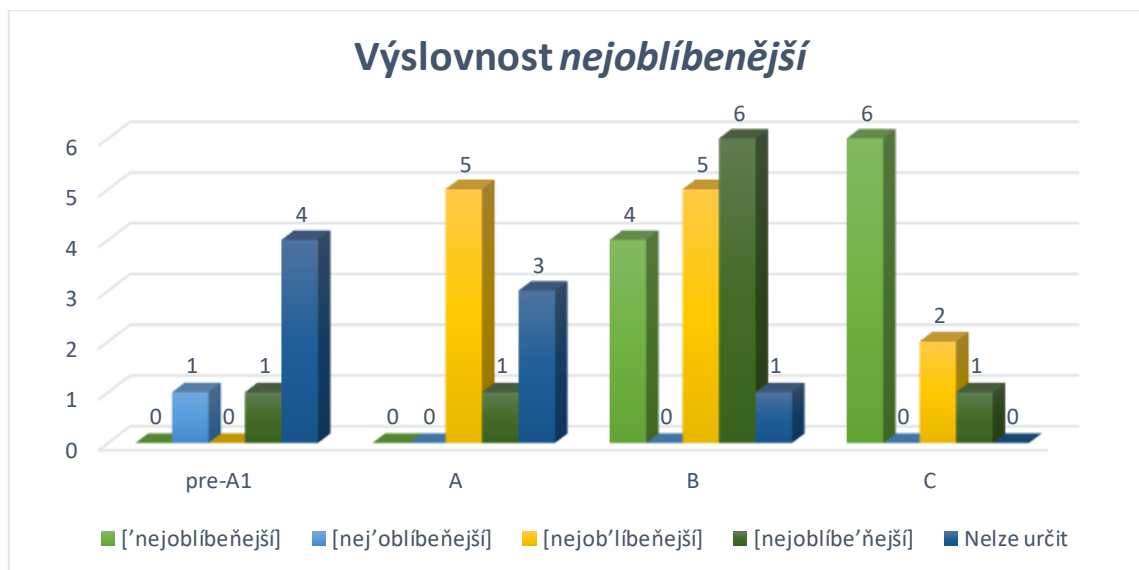
Při artikulaci substantiva *palouček* byl vyhodnocen největší podíl mylného kladení přízvuku, a to 65 %, jelikož 25× bylo vysloveno [pa'louček] a 1× [palouček]. Pouze 13 respondentů korektně přečetlo ['palouček] s přízvukem na první slabice (z toho 10 úrovní B a C).

Přízvuk ve čtyř- a víceslabičných slovech

Vyhodnocení přízvukování u slov delších tří slabik bylo obtížnější, protože pro některé respondenty, zejména ze začátečnických skupin, bylo obtížné slovo vyslovit, proto jej často slabikovali, a tak přízvuk nebylo možné určit. Kladení přízvuku jsem analyzovala v následujících slovech: *telefonují, kamarádka, nejoblíbenější*.

Adjektivum *nejoblíbenější* nebylo pro ukrajinské mluvčí snadné přečíst, proto mnoho z nich (8) při čtení slabikovalo, a tudíž u nich není možné určit přízvuk. U tohoto slova jsem také upozorovala nejvíce variant pozic přízvuku. Pouze 10 respondentů (všichni z kategorií B a C) přečetlo ['nej'oblíbeňejší] s důrazem na první slabice. Jeden dotázaný vyslovil [nej'oblíbeňejší], 12× bylo zaznamenáno

přízvukování na slabice [lí], tzn. slovo bylo realizováno jako [nejʔob'líbeňejší]. A dále 9 osob vyslovilo [nejʔoblíbe'ňejší], tj. přečetli předposlední slabiku jako přízvučnou.⁵⁵ Více viz Graf č. 23.

Graf č. 23 – realizace přízvuku ve slově *nejoblíbenější*.

V přízvukování slova *kamarádka* chybovalo 75 % mluvčích, jelikož realizovali přízvuk na třetí slabice, přečetli [kama'rátka]. Pouze 8 ze 40 respondentů korektně kladlo přízvuk na první slabiku, vyslovilo ['kamarátka], jednalo se jen o osoby pokročilé jazykové úrovně, konkrétně 7 z nich náleželo do kategorie C a jeden do kategorie B. U dvou dotázaných nebylo možné přízvuk vyhodnotit.

Podobně ve výrazu *telefonují* byl většinou oslovených realizován přízvuk na jiné pozici, než je v češtině žádoucí, 23 respondentů přečetlo [telefo'nují]. Správnou pozicí přízvuku se v pojednávaném slově prezentovalo 13 osob (z toho 8 mluvčích úrovně B a C). Čtyři oslovení sloveso četli po slabikách, a proto nebylo možné přízvuk určit.

Analýza předchozích výrazů ukázala, že velkému množství Ukrajinců činí obtíže správné přízvukování. Správná realizace přízvuku je nesnadná nejen pro začátečníky, nýbrž – jak se ukázalo – také pro nejpokročilejší jedince s jinak velmi vysokou jazykovou úrovní. V některých slovech na mylné kladení přízvuku mohla mít vliv

⁵⁵ Ve fonetické transkripci slova *nejoblíbenější* je značená realizace s rázem, mnoho respondentů však ráz nevyslovilo, jak je uvedeno výše v kapitole o rázu, str. 70 a dále.

diakritika (např. *umýt*, *kamarádka*), ovšem v některých případech byly přízvukovány slabiky, aniž by obsahovaly dlouhé vokály (ty však často byly dlouženy samotnými respondenty), např. v substantivu *paní* nechyboval v kladení přízvuku žádný dotázaný, ale mnoho z nich protáhlo první vokál, a tak vyslovilo [ˈpáni],⁵⁶ či ve slově *protože*, které bylo několikrát mylně realizováno jako [proˈtóže].

V přízvukování jsem nezpozorovala žádné pravidelnosti, a proto se domnívám, že je pro ukrajinské mluvčí velmi obtížné klást správně přízvuk v českých slovech, zejména pokud je přízvukná slabika krátká a slovo obsahuje i slabiku dlouhou. Lze pozorovat jisté zlepšení se stoupající jazykovou úrovní, ale přesto je množství chybných realizací přízvuku vysoké i v pokročilých skupinách.

Přízvuk ve výrazech s prepozicí

Dále jsem se zaměřila také na výrazy v kombinaci s předložkou, na nichž jsem přízvukování zkoumala. Podrobila jsem rozboru spojení s jednoslabičnou prepozicí: *na okně*, *na náměstí* a dvouslabičnou prepozicí: *kolem města*, *kolem Olomouce*, *kolem hospodářství*.

Na okně bylo velkou částí respondentů vysloveno s přízvukem na první slabice substantiva (tzn. [na ˈokně]), a to 22 z celkových 40, zastoupení zde měly všechny kategorie. Výraz přečetlo 13 osob s přízvukem na poslední slabiku jako [na ˈokˈně] (z toho 5 pokročilejší úrovně B, 8 úrovně pre-A1 a A). Pouze 6 dotázaných (a to pouze z kategorie B a C) kladlo přízvuk správně na prepozici.

V četbě spojení předložky a substantiva *na náměstí* byly zaznamenány tři varianty přízvukování, a to [ˈna námˈněstí], [na ˈnámˈněstí] a [na náˈmněstí]. První jmenovanou možnost realizovaly pouze 2 osoby kategorie C, dále 24 respondentů kladlo přízvuk na první slabiku substantiva (z toho 2 úrovně pre-A1 a A, 14 úrovně B a 6 úrovně C), zbývajících 16 oslovených přečetlo spojení s přízvukem na druhé slabice ([na náˈmněstí]).

Velký podíl korektního kladení přízvuku byl vyhodnocen při rozboru výrazů *kolem města*, jež korektně přečetlo jako [ˈkolem ˈmněsta] (nebo [ˈkólem]) 38 osob (tj.

⁵⁶ Při realizaci slova *paní* jako [ˈpáni] lze pozorovat již zmíněnou zakořeněnou spojitost přízvuku a kvantity. V tomto slově je však o to víc negativní, že způsobuje změnu významu: *paní* × *páni*.

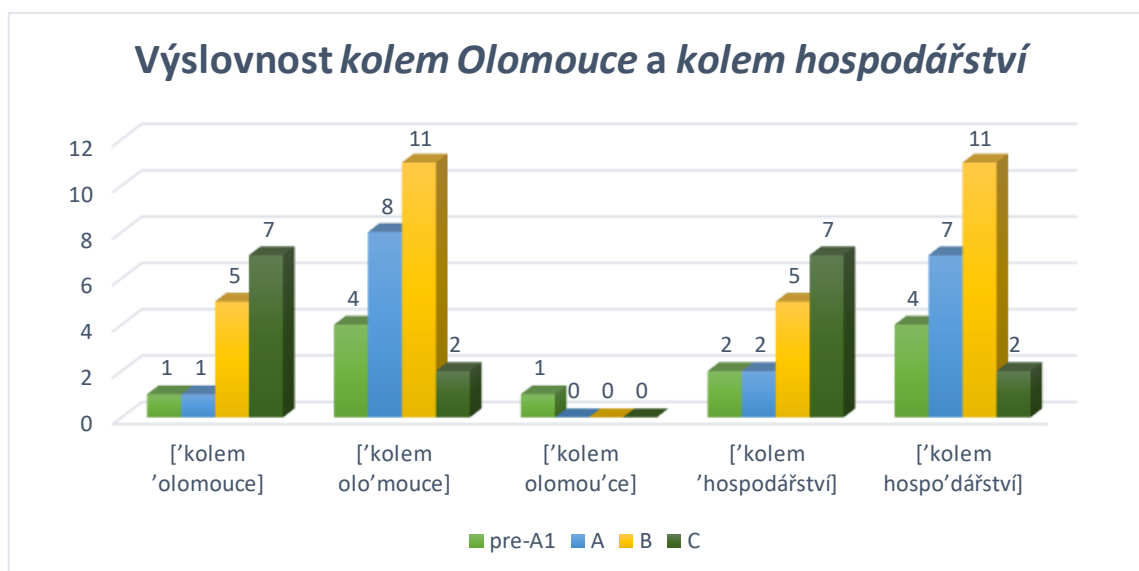
95 %), dva zbylí dotázaní přízvukovali mylně, a to [ˈkolem mňesˈta] a [koˈlem mňesˈta]. S ohledem na velký podíl korektních výpovědí se domnívám, že v tomto případě mohl kladně působit mateřský jazyk oslovených, jelikož v ukrajinštině existuje slovo *micmo* ([ˈmísto]), jež znamená *město* a jež je čteno s přízvukem taktéž na první slabice jako v českém překladu.

Naopak spojení *kolem Olomouce* i *kolem hospodářství* bylo převážnou částí respondentů vysloveno chybně, respektive s chybným kladením přízvuku. Správně [ˈkolem ʔolomouce] bylo realizováno 14× (přičemž největší podíl z tohoto počtu měla úroveň C, a to 7 osob, a dále B – 5 osob). Více než 60 % oslovených (25) přečetlo [ˈkolem ʔoloˈmouce], a mylně tak přečetli slabiku [moʊ] jako přízvučnou. Jeden dotázaný (z kategorie pre-A1) posunul přízvuk na poslední slabiku substantiva a vyslovil [ˈkolem ʔolomouˈce].

K podobným výsledkům jsem dospěla při analyzování spojení *kolem hospodářství*, v němž korektně realizovalo přízvuk 16 osob (opět převážně skupin B a C). Avšak 24 dotázaných přečetlo [ˈkolem hospoˈdářství], a to 4 z kategorie pre-A1, 7 kategorie A, 11 kategorie B a 2 kategorie C. V obou popisovaných spojeních (*kolem Olomouce* i *kolem hospodářství*) je viditelná tendence klást přízvuk na samohlásku, v níž se nachází dlouhý vokál (či diftong).

Výsledky zkoumání přízvukování *kolem Olomouce* a *kolem hospodářství* zobrazuje následující Graf č. 24.⁵⁷

⁵⁷ Upozorňuji na jiné uspořádání grafu, než je v této práci běžné z důvodu větší přehlednosti.

Graf č. 24 – realizace přízvuku ve spojeních *kolem Olomouce* a *kolem hospodářství*.

Zajímavé je sledovat, že velké množství dotázaných kladlo přízvuk na předposlední slabiku ve slovech delších než tříslabičných, například ve výrazech *kamarádka* (75 % realizovaných přízvuků na [rád]), *telefonují* (více než 57 % přízvuků kladených na [nu]), *kolem Olomouce* (více než 62 % důrazů na slabice [moŭ]), *kolem hospodářství* (60 % výpovědí s přízvukem na [dář]). S ohledem na charakter přízvuku v ukrajinštině a jeho nestálou pozici se však lze domnívat, že toto časté přízvukování předposlední slabiky je pouze náhodné.

Proklitika a enklitika

Proklitika a enklitika jsou slova, jež nenesou vlastní přízvuk, ale tvoří s předchozím či následujícím výrazem tzv. přízvukový takt. Text čtený respondenty obsahoval následující příklady, na nichž lze zkoumat enklitika: *učil se, znám ji, vítám vás, nezajímá mě to, šel jsem tam, dal jsi mi to*.

Výzkum ukázal, že nerealizovat přízvuk na jednoslabičných slovech v pozici enklitik, které se objevily v uvedených příkladech, je přirozené i pro mluvčí-cizince. Ve výrazu *učil se* přízvukoval reflexivní zájmeno *se* pouze jeden dotázaný. Avšak kladení přízvuku ve slovese *učil* nebylo jednotné, 17× byl přízvuk proveden na první slabice, 21× na slabice druhé, a tak bylo přečteno [ʔu'čil]. Obdobně v kombinaci slovesa a zájmena *znám ji* bylo většinou respondentů korektně vysloveno *ji* bez přízvuku, a to 37 osobami.

V dalším příkladu *vítám vás* již dva respondenti realizovali dva přízvuky, a to jako [ˈvítám ˈvás] (z kategorie pre-A1 a B). Opět se vyskytly dvě varianty provedení přízvuku ve slovese *vítám*, 18 dotázaných přečetlo [ˈvítam], dalších 18 vyslovilo [viˈtám], přičemž v tomto slově chybovali jednotlivci všech jazykových úrovní.

V přízvukovém taktu *nezajímá mě to* měl být správně kladen přízvuk na první slabiku slovesa (tzn. [ˈnezajímá mňe to]), tímto způsobem přečetlo zmíněný příklad 5 mluvčích (3 kategorie C, po jednom kategorií A a B). Jeden respondent realizoval druhou slabiku jako přízvučnou ([neˈzájima mňe to]). V 9 případech bylo zaznamenáno přízvukování slabiky [jí] ([nezaˈjíma mňe to]), a to jednotlivci úrovní A a B. Nejčteněji byl přízvuk kladen na poslední slabiku slovesa ([nezajiˈmá mňe to], konkrétně 16×. Dále jeden z oslovených přečetl [nezajima ˈmňe to]. Z celkových 40 dotázaných 4 provedli přízvuk dvakrát (přečetli: [ˈnezajima ˈmňe to], [nezaˈjíma ˈmňe to] a [nezajiˈmá ˈmňe to]). Při analýze četby zbývajících 4 mluvčích nebylo možné přízvukování hodnotit.

Velká část respondentů realizovala dva přízvuky také ve spojeních *šel jsem tam* a *dal jsi mi to*. [ˈšel jsem ˈtam] přečetlo 16 respondentů, [ˈdal jsi mi ˈto] dokonce 24. Korektní výslovností s přízvukem pouze na prvním slově, tj. [ˈšel jsem tam] a [ˈdal jsi mi to], se prezentovalo v prvním případě 19, ve druhém 12 oslovených. Provedení přízvuku 4 dotázaných nebylo možné analyzovat.

Výše byly uvedeny výsledky zkoumání přízvuku v enklitikách, z nichž vyplývá, že pokud za plnovýznamovým výrazem následuje pouze jedno slovo, často není přízvuk korektně na tomto krátkém slově (příklonce) realizován. Pokud se již za výrazem, který nese přízvuk, nachází více jednoslabičných slov, objevuje se v mnoha případech přízvuk dvojí (viz *šel jsem tam*, *dal jsi mi to*).

Avšak přízvukování veškerých výrazů (dvou a víceslabičných) se ukazuje jako velmi problematické, tato podkapitola potvrzuje, že pro Ukrajince je velmi obtížné realizovat přízvuk ve všech slovech na první slabice. Taktéž samotné rysy českého přízvuku, při němž se nedlouží slabika, pouze je mírně zesílena, jsou pro tyto mluvčí těžko artikulovatelné. Nežádoucí prodlužování přízvučných (či slabik chybně realizovaných jako přízvučných) slabik a přízvukování hodnotím – na základě výsledků v této práci – jako nejvíce problematické, a tak je nutné je více procvičovat.

Závěr

Předkládaná diplomová práce se zabývala výslovností Ukrajinců učících se v současné době nebo v minulosti česky. Cílem bylo vyhodnotit jevy, které jsou pro ně potenciálně obtížné nebo naopak snadno realizovatelné. Dále byla zkoumána míra vlivu mateřského jazyka u respondentů různě jazykově pokročilých, zda se jejich výslovnostní kompetence s vyšší jazykovou úrovní zlepšují, anebo zda jsou v češtině takové jevy, jež činí potíže v artikulaci osobám všech kategorií.

V teoretické části práce byl popsán hláskový systém češtiny a ukrajinštiny, uvedení pravidel výslovnosti obou jazyků se ukázalo jako velice důležité pro zjišťování příčin chyb v realizaci českých hlásek ukrajinskými mluvčími. Nejprve jsem popsala české a ukrajinské vokály a charakterizovala je kvalitativně i kvantitativně. Kvantita vokálů je v ukrajinštině úzce spjata s přízvukem, není však významotvorná (na rozdíl od češtiny), a proto se nezapisuje diakritikou.

Největším rozdílem v artikulaci českých a ukrajinských konsonantů je odlišování měkkých a tvrdých konsonantů, čeština má pouze tři (*t-t'*, *d-d'*, *n-ň*), ale ukrajinština více (např. *c-c'*, *l-l'*, *r-r'*, *k-k'*, *b-b'*). Oproti ukrajinštině se v češtině vyskytuje jiná specifická hláska, a to ř.

Teoreticky byla popsána i funkce rázu v češtině, jeho obligatorní i doporučené použití. Zde byla shledána další rozdílnost, jelikož v ukrajinštině k předělům mezi slovy či slabikami pomocí rázu docházet nemá.

V další kapitole jsem se zaměřila na změny způsobené hláskovým okolím v obou pojednávaných jazycích a uvedla jsem, že např. v ukrajinštině neprobíhá (až na výjimky) neutralizace znělosti na konci slov a častěji je neznělá hláska pozměněna vlivem svého okolí na znělou než naopak. Asimilace místa a způsobu artikulace byla popsána taktéž, v obou jazycích probíhá za velmi podobných pravidel (avšak některé změny, které probíhají v češtině i v ukrajinštině, jsou v češtině považovány za nespisovné). Hláskovým okolím se mění i tvrdé konsonanty na měkké (výše byly uvedeny příklady měkkostních dvojic), a proto dochází k měkčení souhlásek v ukrajinštině mnohem hojněji než v češtině.

Ze suprasegmentálních jevů jsem se ve své práci zabývala pouze přízvukem, v němž tkví pravděpodobně největší odlišnost ukrajinského a českého jazyka. Zatímco v češtině je přízvuk stálý, vždy na první slabice slova, a je charakterizován jako relativně silnější realizace slabiky, v ukrajinštině je přízvuk volný, pohyblivý, typický prodloužením přízvučného vokálu.

V praktické části jsem analyzovala nahrávky čtyřiceti Ukrajinců žijících v České republice, kteří přečetli český text (uvedený v příloze na str. 110). Ukrajinští mluvčí byli rozděleni dle jazykové úrovně do čtyři skupin: pre-A1, A, B a C. Jejich realizace byly na základě českých výslovnostních pravidel označeny za správné či chybné a poté byly porovnány výsledky jednotlivých skupin (tj. úrovní) mezi sebou. Zvukové záznamy byly vyhodnoceny zejména na základě percepce, případné nejasnosti byly ověřeny v programu Praat. Výsledky pozorování byly prezentovány především komentářem k jednotlivým zkoumaným složkám, v některých případech byly připojeny grafy znázorňující konkrétní odchylky a míru chybovosti respondentů.

Při analýze vokálů jsem se zaměřila na *e*, *o* a odlišnou výslovnost *i/y*. Zjistila jsem, že v (mj.) přízvučných slabikách se objevuje tendence měnit artikulaci samohlásek *e* a *o* – *e* bývá vyslovováno otevřeněji, *o* spíše jako diftong (*móda* [mɔda] apod.). Potvrdil se předpoklad, že Ukrajinci budou vyslovovat tvrdé *y* (např. [vykat]), nikoli jednotné [i] pro oba grafémy *i/y*, tato tendence byla detekována u mluvčích všech jazykových úrovní, i těch pokročilých. V ukrajinštině existují diftongy *ou*, *au*, *eu*, jež se vyskytují i v češtině, pouze v přejatých slovech, v jejich výslovnosti převážná většina nechybovala (například dvojhláska *eu*, v textu ve slově *pseudonym*, byla artikulována korektně všemi oslovenými).

U vokálů bylo dále zkoumáno dodržování kvantity, a to na všech pozicích v různých dlouhých slovech. Z analýzy vyplývá, že poměrně velkému množství respondentů činilo potíže správně realizovat kvantitu, zejména z důvodu, že s kvantitou mnoho z nich kladlo na příslušnou slabiku i přízvuk. V několika případech diakritika značící dlouhou samohlásku respondenty přiměla realizovat na tomto místě i přízvuk (např. *umýt* [u'mít]) (a naopak pokud mělo být slovo vysloveno pouze s krátkými samohláskami, byl v přízvučných – či domněle přízvučných – slabikách vysloven jeden vokál dlouze, např. *pořekadlo* [po'řekadlo]). A dále se jako velmi obtížné ukázalo, pokud se v jenom slově vyskytly dva dlouhé vokály, jelikož většina dotázaných

prodloužila pouze jeden z nich (např. *k významným* [k 'vıznamnim]). Projevilo se však, že se stoupající jazykovou úrovní se již někteří Ukrajinci dokážou od naučené soudržnosti přízvuku a kvantity odpoutat a správně vyslovit přízvuk i kvantitu zvlášť. I přesto ale hodnotím tento jev (spolu s přízvukem, viz dále) jako nejproblematictější, jelikož v češtině je korektní realizace kvantity velmi důležitá, protože mění význam slov.

S ohledem na skutečnost, že nebyly zaznamenány větší rozdíly v artikulaci jiných konsonantů (alespoň ne takové, jež by působily komplikace v porozumění), věnovala jsem se pouze konsonantu *ř* a *h*. Podle výsledků zkoumání je správná výslovnost hlásky [ř] obtížná pro začátečníky i pokročilé, velmi často byla zaznamenána výslovnost [rž] nebo [rš], kterou je možné u jednotlivců úrovní pre-A1 a A tolerovat, avšak mluvčími kategorie C by již měla být podle mého názoru vyslovena dle pravidel.

Namísto výslovnosti hlásky [h], jež se vyskytuje také v ukrajinštině (přestože je tvořena v jiných místech artikulačních orgánů), několik dotázaných přečetlo *ch* (např. *touhou* [touhou]). Jednalo se však pouze o začátečníky, a proto tento způsob realizace příkládám nedostatečné poučenosti. Jinak u tohoto konsonantu k odchylkám příliš často nedocházelo.

Ráz, který v ukrajinštině není, byl na rozhraní slov až na výjimky dotázanými vysloven ([do Źokna] apod.), uvnitř slova po předponě byla naopak většinou respondentů přečtena slova bez rázu (např. [poukázat]). Pokud byl i zde ráz realizován, jednalo se především o osoby jazykové úrovně B a C, domnívám se proto, že u nižších úrovní byla artikulace bez rázu způsobena spíše neznalostí.

Asimilace znělosti byla velkou částí mluvčích realizována v souladu s pravidly, provedli změnu ze znělé hlásky na neznělou uvnitř i na konci slov a taktéž v nevokalizovaných prepozicích, začínalo-li následující substantivum na neznělý konsonant. Zaznamenala jsem však i snahu některých respondentů (zejména skupin pre-A1 a A) o ponechání znělosti např. ve slovech *běž*, *zpívej*, což opět přisuzuji neinformovanosti začátečníků o pravidlech asimilace znělosti v češtině. Z neznělého konsonantu na znělý provedli změnu ve výrazech *kdy* a *k domovu* téměř všichni oslovení (např. u slovesa *posbírat* bylo zastoupení menší, ale také většinové). Před sonorami či

v kombinaci dvou znělých, respektive dvou neznělých hlásek nebyly zjištěny chybné realizace (např. *v létě, v dubnu, s tatínkem*).

U slov, v nichž při realizaci rodilými mluvčími dochází k asimilaci artikulace, byla tato změna zaznamenána také u Ukrajinců, např. ve spojení s *tatínkem* bylo korektně vysloveno velární [ŋ] ve všech případech. Zcela přirozeně také velká část dotázaných zjednodušovala výslovnost slov *dcera, dětský* apod.

Měkčení v češtině „nepalatalizovatelných“ konsonantů se ukázalo jako problematické u převážné většiny respondentů a potvrzuje domněnku o silně naučeném zvyku měkčit souhlásky, předcházejí-li měkkému *i* (v ukrajinštině také měkkému znaku a jiným měkkým konsonantům), např. výraz *cizinec* byl (s výjimkou devíti osob) vysloven všemi mluvčími s měkkým *c* i *z* jako [cizinec]. Na rozdíl od češtiny se v ukrajinštině palatalizují konsonanty před měkkým *i* také v přejatých slovech, proto bylo i v těchto výrazech často zaznamenáno měkčení (*rádio* [rád'io], *univerzita* [ʔuñiverzita] apod.). Mateřský jazyk oslovených působil kladně v českých slovech, v nichž se vyskytlo *ť, d', ň*, jelikož realizace těchto hlásek nečinila potíže žádnému respondentovi.

Jak bylo naznačeno výše, přízvuk byl vyhodnocen jako jedna z nejproblematictějších složek výslovnosti ukrajinských mluvčích. Na základě výsledků analýzy lze tvrdit, že je pro Ukrajince učící se česky velmi obtížné správně realizovat přízvuk, a to pozičně i artikulačně, jelikož pro téměř všechny dotázané bylo složité klást přízvuk pouze na první slabiku slova a bez nežádoucího dloužení vokálu. Chybné přízvukování bylo upozorováno u dvou a víceslabičných slov i kombinací prepozice a substantiva.

Na základě výše uvedených poznatků se domnívám, že je vhodné zařadit poučení o správné české výslovnosti a její nácvik do lekcí češtiny pro cizince již od úplného začátku. Je důležité, aby se studenti učili slovní zásobu s korektní realizací hlásek, jelikož i na tom závisí správné porozumění. V teoretické části byly uvedeny některé učebnice, jež se specializují na výuku výslovnosti cizinců a obsahují nespočet výslovnostních cvičení, ty mohou být při lekcích velmi nápomocné.

Z této diplomové práce, která analyzovala mluvený projev Ukrajinců, vyplývá, že je pro tyto mluvčí velmi problematická správná realizace kvantity a přízvuku.

Domnívám se, že při výuce ukrajinských studentů je třeba se právě na tyto jevy zaměřit a věnovat jejich procvičování dostatečný čas na lekcích.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Bc. Karolína Zborovská

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Problematické jevy ve výslovnosti českých hlásek a hláskových spojení u nerodilých mluvčích s mateřským jazykem ukrajinštinou

Jméno vedoucího práce: Mgr. Michaela Kopečková, Ph.D.

Počet znaků: 158 521

Počet příloh: 77 (1× text určený k četbě, 1× seznam respondentů, 9× snímek z programu Praat, 66× tabulka)

Počet titulů použité literatury: 90

Klíčová slova: výslovnost, čeština, ukrajinština, čeština jako cizí jazyk, ukrajinští mluvčí, analýza, fonetika, hlásky, vokály, konsonanty

Anotace:

Diplomová práce se zabývá výslovností českých a hlásek a hláskových spojení ukrajinskými mluvčími. Autorka práce nejprve stručně popisuje fonetické systémy češtiny a ukrajinštiny, zaměřuje se na jejich rozdíly a odhaduje z nich možné obtížnosti českých hlásek při jejich realizaci osobami s mateřským jazykem ukrajinštinou. Ve druhé části práce jsou analyzovány nahrávky 40 respondentů, a to různých jazykových úrovní. Cílem práce bylo zjistit, které výslovnostní jevy jsou pro Ukrajince učící se česky nejproblematictější a zda míra chyb ve výslovnosti se stoupající jazykovou úrovní klesá.

Resumé

The diploma thesis, *Problematic Features in the Pronunciation of the Czech Phonemes and Clusters by Non-native Speakers with Their First Language Ukrainian*, deals with the speech of Ukrainians who learn Czech. In recent years, more and more foreigners have been learning Czech, however, considering their mother tongue, various components of the language (pronunciation of certain phonemes, vocabulary, syntax, etc.) may be difficult for them. Ukrainian is in many ways similar to Czech – they are two Slavic languages, but they differ from each other in several aspects (i.a., e.g., font).

However, this paper focuses only on pronunciation, namely the pronunciation of Ukrainian speakers. In order to understand the most common mistakes, firstly, the Czech and the Ukrainian phonetic systems are described and compared. Based on the differences in pronunciation rules, the assumptions of phenomena that may cause difficulties for Ukrainians learning Czech in pronouncing Czech vowels and phonemes clusters are then established.

The theoretical part of the thesis also includes a short research of Czech language textbooks for foreigners and especially the representation of practicing correct Czech pronunciation in them. Not only learning grammatical rules and vocabulary is essential for acquiring a foreign language, correct pronunciation is equally important for successful communication, which is why I consider it important that pronunciation training becomes an essential part of not only textbooks but especially Czech lessons for foreigners.

The importance of pronunciation training was also demonstrated in the practical part in which recordings of 40 native speakers of Ukrainian of all language levels were analyzed (for the need of the work, they were divided into four categories: pre-A1 – starters, A – user of the basic language, B – independent language user, C – proficient language user). The addressed Ukrainians were supposed to read a Czech text which consisted of isolated words and two short coherent texts. Their speech was then examined.

It turned out that the mother tongue has positive and negative effects on foreign language learning. The positive transfer from Ukrainian was reflected, for example,

in the pronunciation of some consonants that would be difficult for non-Slavs, e.g., *t', d', ň, ch*. On the other hand, the negative influence was shown in the stress placement, the realization of long vowels, and the softening of consonants, which cannot be softened in Czech (unlike Ukrainian).

The stress is free in Ukrainian, its position changes not only in different words, but also in a single expression during declension and is further characterized by stretching of the stressed syllable (or vowel in the stressed syllable). However, in Czech, the stress is permanent, always on the first syllable of the word, and is associated only with the strengthening of the stressed syllable, not its stretching. Thus, the quantity of vowels is not related to stress, but is involved in the word's meaning, so it must be observed. This difference in the stress and realization of long vowels is very important because it is the reason for the very frequent mistakes of Ukrainians in the stress placement of Czech words.

In Ukrainian, most consonants are soft-hard pairs (e.g. *d-d', c-c', l-l'*). In Czech, there are only three of these pairs (*t-t', d-d', n-ň*). Palatalization of consonants that cannot be palatalized in Czech has proven to be very common.

The study showed that the most problematic phenomena in the pronunciation of Ukrainians learning Czech are the correct realization of stress, vowel quantity, and unwanted softening of consonants. All of these phenomena are very important for understanding and successful communication, and therefore I consider it important to practice correct Czech pronunciation sufficiently during Czech lessons for foreigners.

Bibliografie

Tištěné publikace

ANDERŠ, Josefa Uljana CHOLODOVÁ. 2014. *Ukrajínština vážně i vesele 2. 4., upr. a dopl. vyd.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 283 s. ISBN 978-80-244-4365-2.

APRESJAN, Jurij. 1974. *Leksicheskaja semantika (sinonimicheskie sredstva jazyka) (Lexical semantics (synonymous means of language))*. Moskva: Nauka.

BENNETT, Ryan a kol. 2018. An ultrasound study of Connemara Irish palatalization and velarization, In: *Journal of the International Phonetic Association* 48(3), s. 261–304.

BILODID, I. K. (ed.). 1969. *Suchasna ukrajinsjka literaturna mova. Fonetyka [Contemporary standard Ukrainian. Phonetics]*. Kyjiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).

ČECH, E. 1965. Postavení a funkce mluvnice ve vyučování cizím jazykům. In: KRÁMSKÝ, J., F. STUDNIČKA a A. ANDRLÍK. *K metodám vyučování cizím jazykům*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 123–134.

DE BRAY, Reginald George Arthur. 1951. *Guide to the Slavonic languages*. London: J.M. Dent & Sons Ltd.

DOKULIL, Miloš a kol. 1986. *Mluvnice češtiny 1*. Praha: Academia.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia. 2014. *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 222 s. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monografia. ISBN 978-80-555-1229-7.

HRADLOVÁ, Darina. 2020. *Role mluvčího v cizojazyčné komunikaci*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. ISBN 978-80-244-5785-7.

HŮRKOVÁ, Jiřina. *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia, 1995, 74 s. ISBN 808582793X.

KALOVÁ, K. 2017. Akustická analýza vokálů rodilých mluvčích. Nепublikovaná bakalářská diplomová práce. Olomouc: FF UP.

KALOVÁ, K. 2019. Kvantita českých vokalických monoftongů a diftongů. Nепublikovaná magisterská diplomová práce. Olomouc: FF UP.

KOPEČKOVÁ, Michaela. 2016. Kvalita a kvantita vokálů u moderátorů televizního zpravodajství ČT 1. In: *Bohemica Olomucensia*, roč. 8, č. 2, s. 80–97.

- KOPEČKOVÁ, Michaela. 2022. *Mluvní vzory v hlavním televizním zpravodajství: Analýza zvukové roviny v projevu vybraných moderátorů*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-88278-82-5.
- KRČMOVÁ, Marie. 2009. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Vydání: třetí. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 214 s. Studijní texty. ISBN 978-80-7368-636-9.
- LAMPRECHT (1966, str. 63 a 1977, str. 83) In SKARNITZL, Radek. 2011. *Znělostní kontrast nejen v češtině*. Praha: Epoque, 267 s. Erudica, sv. 19. ISBN 978-80-7425-113-9.
- LEŠKA, Oldřich, Růžena ŠIŠKOVÁ a Nikolaj SAVICKÝ. 2001. *Mluvnice současné ukrajinštiny*. Praha: Slovanský ústav, 235 s. Práce Slovanského ústavu AV ČR. Nová řada, sv. 9. ISBN 80-86420-02-7.
- NOSÁLOVÁ, Barbora. 2018. *Učíme češtinu jako druhý jazyk: průvodce pro učitele*. Praha: Meta, 2018, 271 s. ISBN 978-80-88171-12-6.
- PALKOVÁ, Zdena. 1994. *Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha: Karolinum, 366 s. ISBN 8070668431.
- PONOMAREV, Oleksandr Danylovyč, ed. 2005. *Sučasna ukrajins'ka mova*. Vyd. 3. pererob. Kyjiv: Lybid', 486 s. ISBN 9660603754.
- PRESS, Ian. *ASPECTS OF THE PHONOLOGY OF THE SLAVONIC LANGUAGES: The Vowely and the Consonantal Correlation of Palatalization*. 7. Amsterdam: Brill, 1986. ISBN 90-6203-848-4.
- SHEVELOV, George Y. 1979, *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*, Heidelberg
- SKARNITZL, Radek, Pavel ŠTURM a Jan VOLÍN. 2016. *Zvuková báze řečové komunikace: fonetický a fonologický popis řeči*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 170 s. ISBN 978-80-246-3272-8.
- SKARNITZL, Radek. 2011. *Znělostní kontrast nejen v češtině*. Praha: Epoque, 267 s. Erudica, sv. 19. ISBN 978-80-7425-113-9.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Veronika. 2019. *Vývoj kodifikace české výslovnosti*. Praha: Academia, 287 s. Lingvistika. ISBN 978-80-200-2900-3.

Online zdroje

- BLAŽEK, Václav. 2017. KLASIFIKACE SLOVANSKÝCH JAZYKŮ. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [cit. 2023-02-19] Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/KLASIFIKACE_SLOVANSKÝCH_JAZYKŮ

- POŘÍZKA, Petr. 2008–2023. Klasifikace českých hlásek: Verze CZ. *Fonetika. Fonologie. Ortoepie*. [online]. [cit. 2023-02-19]. Dostupné z: <https://fon.webnode.cz/vyukove-materialy/>
- RAMASHEUSKAYA, Katsiaryna. 2014. *Specifika češtiny ruských studentů (se zaměřením na vybrané fonetické a morfosyntaktické jevy)* [online]. Praha, 2014 [cit. 2023-02-23]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/68928/140038496.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze
- SKARNITZL, Radek a Jan VOLÍN. 2012. Referenční hodnoty vokálních formantů pro mladé dospělé mluvčí standardní češtiny. *Akustické listy* [online]. **18**(1), 7–11 [cit. 2023-03-08]. Dostupné z: <https://fonetika.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/104/2015/10/SkaVol12-formanty.pdf>
- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra. 2011. Výuka češtiny z pohledu žáků-cizinců východoslovanského původu. *Metodický portál RVP* [online]. [cit. 2023-02-19]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/9671/VYUKA-CESTINY-Z-POHLEDU-ZAKU-CIZINCU-VYCHODOSLOVANSKEHO-PUVODU.html>
- Tvoření českých souhlásek. *Internetová jazyková příručka* [online]. 2008–2023. Praha: Ústav pro jazyk český, [cit. 2023-02-19]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=905>
- Ukrainian Alphabet: Full Guide With Examples & Pronunciation. *Ukrainian Lessons* [online]. 2021 [cit. 2023-02-19]. Dostupné z: <https://www.ukrainianlessons.com/ukrainian-alphabet/>
- VAKULENKO, Maksym. 2018. Ukrainian vowels in the IPA context. *Govor* [online]. **35**(2), 189–214 [cit. 2023-04-02]. Dostupné z: <https://hrcak.srce.hr/file/313164>
- VAKULENKO, Maksym. 2019. Ukrainian Consonant Phones in the IPA Context with Special Reference to /v/ and /gh/. *Linguistica online* [online]. (22), 36–61 [cit. 2023-01-23]. ISSN 1801-5336. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/linguistica/art/vakulenko/vak-001.pdf>
- VESELÝ, J. 1989/1990. Vnitrojazykové vlivy při osvojování a užívání ruštiny. Ruský jazyk. S. 206–214. In RAMASHEUSKAYA, Katsiaryna. *Specifika češtiny ruských studentů (se zaměřením na vybrané fonetické a morfosyntaktické jevy)* [online]. Praha, 2014 [cit. 2023-02-23]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/68928/140038496.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze.
- VOEGELIN, C. F. a F. M. VOEGELIN. 1965. Languages of the World: Indo-European Fascicle One. *Anthropological Linguistics*, [online]. **7**(8), 1–294 [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/30022511>

Zvukové vlastnosti souvislé řeči. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český, 2008–2023 [cit. 2023-02-19]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=915>

ДИФТОНГИ [AU], [EI], [OU] У СЛОВАХ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ. *Slovník.ua* [online]. 2005–2023 [cit. 2023-04-02]. Dostupné z: https://slovník.ua/pravopys.php?prav_par=133&fbclid=IwAR3MMftPb3GCsLoR0ZjbAZlWYV9QdPhW7b0BTpglOCM7SZEIYV4xldVT8

Učebnice a pracovní listy

BEDNAŘÍKOVÁ, Božena, Jana SOVOVÁ a Michaela KOPEČKOVÁ. 2017. *FLIP (your) TEACHING! 2: učíme (se) česky 2*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 148 s. Studijní opora. ISBN 978-80-244-5150-3.

BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, Marie, Dagmar ŠTĚPÁNKOVÁ a Kateřina VODIČKOVÁ. 2020. *Čeština pro cizince: Úroveň A1 a A2*. Brno: Edika. ISBN 978-80-266-1187-5.

BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, Marie, Kateřina HLÍNOVÁ, Pavel PEČENÝ a Dagmar ŠTĚPÁNKOVÁ. 2020. *Čeština pro cizince: učebnice : úroveň B2*. 2., aktualizované vydání. Brno: Edika, 478 s. ISBN 978-80-266-1512-5.

BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, Marie, Kateřina KOPICOVÁ a Gabriela ŠNAIDAUFVÁ. 2019. *Čeština pro cizince : učebnice: úroveň B1*. 2., aktualizované vydání. Brno: Edika, 394 s. ISBN 978-80-266-1477-7.

CVEJNOVÁ, Jitka. 2008. *Česky, prosím I: pracovní sešit*. Praha: Karolinum, 170 s. ISBN 9788024615776.

CVEJNOVÁ, Jitka. 2012. *Česky, prosím II: učebnice češtiny pro cizince*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 317 s. ISBN 978-80-246-2105-0.

CVEJNOVÁ, Jitka. 2016. *Česky, prosím III: pracovní sešit*. Praha: nakladatelství Karolinum, 138 s. ISBN 978-80-246-3512-5.

CVEJNOVÁ, Jitka. 2016. *Česky, prosím III: učebnice češtiny pro cizince : úroveň B1*. Praha: nakladatelství Karolinum, 303 s. ISBN 978-80-246-3512-5.

CVEJNOVÁ, Jitka. 2019. *Česky, prosím I: učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka*. Vydání druhé. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. 239 s. ISBN 978-80-246-4359-5.

ČECHOVÁ, Elga a Kateřina REMEDIOSOVÁ. 2014. *Chcete mluvit česky?: Pracovní sešit*. 3. Liberec: Harry Putz. ISBN 978-80-86727-31-8.

ČECHOVÁ, Elga. 1999. *Chcete mluvit česky?*. Liberec: Harry Putz. ISBN 80-902165-4-4.

- DANYLENKO, Ljudmyla. 2006. *Čes'ka mova*. Kyjev: Dovira.
- HALAŠTOVÁ, Andrea. 2022. *Česky raz dva*. Praha: Centrum pro integraci cizinců. ISBN 978-80-908603-0-8.
- HASIL J., LOBUR N., PALAMARČUK, O. 2011: *Česka mova dlja Ukrajinciv*. Lvov; Ukrajina, Nakladatelství Lvovské Frankovy národní univerzity. 295 s. ISBN 978-617-501-040-2.
- HOLÁ, Lída a Pavla BOŘILOVÁ. 2009. *Česky krok za krokem 2*. Dotisk 1. vydání. Praha: Akropolis. ISBN 978-80-86903-92-7.
- HOLÁ, Lída a Pavla BOŘILOVÁ. 2011. *Čeština expres 2: A1/2*. Praha: Akropolis, 96 s. ISBN 978-80-87481-26-4.
- HOLÁ, Lída a Pavla BOŘILOVÁ. 2014. *Čeština expres 3: A2/1*. Praha: Akropolis, 106 s. ISBN 978-80-7470-032-3.
- HOLÁ, Lída a Pavla BOŘILOVÁ. 2019. *Čeština expres 4: A2/2*. Praha: Akropolis. 119 s. ISBN 978-80-7470-205-1.
- HOLÁ, Lída a Pavla BOŘILOVÁ. 2011. *Čeština expres 1: A1/1*. 2., opravené vydání. Praha: Akropolis, 96 s. ISBN 978-80-87481-22-6.
- HOLÁ, Lída. 2017. *Česky krok za krokem 1: Čes'ka krok za krokem 1 : A1-A2 : vymova ta hramatyka, kl'uč, tekstovyyj dodatok, slovnyčky*. [Praha]: Akropolis. Strana 205–273. ISBN 978-80-7470-132-0.
- HOLÁ, Lída. 2006. *New Czech step by step*. V nakladatelství Akropolis 2., opr. vyd. Praha: Akropolis, 240 s. ISBN 8086903079.
- HRADILOVÁ, Darina, Božena BEDNAŘÍKOVÁ, Michal ČERMÁK, Kateřina DANIELOVÁ, Markéta DOSOUDILOVÁ, Jana MÁŠOVÁ a Jindřiška SVOBODOVÁ. 2019. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 5, Úroveň C1. Učebnice. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 139 s. ISBN 978-80-244-5592-1.
- HRADILOVÁ, Darina, Božena BEDNAŘÍKOVÁ, Michal ČERMÁK, Markéta DOSOUDILOVÁ, Michaela KOPEČKOVÁ, Jana MÁŠOVÁ a Jindřiška SVOBODOVÁ. 2021. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 3, Úroveň B1. Učebnice. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 139 s. ISBN 978-80-244-5945-5.
- HRADILOVÁ, Darina, Božena BEDNAŘÍKOVÁ, Michal ČERMÁK, Markéta DOSOUDILOVÁ, Michaela KOPEČKOVÁ, Jana MÁŠOVÁ a Jindřiška SVOBODOVÁ. 2020. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 4, Úroveň B2. Učebnice. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 139 s. ISBN 978-80-244-5771-0.
- HRADILOVÁ, Darina, Michaela KOPEČKOVÁ, Josef LÍNEK a Kateřina SZOKALOVÁ. 2020. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 4, Úroveň B2. Pracovní sešit. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 68 s. ISBN 978-80-244-5770-3.

- HRADILOVÁ, Darina, Michaela KOPEČKOVÁ, Michal ČERMÁK a Kateřina SZOKALOVÁ. 2021. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 3, Úroveň B1. Pracovní sešit. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 68 s. ISBN 978-80-244-5946-2.
- HRADILOVÁ, Darina, Tomáš FRANTA, Michaela KOPEČKOVÁ, Josef LÍNEK a Kateřina SZOKALOVÁ. 2019. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 5, Úroveň C1. Pracovní sešit. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 68 s. ISBN 978-80-244-5593-8.
- NEKOVÁŘOVÁ, Alena. *Čeština pro život: Czech for Life*. Praha: Akropolis, 2006. ISBN 80-86903-23-0.
- PALKOVÁ, Zdena a Jitka VEROŇKOVÁ. 2022. *Výslovnost spisovné češtiny: Cvičení pro cizince*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-7671-075-7.
- PAŘÍZKOVÁ, Štěpánka. 2021. *Čeština pro ukrajinsky mluvící*. 3. Pavel Pařízek. ISBN 978-80-906881-3-1.
- PŘEVŘÁTILOVÁ, Silvie a kol. 2022. *Paráda! Učíme se česky*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-7671-087-0.
- ŠKODOVÁ, Svatava a Markéta LISÁ. 2020. *Jazykové hry pro malé školáky*. 1. díl, Fonetické. Praha: Wolters Kluwer. 60 s. ISBN 978-80-7598-504-0.
- ŠKODOVÁ, Svatava. 2010. *Domino: 1. Český jazyk pro malé cizince.*, Učebnice. Praha: Wolters Kluwer ČR. 83 s. ISBN 978-80-7357-582-3.
- ŠKODOVÁ, Svatava. 2012. *Domino: český jazyk pro malé cizince 2*. Praha: Wolters Kluwer ČR. 75 s. ISBN 978-80-7357-933-3.
- ŠVARCOVÁ, Tereza a Jakub WENZEL. 2020. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 1, Úroveň A1. Učebnice. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 159 s. ISBN 978-80-244-5772-7.
- ŠVARCOVÁ, Tereza a Jakub WENZEL. 2020. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 1, Úroveň A1. Pracovní sešit. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 68 s. ISBN 978-80-244-5773-4.
- TÁBORKOVÁ, Jana. 2016. *Hezky česky*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání. ISBN 978-80-86956-89-3.
- TÁBORKOVÁ, Jana. 2017. *Hezky česky II*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání. ISBN 978-80-7578-004-1.
- VEROŇKOVÁ, Jitka. 2022. *Souhrnná a tematická cvičení k nácviku výslovnosti a mluvené češtiny pro cizince*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-7671-077-1.
- WENZEL, Jakub a Tereza ŠVARCOVÁ. 2022. *Czech it UP!: čeština pro cizince*. 2, Úroveň A2. Pracovní sešit. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 68 s. ISBN 978-80-244-6103-8.

WENZEL, Jakub, Tereza ŠVARCOVÁ a Alena KLIMEŠOVÁ. *Czech it UP!: čeština pro cizince. 2, Úroveň A2. Učebnice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021, 164 s. ISBN 978-80-244-6102-1.

Konzultace

CHOLODOVÁ, Uljana. 2023. *Konzultace k MDP*. Katedra slavistiky – Filozofická fakulta univerzity Palackého. Olomouc.

Seznam tabulek a grafů

Tabulka č. 1: Vokalický systém češtiny	14
Tabulka č. 2: Vokalický systém ukrajinštiny	14
Tabulka č. 3: Klasifikace českých hlásek	19
Tabulka č. 4: Klasifikace ukrajinských vokálů	24
Graf č. 1 – výslovnost otevřeného <i>e</i> ve slově <i>sleva</i>	49
Graf č. 2 – výslovnost jména <i>Eva</i> s prejotací.....	50
Graf č. 3 – výslovnost zaokrouhleného <i>o</i> ve slově <i>chobot</i>	51
Graf č. 4 – výslovnost zaokrouhleného <i>o</i> ve slově <i>móda</i>	52
Graf č. 5 – kontrastní výslovnost tvrdého [ɣ] a měkkého [j] ve slovech <i>směly</i> × <i>smělí</i>	53
Graf č. 6 – měkká výslovnost slova <i>lípa</i>	54
Graf č. 7 – tvrdá výslovnost slova <i>vykat</i>	55
Graf č. 8 – výslovnost grafému <i>ě</i> ve slově <i>směly</i>	57
Graf č. 9 – realizace kvantity ve slově <i>znít</i>	58
Graf č. 10 – realizace kvantity ve slově <i>denní</i>	60
Graf č. 11 – realizace kvantity ve slově <i>okopává</i>	62
Graf č. 12 – realizace kvantity ve spojení <i>na náměstí</i>	63
Graf č. 13 – výslovnost konsonantu <i>ř</i> ve slově <i>kancelář</i>	67
Graf č. 14 – realizace hlásky [h] ve slově <i>pstruhů</i>	68
Graf č. 15 – realizace hlásky [h] ve slově <i>hlaholit</i>	69
Graf č. 16 – realizace rázu ve slově <i>hnědooký</i>	71
Graf č. 17 – realizace rázu ve spojení <i>na okně</i>	72
Graf č. 18 – asimilace znělosti <i>v</i> ve spojení <i>v květnu</i>	75
Graf č. 19 – asimilace znělosti ve spojeních <i>před domem, před poštou, před radnicí</i>	77
Graf č. 20 – měkčení konsonantu <i>t</i> ve slově <i>turistický</i>	81
Graf č. 21 – měkká výslovnost slova <i>cizinec</i>	82
Graf č. 22 – realizace přízvuku ve slově <i>přestávat</i>	84
Graf č. 23 – realizace přízvuku ve slově <i>nejoblíbenější</i>	85
Graf č. 24 – realizace přízvuku ve spojeních <i>kolem Olomouce a kolem hospodářství</i>	88

Seznam příloh

Text určený k přečtení ukrajinskými mluvčími	110
Seznam respondentů	113
Snímky z programu Praat.....	115
Snímek č. 1 – [přestávat], výslovnost konsonantu ř respondentky kategorie C.	115
Snímek č. 2 – [pořekadlo], výslovnost konsonantu ř respondentky kategorie C.	115
Snímek č. 3 – [pstru'ýú], nesprávná realizace [h] respondentky úrovně pre-A1.....	116
Snímek č. 4 – [touxou], nesprávná realizace [h] respondentky úrovně B.	116
Snímek č. 5 – [na ʔokně], realizace rázu respondentky úrovně B.	117
Snímek č. 6 – [f ʔokně], realizace rázu respondenta úrovně pre-A1.	117
Snímek č. 7 – [spívej], realizace asimilace znělosti respondentky úrovně B.....	118
Snímek č. 8 – [s 'francije], realizace asimilace znělosti respondentky úrovně A.	118
Snímek č. 9 – [gdo], realizace asimilace znělosti respondentky kategorie C.....	119
Tabulky s počty správných a chybných realizací konkrétních jevů.....	119
Tab. 1 – prejotace ve slově <i>Eva</i>	119
Tab. 2 – otevřená výslovnost slova <i>sleva</i>	119
Tab. 4 – zaokrouhlená výslovnost [ʊo] a jeho pozice ve spojení <i>do potoka</i>	120
Tab. 3 – zaokrouhlená výslovnost [ʊo] ve slovech <i>chobot</i> a <i>móda</i>	120
Tab. 5 – měkká výslovnost slova <i>lípa</i>	120
Tab. 6 – výslovnost [li] ve slovech <i>směly</i> a <i>smělí</i>	120
Tab. 7 – výslovnost [bi] ve slově <i>obydlený</i>	120
Tab. 8 – výslovnost [mi] ve slově <i>umýt</i>	120
Tab. 9 – výslovnost [vi] ve slově <i>vykat</i>	120
Tab. 10 – výslovnost [me], [mje] a [mňe] ve slovech <i>město</i> a <i>směly</i>	120
Tab. 11 – výslovnost [pe] a [pje] ve slově <i>pěnkava</i> a [be] a [bje] ve slově <i>obědvat</i>	120
Tab. 12 – realizace kvantity ve slově <i>turistický</i>	120
Tab. 13 – realizace kvantity ve slově <i>obydlený</i>	120
Tab. 14 – realizace kvantity ve výrazu <i>tulí se</i>	120
Tab. 15 – realizace kvantity ve výrazu <i>k významným</i>	120
Tab. 16 – realizace kvantity ve výrazu <i>na náměstí</i>	120
Tab. 17 – realizace kvantity ve slově <i>holčičí</i>	120
Tab. 18 – realizace kvantity ve slově <i>pracující</i>	120
Tab. 19 – realizace kvantity ve slově <i>pátého</i>	120
Tab. 20 – realizace kvantity ve slově <i>okopává</i>	120
Tab. 21 – realizace kvantity ve slovech <i>pít</i> a <i>znít</i>	120
Tab. 22 – realizace kvantity ve slovech <i>útulek</i> a <i>výsledek</i>	120

Tab. 23 – realizace kvantity ve slovech <i>národnost</i> a <i>paní</i>	120
Tab. 24 – realizace kvantity ve slově <i>denní</i>	120
Tab. 25 – nadměrná kvantita ve slovech <i>vykat</i> a <i>hraje</i>	120
Tab. 26 – nadměrná kvantita ve slovech <i>pořekadlo</i> a <i>pěnkava</i>	120
Tab. 27 – realizace diftongu ve slovech <i>autobus</i> , <i>palouček</i> a <i>pseudonym</i>	120
Tab. 28 – realizace diftongu ve slovech <i>poslouchají</i> , <i>touhou</i> a <i>zábavnou</i>	120
Tab. 29 – výslovnost konsonantu <i>ř</i> ve slově <i>přestávat</i>	120
Tab. 30 – výslovnost konsonantu <i>ř</i> ve slově <i>říct</i>	120
Tab. 31 – výslovnost konsonantu <i>ř</i> ve slově <i>pořekadlo</i>	120
Tab. 32 – výslovnost konsonantu <i>ř</i> ve slově <i>kancelář</i>	120
Tab. 33 – výslovnost konsonantu <i>h</i> ve slovech <i>pstruhů</i> a <i>touhou</i>	120
Tab. 34 – výslovnost konsonantu <i>h</i> ve slovech <i>hospodářství</i> a <i>hnědooký</i>	120
Tab. 35 – výslovnost konsonantu <i>h</i> ve slově <i>hlaholit</i>	120
Tab. 36 – výslovnost konsonantu <i>h</i> ve slově <i>pátého</i>	120
Tab. 37 – realizace rázu ve spojení <i>k Evě</i>	120
Tab. 38 – realizace rázu ve výrazech <i>na okně</i> a <i>do okna</i>	120
Tab. 39 – realizace rázu ve výrazech <i>kolem Olomouce</i> a <i>poukázat</i>	120
Tab. 40 – realizace rázu ve výrazech <i>nejoblíbenější</i> a <i>hnědooký</i>	120
Tab. 41 – realizace rázu ve spojení <i>a opalovat</i>	120
Tab. 42 – asimilace znělosti ve slovech <i>kdy</i> , <i>kde</i> , <i>kdo</i>	120
Tab. 43 – asimilace znělosti ve slovech <i>zpívej</i> a <i>posbírat</i>	120
Tab. 44 – asimilace znělosti ve slovech <i>jed</i> a <i>běž</i>	120
Tab. 45 – asimilace znělosti ve spojení <i>k domovu</i> a <i>v tramvaji</i>	120
Tab. 46 – asimilace znělosti ve spojení <i>před domem</i> , <i>před poštou</i> a <i>před radnicí</i>	120
Tab. 47 – asimilace znělosti ve spojení <i>z Francie</i> a <i>v květnu</i>	120
Tab. 49 – asimilace artikulace ve výrazech <i>denní</i> a <i>s tatínkem</i>	120
Tab. 48 – asimilace znělosti ve spojení <i>v okně</i> a <i>v úterý u respondentů, kteří realizovali ráz</i>	120
Tab. 50 – asimilace artikulace ve výrazech <i>větší</i> , <i>dcera</i> a <i>nejjasnější</i> (celkový počet respondentů: 17).....	120
Tab. 51 – měkčení konsonantů ve výrazech <i>turistický</i> a <i>optika</i>	120
Tab. 52 – měkčení konsonantů ve výrazech <i>rádio</i> , <i>gramatika</i> a <i>univerzita</i>	120
Tab. 54 – měkčení konsonantů ve výrazech <i>cizinec</i> a <i>v létě</i>	120
Tab. 53 – měkčení konsonantů ve výrazech <i>panáček</i> a <i>rákosí</i>	120
Tab. 55 – realizace přízvuku ve výrazech <i>paní</i> a <i>umýt</i>	120
Tab. 56 – realizace přízvuku ve výrazech <i>na okně</i> a <i>na náměstí</i>	120
Tab. 57 – realizace přízvuku ve spojení <i>kolem města</i> a <i>kolem Olomouce</i>	120

Tab. 59 – realizace přízvuku ve výrazech <i>palouček</i> a <i>protože</i>	120
Tab. 58 – realizace přízvuku ve spojení <i>kolem hospodářství</i>	120
Tab. 60 – realizace přízvuku ve slově <i>přestávat</i>	120
Tab. 61 – realizace přízvuku ve slově <i>nejoblíbenější</i>	120
Tab. 62 – realizace přízvuku ve slovech <i>telefonují</i> a <i>kamarádka</i>	120
Tab. 63 – realizace přízvuku ve spojení <i>učil se</i> a <i>znám ji</i>	120
Tab. 64 – realizace přízvuku ve spojení <i>vítám vás</i>	120
Tab. 65 – realizace přízvuku ve spojení <i>nezajímá mě to</i>	120
Tab. 66 – realizace přízvuku ve spojení <i>šel jsem tam</i> a <i>dal jsi mi to</i>	120

Přílohy

Text určený k přečtení ukrajinskými mluvčími

Filozofická
fakulta

Magisterská diplomová práce

Karolína Zborovská

Četba českého textu

Čtěte po řádcích:

panáček	pán	paní
národnost	tabák	okopává
denní	neděle	slévá
obědvat	pěnkava	město
protože	móda	zakódovaný
pstruhů	útulek	odrůstat
přestávat	říct	pořekadlo
tulí se	turistický	lípa
obydlený	umýt	vykat
stálí	směly	smělí
jistý	jisti	místní
autobus	pseudonym	palouček
poslouchají	touhou	zábavnou

k Evě	k domovu	k babičce
v okně	v úterý	v tramvaji
na okně	na lavici	na náměstí
do okna	do potoka	do rákosí
před domem	před poštou	před radnicí
kolem města	kolem Olomouce	kolem hospodářství

poukázat	nejoblíbenější	hnědooký
do Anglie	po obědě	na autě

procházka	chobot	buchtách
nocleh	pátého	hlaholit

pít	bít	
tvoje	dvoje	
jed	jet	
sleva	zleva	
šít	žít	
těsný	děsný	
flek	vlek	
čus	džus	

rádio	optika	univerzita
nic	díky	ticho

sčesat	sazenice	zážitek
vlaštovička	osobnost	cizinec
vzácný	životopis	holčičí
šibenice	běž	česnek

jméno	hraje	zpívej
-------	-------	--------

kdy	kde	kdo
zdát se	znít	ztepilý
posbírat	svádět	vystát
z Francie	z Brna	z Norska
v květnu	v dubnu	v létě
moc máku	vůbec nechtěl	jet rychle
zubař Jarý	tak vznikl	pět let

kancelář	výsledek	gramatika
pracující	telefonují	kamarádka
tatínek	bez tatínka	s tatínkem
k významným	ke kruhovému	na informacích

učil se	znám ji	vítám vás
nezajímá mě to	šel jsem tam	dal jsi mi to

dětský	větší	slovenský
odstavec	pondělí	snad nikdo
dcera	Anna	nejjasnější

Přečtěte texty:

Text 1:

Celý rok se těším na léto. Když svítí slunce, mám hned lepší náladu. Jsem taky aktivnější. Jezdím na kole do přírody. Chodím se koupat a opalovat. Pokud je velké vedro, zalezu si někde do stínu nebo se osvěžím zmrzlinou. Pravdou je, že krásné sluníčko můžou vystřídat i studenější dny. Těch je ale méně a rozhodně mi nedokážou zkazit radost z letních dnů. Musím říct, že určité kouzlo má pro mne i babí léto. V noci a ráno je sice trochu chladněji, ale přes den je stále příjemně teplo.

Text 2:

Miluju podzim. Ten drobný vlhký deštík, který mžije do vlasů a zalézá pod kabát. Rád se brouzdám jen tak po ulici a pozoruju lidi. Líbí se mi, že všude padá barevné listí a nad hlavami přeletují havrani. Obdivuju slunce, které se z posledních sil snaží prodrat těžkými mraky. Nevadí mi ani ranní vstávání do tmy, ani časté mlhy, které nedovolují dohlédnout na druhý konec ulice. I když to může být pro někoho nepochopitelné, mám prostě rád pošmournou, déšť a plískanice.

(Zdroj textů: Nekovářová – *Čeština pro život*, 2010; upraveno)

Seznam respondentů

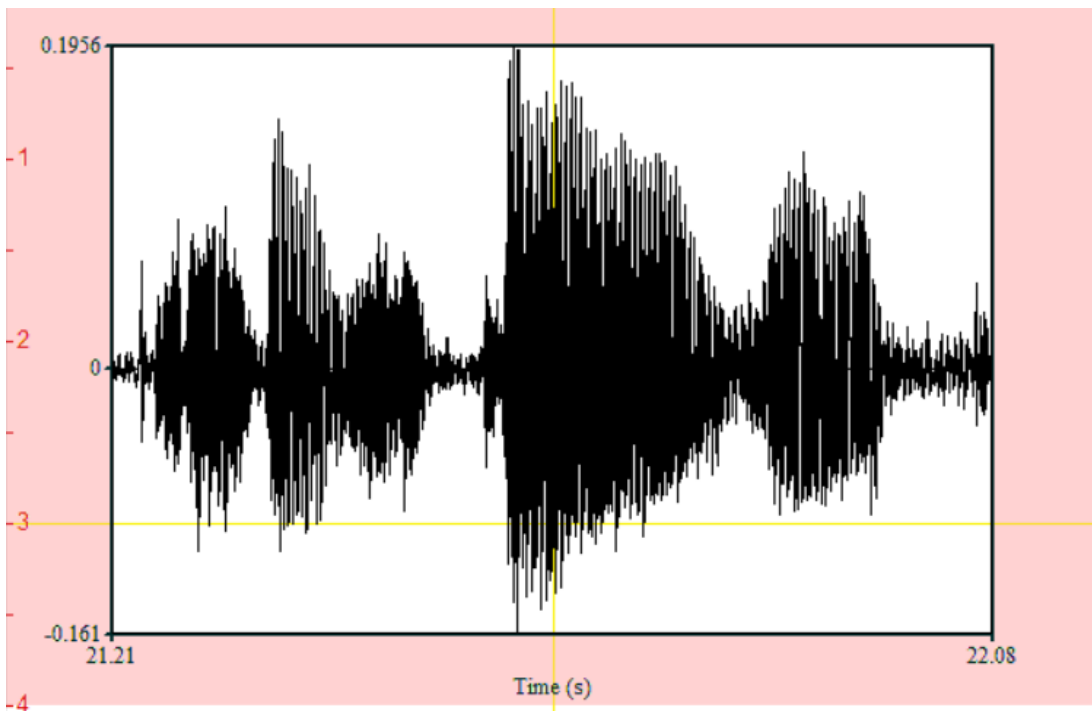
Číslo	Jméno	Pohlaví	Věk	Úroveň	Doba učení česky
1	Anonym	Muž	68	pre-A1	2 měsíce
2	Anonym	Žena	43	pre-A1	2 měsíce
3	Anonym	Žena	65	pre-A1	2 měsíce
4	Anonym	Žena	48	pre-A1	2 měsíce
5	Anonym	Žena	59	pre-A1	2 měsíce
6	Anonym	Žena	46	pre-A1	2 měsíce
7	Anonym	Žena	46	A	2 měsíce
8	Anonym	Žena	20	A	9 měsíců
9	Anonym	Žena	46	A	2 měsíce
10	Anonym	Žena	36	A	8 měsíců
11	Anonym	Žena	20	A	Nelze určit ⁵⁸
12	Anonym	Žena	10	A	3 měsíce
13	Anonym	Žena	51	A	2 měsíce
14	Anonym	Muž	60	A	(20 let v ČR) ⁵⁹
15	Anonym	Muž	37	A	(5 let v ČR)
16	Anonym	Žena	50	B	(20 let v ČR)
17	Anonym	Muž	45	B	(7 let v ČR)
18	Anonym	Žena	17	B	Nelze určit
19	Anonym	Žena	18	B	Nelze určit
20	Anonym	Žena	18	B	9 měsíců
21	Anonym	Žena	18	B	9 měsíců
22	Anonym	Žena	18	B	2 roky
23	Anonym	Muž	18	B	2 roky
24	Anonym	Žena	21	B	1,5 roku
25	Anonym	Žena	18	B	1 rok
26	Anonym	Žena	19	B	3 roky
27	Anonym	Žena	19	B	2 roky
28	Anonym	Žena	19	B	3 roky
29	Anonym	Muž	25	B	2 roky
30	Anonym	Žena	20	B	2 roky
31	Anonym	Žena	18	B	2 roky
32	Anonym	Žena	35	C	15 let
33	Anonym	Muž	17	C	10 měsíců

⁵⁸ U některých respondentů dobu studia nelze přesně určit, jelikož studium přerušili, nebo jejich výuka neprobíhá pravidelně.

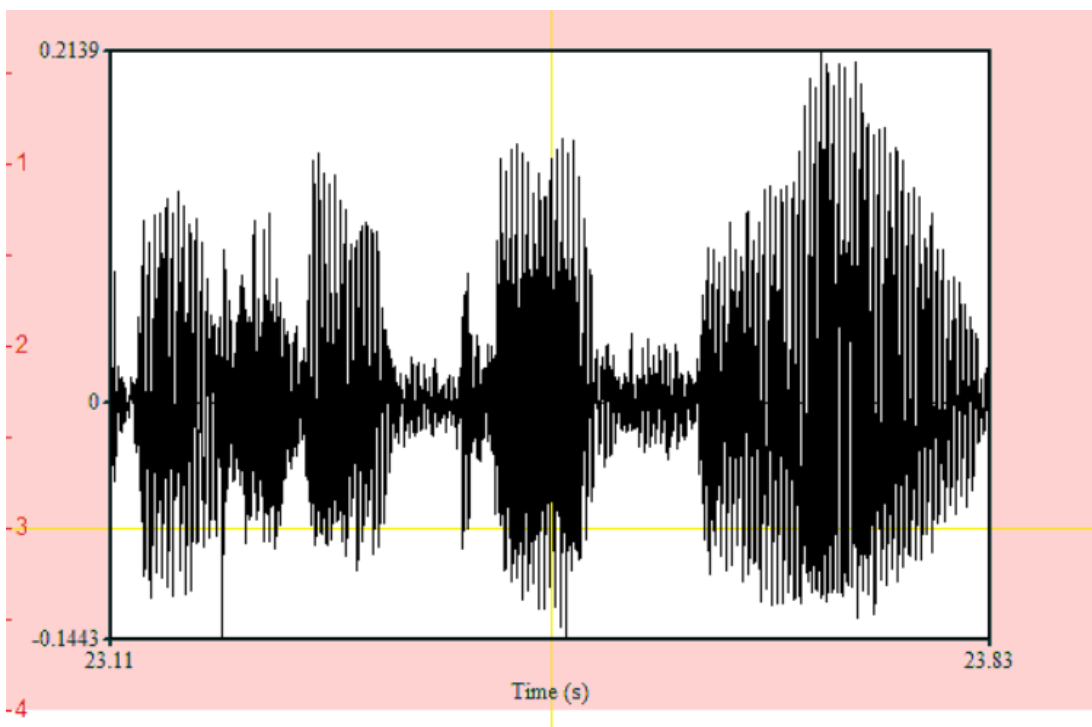
⁵⁹ Čtyři mluvčí (číslo 14, 15, 16 a 17) se aktivně nikdy česky neučili a základy češtiny si osvojili v praxi.

34	Anonym	Muž	40	C	5 let
35	Anonym	Žena	24	C	5 let
36	Anonym	Muž	36	C	(15 let v ČR)
37	Anonym	Žena	24	C	4 roky
38	Anonym	Žena	17	C	(10 let v ČR)
39	Anonym	Žena	11	C	Nelze určit
40	Anonym	Žena	17	C	6 měsíců

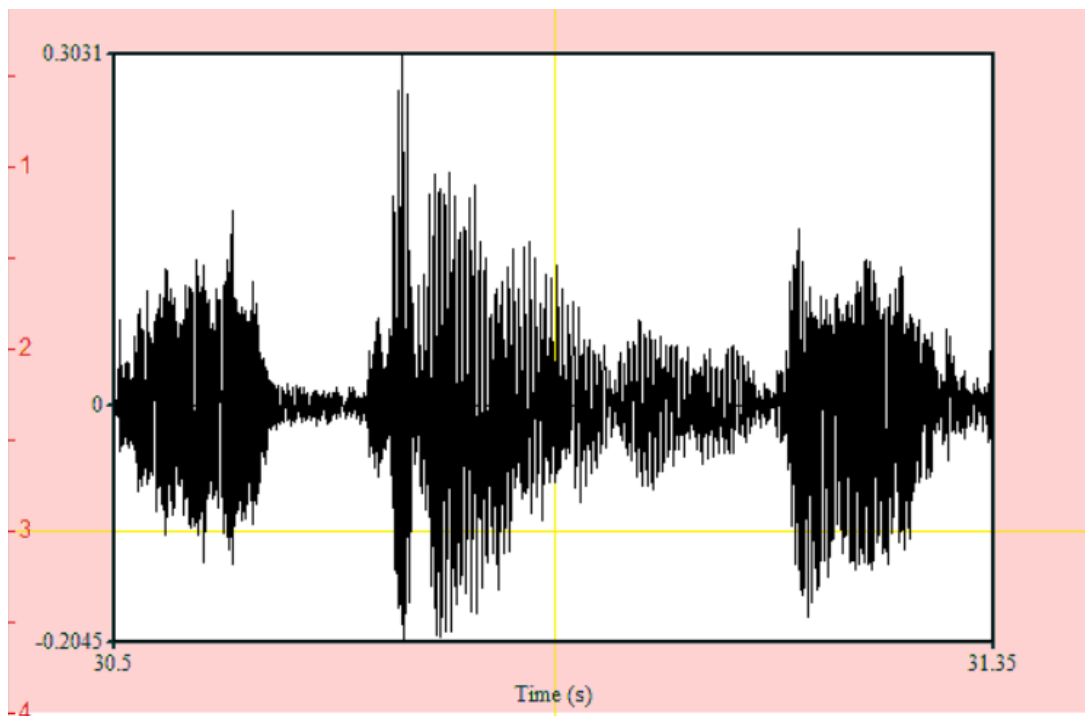
Snímky z programu Praat

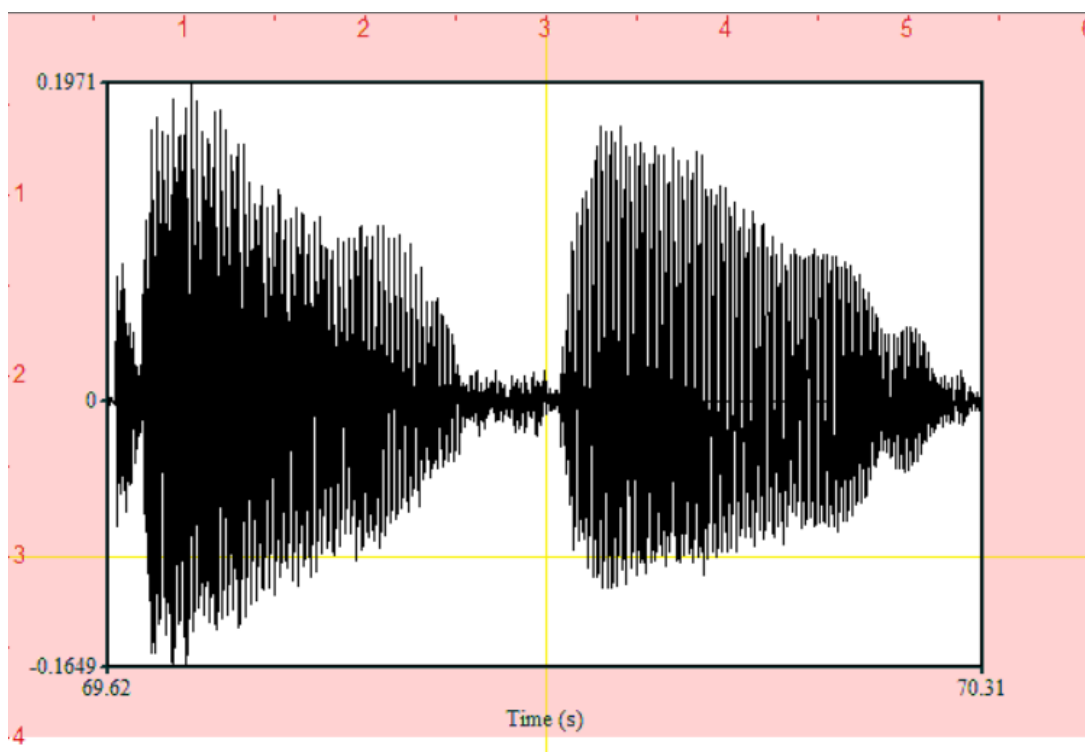
Snímek č. 1 – [‘přestávat], výslovnost konsonantu ř respondentky kategorie C.

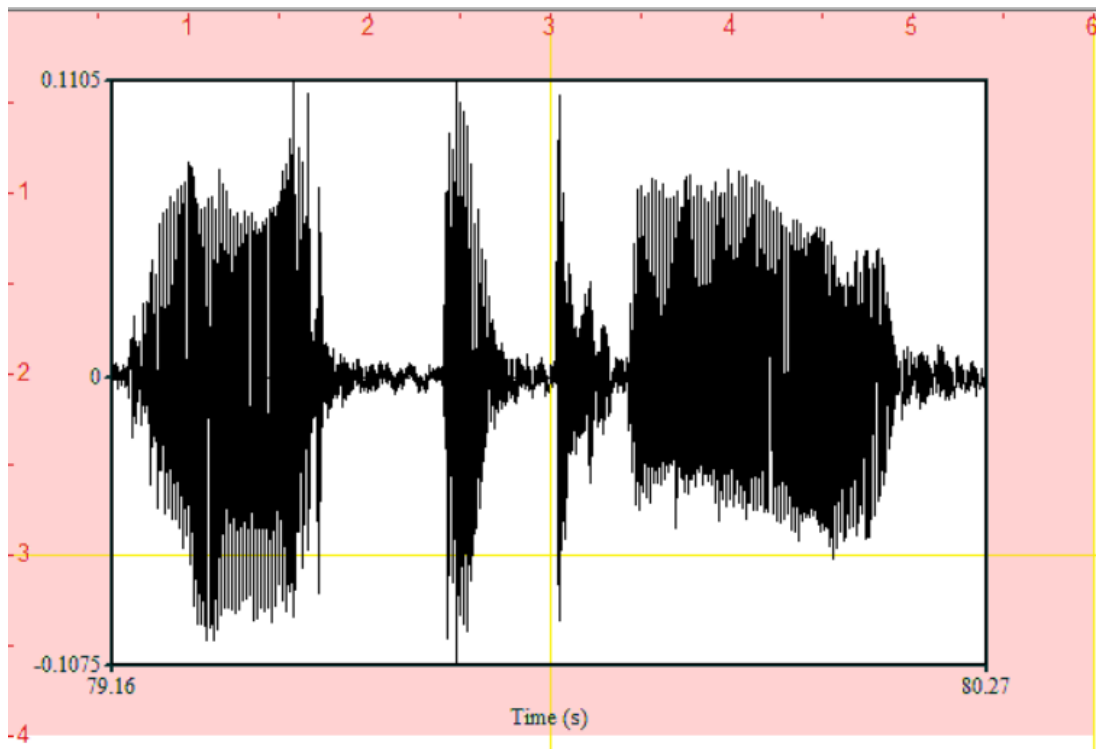
Snímek č. 2 – [‘pořekadlo], výslovnost konsonantu ř respondentky kategorie C.

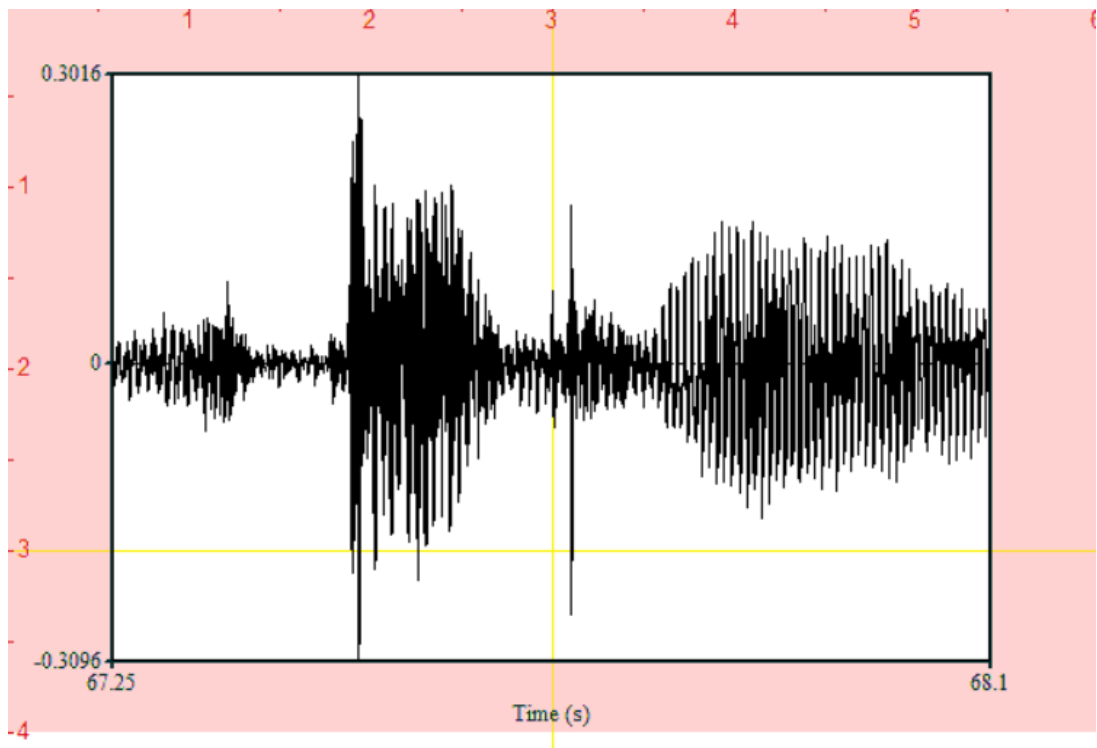
Snímek č. 3 – [pstru'yú], nesprávná realizace [h] respondentky úrovně pre-A1.

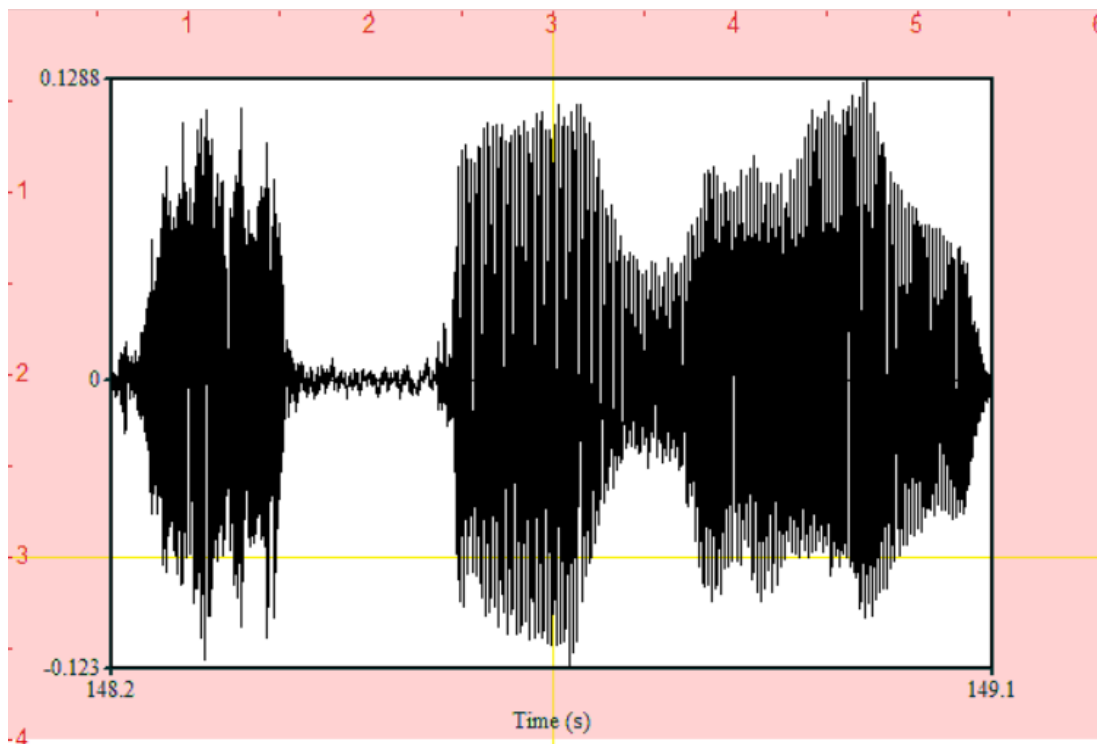
Snímek č. 4 – [touxou], nesprávná realizace [h] respondentky úrovně B.

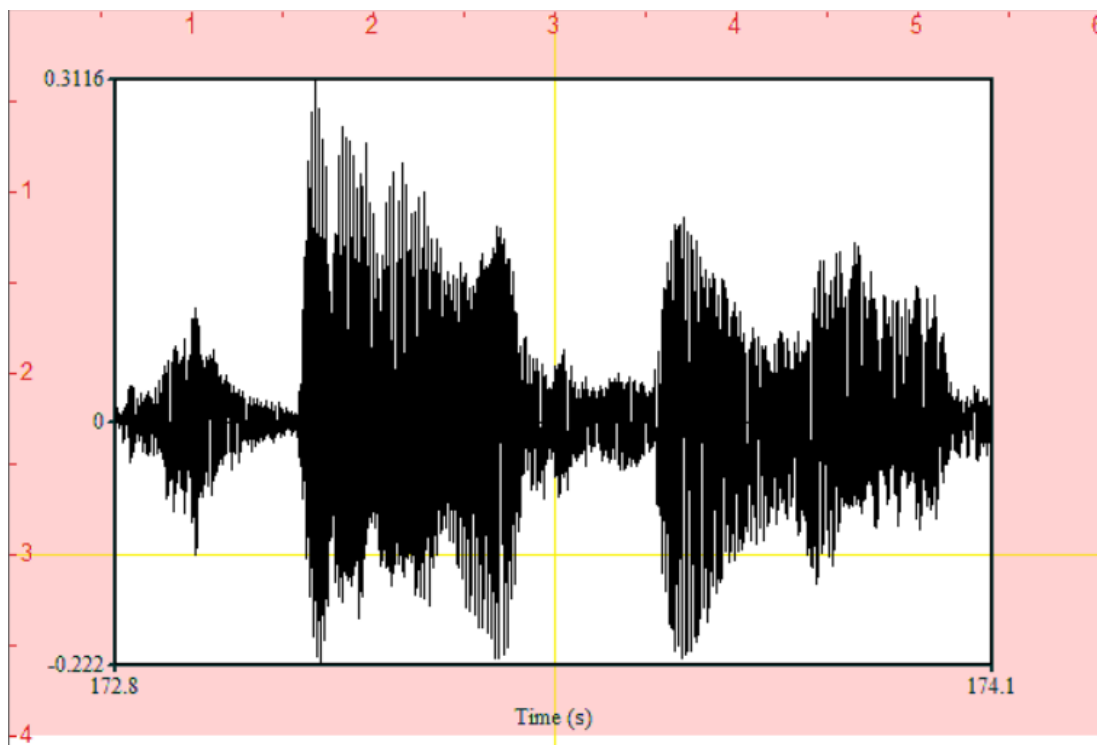
Snímek č. 5 – [naʔokně], realizace rázu respondentky úrovně B.

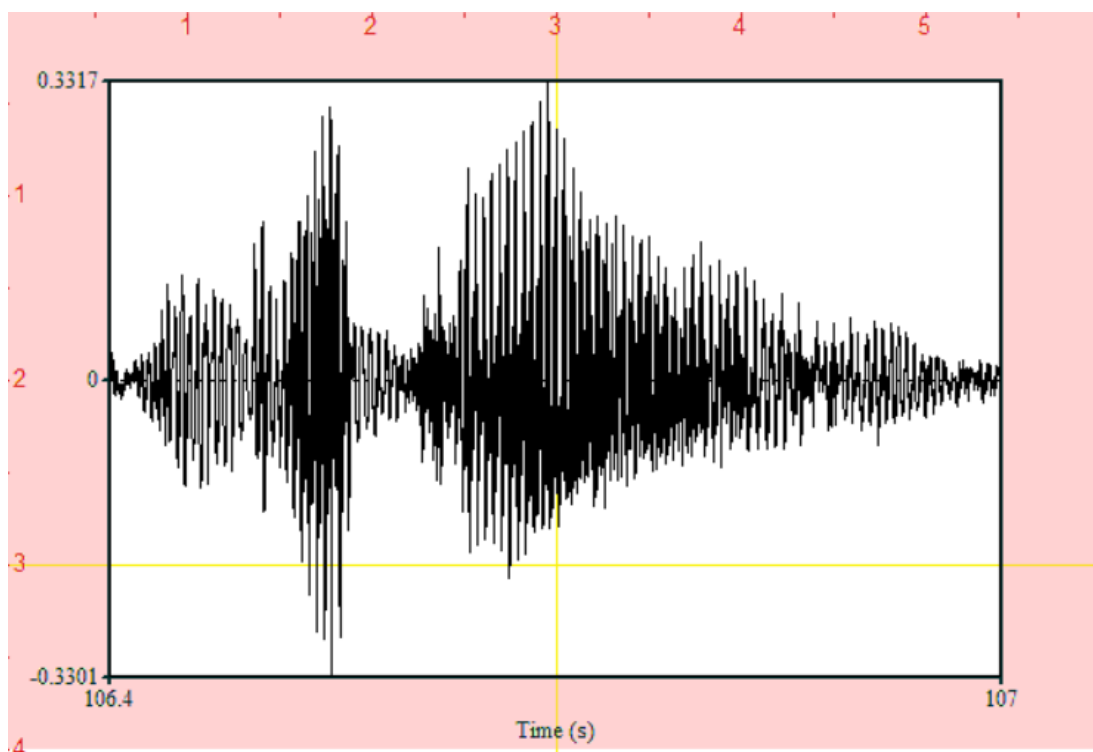
Snímek č. 6 – [fʔokně], realizace rázu respondenta úrovně pre-A1.

Snímek č. 7 – [ʼspívej], realizace asimilace znělosti respondentky úrovně B.

Snímek č. 8 – [s ʼfrancije], realizace asimilace znělosti respondentky úrovně A.

Snímek č. 9 – [gdo], realizace asimilace znělosti respondentky kategorie C.

Tabulky s počty správných a chybných realizací konkrétních jevů⁶⁰

	[k jevje]	[k ʔevje]
pre-A1	4	2
A	5	4
B	3	13
C	0	9
Celkem	12	28

Tab. 1 – prejotace ve slově *Eva*.

	[sleva]	[sleva]	Nelze určit
pre-A1	5	0	1
A	6	3	0
B	11	5	0
C	3	6	0
Celkem	25	14	1

Tab. 2 – otevřená výslovnost slova *sleva*.

⁶⁰ Přízvuky jsou uvedeny pouze v případech, v nichž se o přízvukování pojednává.

	[xɯobot]	[xobot]	Nelze určit	[mɯóda]	[móda]
pre-A1	5	0	1	5	1
A	6	2	1	7	2
B	14	2	0	15	1
C	1	8	0	2	7
Celkem	26	12	2	29	11

Tab. 3 – zaokrouhlená výslovnost [ɯo] ve slovech *chobot* a *móda*.

	[do potɯoka]	[do pɯotoka]	[do potoka]
pre-A1	4	1	1
A	6	1	2
B	12	1	3
C	2	0	7
Celkem	24	3	13

Tab. 4 – zaokrouhlená výslovnost [ɯo] a jeho pozice ve spojení *do potoka*.

	Měkká výslovnost [i]	Správná výslovnost
pre-A1	5	1
A	6	3
B	8	8
C	3	6
Celkem	22	18

Tab. 5 – měkká výslovnost slova *lípa*.

	Kontrast tvrdé × měkké výslovnosti	Správná výslovnost	V obou slovech měkká, resp. tvrdá výslovnost	Nelze určit
pre-A1	3	0	2	1
A	7	0	1	1
B	16	0	0	0
C	5	4	0	0
Celkem	31	4	3	2

Tab. 6 – výslovnost [li] ve slovech *směly* a *smělí*.

	Tvrdá výslovnost [br]	Správná výslovnost
pre-A1	3	3
A	5	4
B	13	3
C	3	6
Celkem	24	16

Tab. 7 – výslovnost [bi] ve slově *obydlený*.

	Tvrdá výslovnost [mɤ]	Správná výslovnost	Nelze určit
Pre-A1	2	3	1
A	5	3	1
B	6	10	0
C	2	7	0
Celkem	15	23	2

Tab. 8 – výslovnost [mi] ve slově *umýt*.

	Tvrdá výslovnost [vɤ]	Správná výslovnost	Nelze určit
pre-A1	5	0	1
A	6	3	0
B	9	7	0
C	1	8	0
Celkem	21	18	1

Tab. 9 – výslovnost [vi] ve slově *vykat*.

	[mesto]	[mjesto]	[mňesto]	[smeli]	[smjeli]	[smňěli]
pre-A1	2	3	1	3	3	0
A	0	6	3	2	5	2
B	0	2	14	1	1	14
C	0	0	9	0	0	9
Celkem	2	11	27	6	9	25

Tab. 10 – výslovnost [me], [mje] a [mňe] ve slovech *město* a *směly*.

	[peŋkava]	[pjeŋkava]	[ʔobedvat]	[ʔobjedvat]	Nelze určit
pre-A1	4	2	3	3	0
A	3	6	0	7	2
B	1	15	1	15	0
C	0	9	0	9	0
Celkem	8	32	4	34	2

Tab. 11 – výslovnost [pe] a [pje] ve slově *pěnkava* a [be] a [bje] ve slově *obědvat*.

	[turísticki]	[turistícki]	[turistickí]	Nelze určit
pre-A1	2	2	1	1
A	1	6	1	1
B	0	4	11	1
C	0	2	7	0
Celkem	3	14	20	3

Tab. 12 – realizace kvantity ve slově *turistický*.

	[ʔobídlení]	[ʔobidléni]	[ʔobidlení]	[ʔobidleňi]
pre-A1	0	0	3	3
A	2	1	4	2
B	1	0	8	7
C	0	0	9	0
Celkem	3	1	24	12

Tab. 13 – realizace kvantity ve slově *obydlený*.

	[túli se]	[tulí se]	[tuli sé]
preA1	3	2	1
A	6	3	0
B	7	9	0
C	3	6	0
Celkem	19	20	1

Tab. 14 – realizace kvantity ve výrazu *tulí se*.

	[víznamnim]	[viznámnim]	[viznamním]	[víznamním]	[viznamnim]	Nelze určit
pre-A1	2	0	0	0	3	1
A	4	2	1	0	2	0
B	4	0	2	5	5	0
C	3	1	0	4	1	0
Celkem	13	3	3	9	11	1

Tab. 15 – realizace kvantity ve výrazu *k významným*.

	[na námňestí]	[na namňestí]	[na namňestí]	[na namňestí]	[na námňestí]
pre-A1	3	1	1	1	0
A	3	2	0	4	0
B	5	1	3	2	5
C	5	0	0	1	3
Celkem	16	4	4	8	8

Tab. 16 – realizace kvantity ve výrazu *na náměští*.

	[hólčiči]	[holčiči]	[holčičí]	Nelze určit
pre-A1	2	2	1	1
A	1	7	0	1
B	1	10	4	1
C	0	6	2	1
Celkem	4	25	7	4

Tab. 17 – realizace kvantity ve slově *holčičí*.

	[pracující]	[pracující]	[pracující]	[pracující]	[pracující]	[pracující]	Nelze určit
pre-A1	3	1	0	0	0	0	2
A	7	0	0	1	0	1	0
B	10	1	2	0	2	1	0
C	0	0	0	0	2	7	0
Celkem	20	2	2	1	4	9	2

Tab. 18 – realizace kvantity ve slově *pracující*.

	[páteho]	[pateho]	[pátého]	Nelze určit
preA1	3	1	1	1
A	7	1	1	1
B	15	0	1	0
C	3	0	6	0
Celkem	28	2	9	2

Tab. 19 – realizace kvantity ve slově *pátého*.

	[?okopáva]	[?okopava]	[?okopává]
pre-A1	3	3	0
A	7	1	1
B	10	3	3
C	4	0	5
Celkem	24	7	9

Tab. 20 – realizace kvantity ve slově *okopává*.

	[pít]	[pít]	Nelze určit	[zňít]	[zňít]	Nelze určit
pre-A1	5	0	1	3	2	1
A	5	4	0	4	5	0
B	6	10	0	10	6	0
C	4	5	0	2	7	0
Celkem	20	19	1	19	20	1

Tab. 21 – realizace kvantity ve slovech *pít* a *znít*.

	[?útulek]	[?útulek]	[víledek]	[víledek]	Nelze určit
pre-A1	4	2	1	4	1
A	3	6	3	6	0
B	4	12	0	16	0
C	1	8	0	9	0
Celkem	12	28	4	35	1

Tab. 22 – realizace kvantity ve slovech *útulek* a *výledek*.

	[naródnost]	[národnost]	[páňi]	[paňí]
pre-A1	4	2	6	0
A	5	4	9	0
B	5	11	9	7
C	1	8	3	6
Celkem	15	25	27	13

Tab. 23 – realizace kvantity ve slovech *národnost* a *pañí*.

	[déňi]	[deňi]	[deňí]
pre-A1	2	1	3
A	1	7	1
B	0	4	12
C	0	2	7
Celkem	3	14	23

Tab. 24 – realizace kvantity ve slově *denní*.

	[víkat]	[vikát]	[vikat]	[hráje]	[hraje]	Nelze určit
pre-A1	5	0	1	4	1	1
A	7	0	2	7	2	0
B	11	1	4	13	3	0
C	6	0	3	3	6	0
Celkem	29	1	10	27	12	1

Tab. 25 – nadměrná kvantita ve slovech *vykat* a *hraje*.

	[pořekádlo]	[pořekadlo]	[pořekadlo]	[pjenkáva]	[pjenkava]
pre-A1	4	0	2	4	2
A	6	1	2	6	3
B	9	2	5	8	8
C	4	0	5	3	6
Celkem	23	3	14	21	19

Tab. 26 – nadměrná kvantita ve slovech *pořekadlo* a *pěnkava*.

	[ʔaʊtobus]	Chyba	[palouček]	Chyba	[pseʊdonim]	Chyba
pre-A1	4	2	3	3	6	0
A	8	1	8	1	9	0
B	14	2	16	0	16	0
C	9	0	9	0	9	0
Celkem	35	5	36	4	40	0

Tab. 27 – realizace diftongu ve slovech *autobus*, *palouček* a *pseudonym*.

	[poslouχají]	Chyba	[touhou]	Chyba	[zábavnou]	Chyba
pre-A1	2	4	5	1	6	0
A	6	3	8	1	8	1
B	15	1	16	0	16	0
C	9	0	9	0	9	0
Celkem	32	8	38	2	39	1

Tab. 28 – realizace diftongu ve slovech *poslouchají*, *touhou* a *zábavnou*.

	[pržestávat]	[pršestávat]	[prestávat]	[přestávat]
pre-A1	2	1	2	1
A	0	5	3	1
B	1	7	1	7
C	0	5	0	4
Celkem	3	18	6	13

Tab. 29 – výslovnost konsonantu ř ve slově *přestávat*.

	[ržíct]	[ršíct]	[ríct]	[říct]
pre-A1	4	0	1	1
A	5	0	3	1
B	10	0	0	6
C	2	0	0	7
Celkem	21	0	4	15

Tab. 30 – výslovnost konsonantu ř ve slově *říct*.

	[poržekadlo]	[poršekadlo]	[porekadlo]	[pořekadlo]
pre-A1	5	0	1	0
A	5	0	2	2
B	13	0	1	2
C	3	0	0	6
Celkem	26	0	4	10

Tab. 31 – výslovnost konsonantu ř ve slově *pořekadlo*.

	[kancelárž]	[kancelárš]	[kancelar]	[kancelář]	Nelze určit
pre-A1	1	2	2	0	1
A	1	3	5	0	0
B	4	9	1	2	0
C	0	3	0	6	0
Celkem	6	17	8	8	1

Tab. 32 – výslovnost konsonantu ř ve slově *kancelář*.

	[pstruhú]	[pstruxů] nebo [pstruyú]	touhou	[touxou] nebo [touyou]
pre-A1	1	5	1	5
A	2	7	1	8
B	11	5	10	6
C	8	1	8	2
Celkem	22	18	20	20

Tab. 33 – výslovnost konsonantu *h* ve slovech *pstruhů* a *touhou*.

	[hospodářství]	Chyba	[hňedookí]	Chyba
pre-A1	4	2	2	4
A	5	4	4	5
B	15	1	12	4
C	9	0	7	2
Celkem	33	7	25	15

Tab. 34 – výslovnost konsonantu *h* ve slovech *hospodářství* a *hňedooký*.

	[xlaxolit]	[glagolit]	[hlaholit]	Nelze určit
pre-A1	2	1	2	1
A	2	1	5	1
B	1	0	15	0
C	0	0	9	0
Celkem	5	2	31	2

Tab. 35 – výslovnost konsonantu *h* ve slově *hlaholit*.

	[patexo]	[patego]	pátého	Nelze určit
pre-A1	3	1	1	1
A	3	0	6	0
B	1	0	15	0
C	0	0	9	0
Celkem	7	1	31	1

Tab. 36 – výslovnost konsonantu *h* ve slově *pátého*.

	[k ʔevje]	Realizace bez rázu	Nelze určit
pre-A1	2	0	4
A	4	0	5
B	12	1	3
C	8	1	0
Celkem	26	2	12

Tab. 37 – realizace rázu ve spojení *k Evě*.

	[na ťokně]	Bez rázu	[do ťokna]	Bez rázu
pre-A1	5	1	4	2
A	7	2	6	3
B	13	3	13	3
C	8	1	9	0
Celkem	33	7	32	8

Tab. 38 – realizace rázu ve výrazech *na okně* a *do okna*.

	[kolem ťolomouce]	Bez rázu	[poťukázat]	Bez rázu
pre-A1	6	0	0	6
A	9	0	0	9
B	15	1	0	16
C	6	3	0	9
Celkem	36	4	0	40

Tab. 39 – realizace rázu ve výrazech *kolem Olomouce* a *poukázat*.

	[nejťoblíbeňjší]	Bez rázu	Nelze určit	[hňedoťokí]	Bez rázu
preA1	1	3	2	0	6
A	1	8	0	1	8
B	4	11	1	6	10
C	4	5	0	4	5
Celkem	10	27	3	11	29

Tab. 40 – realizace rázu ve výrazech *nejoblíbenější* a *hňedooký*.

	[ťa ťopalovat]	[ťa opalovat]	[a ťopalovat]	Zcela bez rázu	Nelze určit
pre-A1	3	0	1	0	2
A	5	3	0	0	1
B	8	5	1	1	1
C	6	3	0	0	0
Celkem	22	11	2	1	4

Tab. 41 – realizace rázu ve spojení *a opalovat*.

	[gdi]	[kdi]	[gde]	[kde]	[gdo]	[kdo]	Nelze určit	Jiné
pre-A1	4	1	4	1	2	3	1	0
A	8	1	9	0	9	0	0	0
B	15	0	15	0	15	0	0	1
C	9	0	9	0	9	0	0	0
Celkem	36	2	37	1	35	3	1	1

Tab. 42 – asimilace znělosti ve slovech *kdy*, *kde*, *kdo*.

	[spívej]	[zpívej]	Nelze určit	[posbírat]	[pozbírat]	Nelze určit
pre-A1	4	1	1	4	1	1
A	6	3	0	2	7	0
B	10	6	0	5	11	0
C	7	2	0	2	7	0
Celkem	27	12	1	13	26	1

Tab. 43 – asimilace znělosti ve slovech *zpívej* a *posbírat*.

	[jet]	[jed]	Nelze určit	[bješ]	[bjež]	Nelze určit
pre-A1	5	0	1	1	4	1
A	5	4		4	5	
B	12	4		10	6	
C	8	1		7	2	
Celkem	30	9	1	22	17	1

Tab. 44 – asimilace znělosti ve slovech *jed* a *běž*.

	[g domovu]	[k domovu]	[f tramvaji]	[v tramvaji]	Nelze určit
pre-A1	4	2	2	3	1
A	7	2	6	2	1
B	15	1	14	2	0
C	9	0	9	0	0
Celkem	35	5	31	7	2

Tab. 45 – asimilace znělosti ve spojeních *k domovu* a *v tramvaji*.

	[přet domem]	[před domem]	[přet poštou]	[před poštou]	[přet radnicí]	[před radnicí]
pre-A1	4	2	6	0	6	0
A	4	5	9	0	8	1
B	5	11	16	0	12	4
C	2	7	9	0	4	5
Celkem	15	25	40	0	30	10

Tab. 46 – asimilace znělosti ve spojeních *před domem*, *před poštou* a *před radnicí*.

	[s francije]	[z francije]	[f kvjetnu]	[v kvjetnu]	Nelze určit
pre-A1	1	4	3	2	1
A	4	4	7	2	1
B	15	1	10	6	0
C	8	1	8	1	0
Celkem	28	10	28	11	1

Tab. 47 – asimilace znělosti ve spojeních *z Francie* a *v kvjetnu*.

	[f ʔokně]	[v ʔokně]	[f ʔúterí]	[v ʔúterí]
pre-A1	0	5	1	3
A	1	7	4	4
B	5	9	6	8
C	7	1	7	1
Celkem	13	22	18	16

Tab. 48 – asimilace znělosti ve spojeních *v okně* a *v úterý* u respondentů, kteří realizovali ráz.

	[deňní]	[deň]	[s tatínkem]	[s tatínkem]	Nelze určit
pre-A1	6	0	5	0	1
A	9	0	9	0	0
B	16	0	16	0	0
C	6	3	9	0	0
Celkem	37	3	39	0	1

Tab. 49 – asimilace artiklace ve výrazech *denní* a *s tátínkem*.

	[vječí]	[vjetší]	[cera]	[dcera]	[tcera]	[nejasnější]	[nejasnější]
pre-A1	0	0	0	0	0	0	0
A	0	3	2	1	0	0	3
B	0	6	4	0	2	1	5
C	2	6	8	0	0	2	6
Celkem	2	15	14	1	2	3	14

Tab. 50 – asimilace artiklace ve výrazech *větší*, *dcera* a *nejasnější* (celkový počet respondentů: 17).

	[turistický]	[turistický]	Nelze určit	[ʔoptika]	[ʔoptika]	Nelze určit
pre-A1	4	0	2	5	0	1
A	6	1	2	9	0	0
B	15	0	1	12	4	0
C	3	6	0	1	8	0
Celkem	28	7	5	27	12	1

Tab. 51 – měkčení konsonantů ve výrazech *turistický* a *optika*.

	[rádío]	[rádio]	[gramatíka]	[gramatika]	[ʔuniverzita]	[ʔuniverzita]	Nelze určit
preA1	4	1	4	1	5	0	1
A	9	0	8	1	9	0	0
B	16	0	11	5	15	1	0
C	4	5	1	8	5	4	0
Celkem	33	6	24	15	34	5	1

Tab. 52 – měkčení konsonantů ve výrazech *rádío*, *gramatika* a *univerzita*.

	[panáč'ek]	[panáček]	[rákos'í]	rákosí
pre-A1	6	0	5	1
A	8	1	9	0
B	15	1	16	0
C	5	4	4	5
Celkem	34	6	34	6

Tab. 53 – měkčení konsonantů ve výrazech *panáček* a *rákosí*.

	[ciz'inec]	[cizinec]	[v l'éte]	[v léte]	Nelze určit
pre-A1	3	2	3	2	1
A	9	0	7	2	0
B	14	2	2	14	0
C	4	5	0	9	0
Celkem	30	9	12	27	1

Tab. 54 – měkčení konsonantů ve výrazech *cizinec* a *v létě*.

	['paňí]	[pa'ňí]	['ʔumít]	[ʔu'mít]
pre-A1	6	0	1	5
A	9	0	0	9
B	16	0	6	10
C	9	0	5	4
Celkem	40	0	12	28

Tab. 55 – realizace přízvuku ve výrazech *paní* a *umýt*.

	['na ʔokně]	[na 'ʔokně]	[na ʔok'ně]	['na námňestí]	[na 'námňestí]	[na ná'mňestí]
pre-A1	0	2	4	0	1	5
A	0	5	4	0	1	8
B	1	11	4	0	14	2
C	5	4	0	2	6	1
Celkem	6	22	12	2	22	16

Tab. 56 – realizace přízvuku ve výrazech *na okně* a *na náměstí*.

	['kolem 'mňesta]	['kolem mňes'ta]	[ko'lem mňes'ta]	['kolem 'ʔolomouce]	['kolem ʔolo'mouce]	['kolem ʔolomou'ce]
pre-A1	4	1	1	1	4	1
A	9	0	0	1	8	0
B	16	0	0	5	11	0
C	9	0	0	7	2	0
Celkem	38	1	1	14	25	1

Tab. 57 – realizace přízvuku ve spojeních *kolem města* a *kolem Olomouce*.

	['kolem 'hospodářství]	['kolem hospo'dářství]
pre-A1	2	4
A	2	7
B	5	11
C	7	2
Celkem	16	24

Tab. 58 – realizace přízvuku ve spojení *kolem hospodářství*.

	['palouček]	[pa'louček]	[palouček]	['protože]	[pro'tože]	[protože]	Nelze určit
pre-A1	1	3	1	2	1	2	1
A	2	7	0	4	3	2	0
B	4	12	0	8	8	0	0
C	6	3	0	9	0	0	0
Celkem	13	25	1	23	12	4	1

Tab. 59 – realizace přízvuku ve výrazech *palouček* a *protože*.

	['přestávat]	[přes'távat]	[přestávat]
pre-A1	2	1	3
A	6	1	2
B	12	3	1
C	7	1	1
Celkem	27	6	7

Tab. 60 – realizace přízvuku ve slově *přestávat*.

	['nejoblíbenější]	[nej'oblíbenější]	[nejob'líbenější]	[nejoblíbe'nější]	Nelze určit
preA1	0	1	0	1	4
A	0	0	5	1	3
B	4	0	5	6	1
C	6	0	2	1	0
Celkem	10	1	12	9	8

Tab. 61 – realizace přízvuku ve slově *nejoblíbenější*.

	['telefonují]	[telefo'nují]	Nelze určit	['kamarátka]	[kama'rátka]	Nelze určit
pre-A1	4	0	2	0	4	2
A	1	6	2	0	9	0
B	2	14	0	1	15	0
C	6	3	0	7	2	0
Celkem	13	23	4	8	30	2

Tab. 62 – realizace přízvuku ve slovech *telefonují* a *kamarádka*.

	[ʹʔučil se]	[ʔučil se]	[ʔučil ʹse]	[ʹznám ji]	[znám ʹji]	Nelze určit
preA1	3	2	0	3	2	1
A	3	5	1	9	0	0
B	6	10	0	16	0	0
C	5	4	0	9	0	0
Celkem	17	21	1	37	2	1

Tab. 63 – realizace přízvuku ve spojeních *učil se* a *znám ji*.

	[ʹvítám vás]	[víʹtám vás]	[vítám ʹvás]	Jiné	Nelze určit
preA1	1	3	0	[ʹvítám ʹvás]	1
A	1	7	0	0	0
B	9	6	0	[ʹvítám ʹvás]	0
C	7	2	0	0	0
Celkem	18	18	0	2	1

Tab. 64 – realizace přízvuku ve spojení *vítám vás*.

	[ʹnezajímá mňe to]	[neʹzajímá mňe to]	[nezaʹjímá mňe to]	[nezajíʹmá mňe to]	Jiné	Nelze určit
pre-A1	0	1	0	3	[nezajíʹmá ʹmňe to]	1
A	1	0	1	5	0	2
B	1	0	8	5	[nezajímá ʹmňe to]	1
C	3	0	0	3	[nezajíʹmá ʹmňe to] [ʹnezajímá ʹmňe to] (2×)	
Celkem	5	1	9	16	4	4

Tab. 65 – realizace přízvuku ve spojení *nezajímá mňe to*.

	[ʹšel jsem tam]	[ʹšel jsem ʹtam]	Nelze určit	[ʹdal jsi mi to]	[ʹdal jsi mi ʹto]	Nelze určit
pre-A1	1	3	2	1	3	2
A	4	4	1	2	7	0
B	7	7	2	4	10	2
C	7	2	0	5	4	0
Celkem	19	16	5	12	24	4

Tab. 66 – realizace přízvuku ve spojeních *šel jsem tam* a *dal jsi mi to*.